

8
284

MŪSU RAKSTNIEKI VI

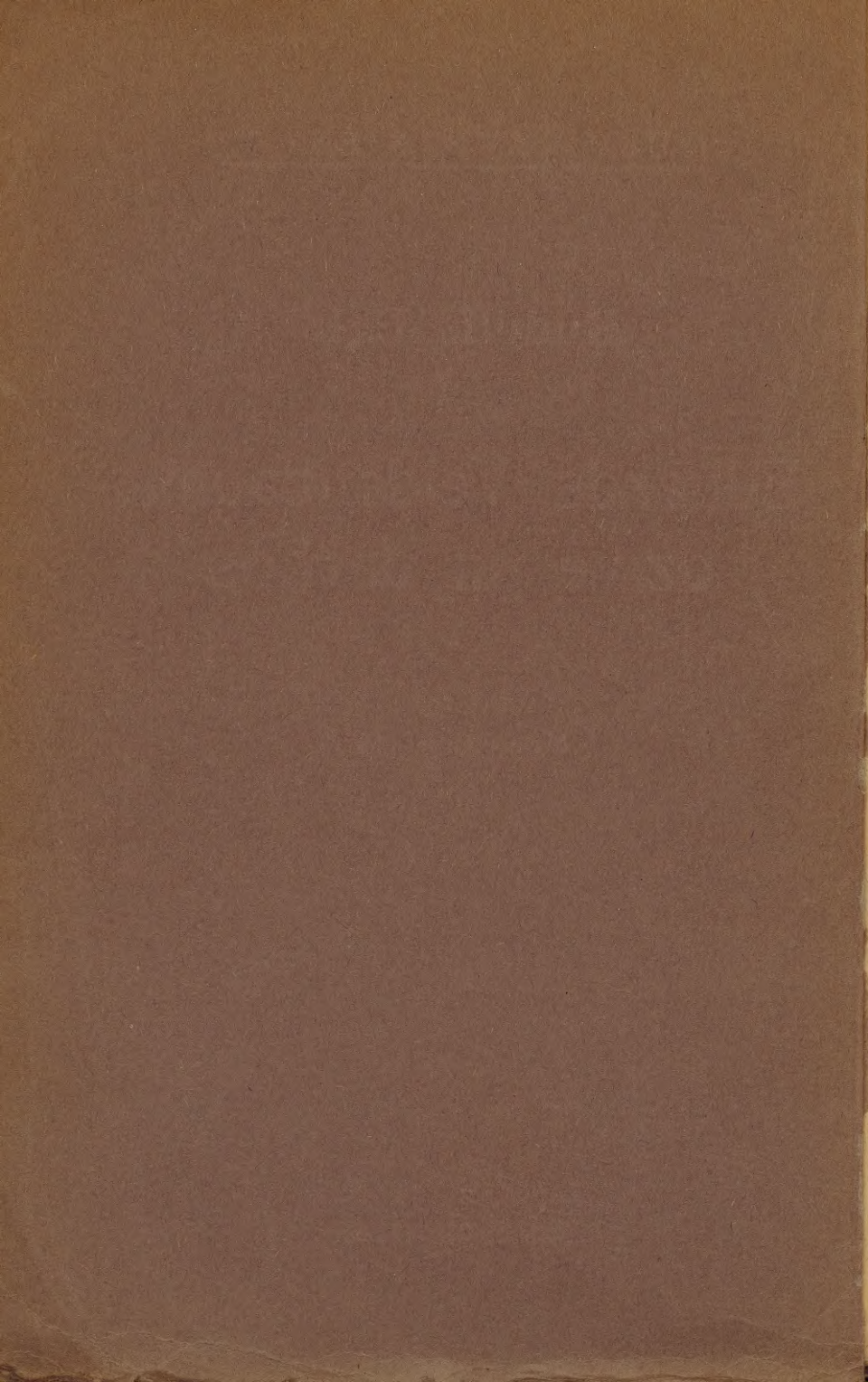
Rudolfs Egle

**Eduards Veidenbaums
dzīvē un darbos**

Monografija

O. Jēpes izdevniecība

Cēsis un Rīgā 1926.

MUSU RAKSTNIEKI VI

8
—
284

Rudolfs Egle

Eduards Veidenbaums dzīvē un darbos

Monografija

O. Jēpes izdevniecība

Cēsis un Rīgā 1926.

810.09 + 92

1953

1963 pārb.

VALSTS BIBLIOTĒKA
Inv. 392.943. ✓

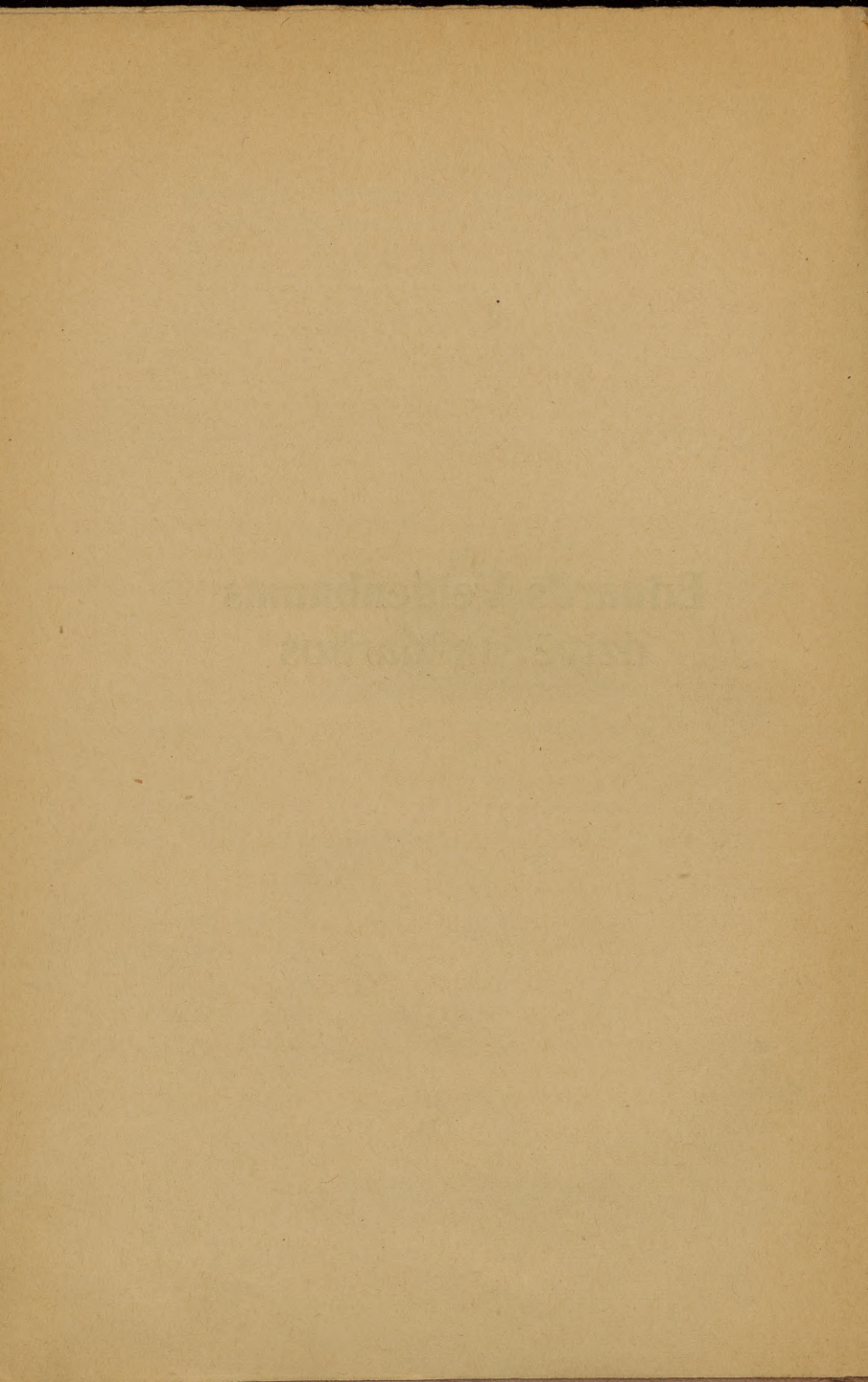

0310036304

E. Pipiņa un J. Upmaņa spiestuve
Rīgā, Marijas ielā Nr. 10.

Eduards Veidenbaums
dzīvē un darbos

Eduards Veidenbaums dzīvē

1. Bērnība.

Eduards Veidenbaums dzimis 21. septembrī (j. st. 3. oktobrī) 1867. gadā Glāzniekos pie Cēsim. Cēsu lauku draudzes baznīcas grāmatās vēl piezīmēts: krustīts pēc luterticīgo ritus tā paša gada 8. oktobrī; vecāki — Jēkabs Veidenbaums un viņa sieva Mārieta; kūmās stāvējuši — Astekalna Lotte Mastiņ, viņas dēls Pēters un revizors Kārlis Veidenbaums. Pie nākošā dzejnieka šūpuļa te redzami tikai tuvinieki — vecāki, tēva māsa ar savu dēlu un tēva brālis. No mātes puses šinī radu rindā neredz neviena, bet piemināma būtu Mārietas māsas meita Liena (vēlāk vīra uzvārdā Meisters), Eduarda auklētāja un tuvākais cilvēks viņam mazotnē.

Eduarda vecāki bij saimnieki Glāzniekos. Glāzniekos pagāja viņa pirmie pieci gadi, pati agrā bērnība. Vēlāk Veidenbaumi pāriet uz Mūrmuižas Kalačiem.

Glāznieki atrodas līdzenumā, vienu kilometru dienvidos no Cēsim. Vissdzīvākais skats uz šo pusi, kur iesākas paaugstinājums ar pilsētu. Citādi vieta diezgan vienmuļa: klajs lauks un pa viņu izkaisītas zemnieku mājas, no Cēsu piekalnes raugoties itkā lēznā palejā. Vasarā labības druvas saplūst par vilņojošu zaļraibu segu un dziļi tai iegrimušas izskatās sīksaimniecību ēkas ar dārzu puduriem. Visskaidrāk šī sega rudenos ar palsajiem un dzelteniem laukumiem. Ziemu viss par kailu, tuvākais mežs saskatāms dienvidvakaros. Dažām mājām līdzās saimniecības ēkām pacelās kaļķu cepla plakanais jumts un augstais skurstenis. Tagad, protams, šo

dedzinātavu vairāk un tās lielākas, modernāki ierīkotas, nekā Veidenbauma laikā.

Glāzniekos ceplis pāra desmit soļus no dzīvojamās ēkas. Turpat visapkārt kalņakmeņa lauztuves, kā dziļas, plašas, pavasara ūdeņu iznestas gravas — līdz pašiem mājas pasienmaļiem: māja paliek kā uz klinskraujas. Mazs Eduards no lauztuvēm bijis cieši jāsargā, viņam paticis kāpelēt pa smilšu kaudzēm, bedrēm un nokārēm.

Gar Glāzniekiem iet nelielais Cēsu-Raunas lielceļš, turpat netāl krustodamies ar otru ceļa palsojoslu, kas ved uz Liepu. Abi ceļi Glāzniekus ieslēdz stūrī. Lai gan mājas nav pašā ceļmalā, tomēr kustība, gājeju un braucēju tuvums stipri manāms. Pa daļai to aizsedz dārzs, kas pie pašas istabas. Mazais Eduards vasarās parasti dzīvojis dārzā, viens pats pamests. Te no attālākā kakta paveras skats uz Cēsim: pāri laukumam, garām Lauciņu kapsētas zaļai kupsai raibi sarindotie pilsētas namu jumti un pāri viņiem druknais baznīcas tornis. No šās vienmēr sastingušās ainas atvilņo zvana skaņas un brīžam jautra kaķeivju muzika. Kad dienas saulainas, tad Glāznieku klajums gaišs, margojošs, ar plašu apvārsni.

Kilometrus trīs, četrus attālā Glāznieku apkārtnē apveltīta lielišķiem dabas jaukumiem: uz vakariem Bērzaine, Cēsu gaujmala un ziemeļrītos eglu mežiem noaugušās Raunas piegāzes, tītas Latvijas siliem īpatnējā zilganumā. Tās Veidenbaums apmeklējis vēlākos gados, Cēsīs skolā iedams.

Glāzniekus (Hilkenšland) iepircis Kaspars Veidenbaums, Eduarda tēva tēvs, 1824. gadā. Papīros taisni teikts — iepircis, tā tad, droši vien, par dzimtu. Ievērojot tā laika zemnieku stāvokli, šāds solis norāda uz ārkārtēju gadījumu. Kā tas iespējams? Te interesants, bet mūsu nenokārtotos archivos grūti iz-

pētāms moments. 1804. gada zemnieku likumos gan valdība atzina zemnieka tiesības, nodrošināja nekustama īpašuma un inventara iegūšanu dzimtslietošanā, ar ko zināmā mērā atjaunojās zviedru perioda

Glāznieku dzīvojamā māja, Veidenbauma šūpla vieta (1912. gada uzņēmums).

agrārā iekārta, tomēr jau 1819. gada reforma skaistā atsvabināšanas vārdā atsavināja zemniekam šās tiesības par labu muižniekiem, izdzēšot 1804. gadā novilkto sarkano strīpu starp kunga laukiem un zemniekmāju. Vidzemē pirmo saimnieku daļu atsvabi-

nāja 1823. gada Juros, otru pēc gada un brīvlatvietim tas atņēma mājas, klaušu normas un vaku grāmatas. Muižnieks zemi varēja izrentēt uz brīva līguma pamata, apliekot nomnieku pēc patikas ar klaušām un nodevām, personīgās tiesības likums noteica tādas, ka zemniekam cits nekas neatlikās, kā griezties pie kunga, dot lietošanā kādu stūrīti zemes vismaz uz vienu gadu, par ko bija jāparaksta smagu smagie kontrakti. Zemnieks par zemes pirkšanu nevarēja domāt pat tad, ja muižnieks uz to gribētu ieiēt. Latvieši vēl piedzīvoja pašus smagākos klaušu laikus, līdz 1849. gada likums atkal paredz zemniekam īpašuma tiesības.

Bet Kasparam Veidenbaumam tūlīt pēc pirmo zemnieku brīvlaišanas izdodas palikt par Glāznieku gruntnieku. Kunga rīju viņš nav kulis un skaitāms par vienu no pirmajiem latviešiem, kas ieguvis savu stūrīti. Viņš to pircis no brīvas rokas. Zemesgabals agrāk piederējis kādam Chirurgo Roehrich'am, 1772. gadā to ieguvis glāzniekmeistars Gustavs Reinholds Stoessels, 1810. gada 10. martā tas nāk ūtrupē, kurā, sacenšoties ar kādu mālermeisteru Eislebenu, to pārsolījis un par 306 Reichsthaler Albertus paņēmis rātskungs Fričs. Interesantajā ūtrupes protokolā objekts toreiz saukts par „Ackerland“ ar attiecīgo vietas norādījumu, bet Veidenbaums no Fričiem šo aramzemi jau pērk kā zemnieku māju, sauktu par Glāzniekiem.

Glāzniekos Kaspars Veidenbaums iegājis kā īsts latviešu lidumnieks, paļaudamies uz saviem spēkiem un sajuzdams lielu gandarījumu, nostājoties pats uz savas zemes. Ziņas par viņu uzglabājušās trūcīgas, bet tās pašas rāda drošu uzņēmību. Viņš — dzimis vidzemnieks, cik piederīgie atcerās, uzaudzis un līdz pilngadībai dzīvojis Blomes muižā, Valkas apriņķī. No turienes uz Cēsim izbēdzis zaldātu ķērājiem. Cēsis iestājies pie pilskunga Sīversa par dārznieku.

Jāpieņem, ka arī agrāk būs strādājis dārzā. Cēsu kungs par viņa darbu nežēlojies. Mūsu laikiem viņš atstājis par sevi piemiņu: garā ozolu aleja, kas pie Cēsim kupla apēno Valmieras ceļu — Kaspara Veidenbauma dēstīta. Kā muižas cilvēkam, viņam lauksaimniecība nevarēja būt pazīstama sīkumos, bet izlietodams pirmo iespēju iegūt neatkarīgāku stāvokli, viņš dārznieka lāpstu apmaina pret arklu. Blakus

Glāznieku dārza stūris ar skatu uz Cēsim.

mājas darbiem viņš piekopa vēl glāznieka amatu un ierīkoja uz iegūtās zemes savu nelielu dārzniecību. Kas viņa priekšteči un ar ko nodarbojušies — nav zināms. Tāpat ziņu trūkst par viņa sievu Mariju.

Pie iepirkšanas uz Glāznieku zemes bijusi tikai viena veca rija; lauki neiekopti, darba rīku nekādu. Visu vajadzējis gādāt, pirms iet tīrumā. Un tā kā Kasparam Veidenbaumam trūcis pat vajadzīgās iemaksas rātskunga Friča atraītnai par 11 mucu vietu (ap 16 prv.) lielo gruntsgabalu, novērtētu par 500 rubliem, tad viņš to paņēmis kopā ar savu palīgu, jaunpilieti Jēkabu Kudlingu - Steinbergu. Tas

bijis naudīgāks. Iepērkoties Veidenbaumam pie rokas bijis tikai 30 rbļ., kamēr par koroborēšanu, kā dokumentos teikts, vien ir bijis jāmaksā 35 rbļ. 40 kap., un kur vēl citi pirkšanas akta nodokļi. Bet Glāznieku zeme diezgan auglīga un neatlaidīgie jaunsaimnieki ar visu šauro rocību cauri tikuši. Papriekšu viņi uzcēluši nelielu dzīvojamo māju, tad citu pēc citas vajadzīgās saimniecības ēkas. Istabas priekšā ierīkojuši arī nelielu augļu dārzu, šo latviešu sētas neatņemamo lietderības un skaistuma simbolu, Dzīvojamā māja celta ar vienām ārsdurvim, bet sadalīta divās daļās, divās istabās, un katrs saimnieks dzīvojis savā galā. Vēlāk Kaspara Veidenbauma dēls Jēkabs to pirms kāzām pārtaisījis, paplašinādams ar piebūvi dienvidus galā un stikla verandu. Šinī Jēkaba celtajā dienvidus istabā dzimis mūsu dzejnieks.

Pēcteči no Kaspara Veidenbauma būs mantojuši dažu labu rakstura īpašību. Viņam piemītusi zemnieciska neatlaidība, reiz iesākto darbu izvest galā. Dēla dēls, rakstnieks Kārlis Veidenbaums, liekās, „tīri vectēvā atsities“. Neatlaidīgu un darbīgu redzam arī Eduardu Veidenbaumu. Skolas izglītības Kasparam nebijis nekādas, tomēr viņš iemanījies un ne tikai runājis, bet arī rakstījis krievu un vācu valodā, kas tanīs laikos nozīmēja jau izglītotu cilvēku. Pēc dabas viņš bijis miermīlīgs un taisns. Apkaimē pie viņa bieži griezusies pēc padoma un tā viņš neliedzis nevienam. Bijis arī labs runātājs, zinājis no galvas garīgās dziesmas un lūgšanas, kamdēļ saiešanas namā ilgi sagājis par teicēju (kambartēvu). Cēsu apkārtnē viņš bija ienācējs, „pārbēdzējs“, tomēr drīz iemantojis visu labvēlību un pilnīgu uzticību. Bet visvairāk viņš pats uzticējies citiem: neatzinis nekādu rakstītu līgumu pat tad, ja darīšana ar svešnieku; vienmēr palāvis uz ļaužu goda prātu, kā jau veclatvietis, audzis kautkur kādā kul-

turas neaiztiktā Vidzemes apgabalā, kad vēl prātīgāki bij ar kungu slēgt mutisku līgumu, saņemot par klaušām „birku“, jo rakstītu līgumu ar zemnieku kungam tā kā tā bija viegli lauzt.

Glāzniekos Kaspars Veidenbaums un Kudlings - Steinbergs saimniekoja divatā līdz 1842. gadam. Tad pēdējais sadomāja aizceļot uz Krievzemi. Veidenbaums viņam izmaksāja tā daļu un paturēja māju viens pats. Bet aiz savas palāvības uz cilvēku godpratību viņš nav turējis par vajadzīgu dzēst sava pusnieka vārda krepostnodaļas papiros. Kudlings - Steinbergs gan šo apstākli savtīgos nolūkos neizmantoja, kā braucis — tā vairs neatgriezās, bet grāmatās viņš joprojām palika par Glāznieku līdzīpašnieku, caur ko mājas mantošanas tiesības vēlākos laikos sarežģījās neatrisināmi.

Eduarda Veidenbauma tēvs Jēkabs bija Kaspara vecākais dēls. Pavisam viņam bij divi dēli un trīs meitas. Jēkabu jau no mazotnes uzskatīja par nākošo saimnieku. Jaunāko dēlu Kārli vadīja skolā, sākumā — lai tiktu par dārznieku, bet kad tas zēnam nevedās un nepatika, tad nolēma izmācīt par zemes mērnieku (revizoru). Ar to varēja tikt vaļā no karaklausības, galvas naudām, un darba mērniekam netrūka taīs laikos, kad māju iepirkšana gadu no gada pieņēmās. Kārlis aprinķa skolā gāja piecus gadus. Glāznieki tikdaudz neienesā, lai paskolotu visus bērnus. Citādi Kaspars to labprāt būtu darījis.

Jēkabs Veidenbaums nav apmeklējis ne pagastskolas. Bet kā centīgs, apdāvināts cilvēks, viņš strādājis un mācījies pats uz savu roku. Uzmanīgi viņš klausījies, kad jaunākais brālis, no Cēsīm pārnākdams mājās pa pēcpusdienām un svētdienām, gatavojis uzdotās mācības stiprā balsī. Pieejamas bija arī grāmatas un tā pašmācības ceļā viņš krietni tālu ticis rēķināšanā, ģeografijā, vēsturē. Krievu un

vācu valodu Jēkabs pārvaldījis labi. Kādu laiku viņš izpildīja skolotāja vietu Cēsu bāriņu (tā sauktajā Liberta) skolā un vienu ziemu nostrādāja par mājskolotāju Nītaurē¹.

Māju vecais Kaspars ilgi paturēja savās rokās. Viņa sirds palika nomodā par visiem bērniem. Iznāca tomēr, ka darba lauvas tiesa gūla uz Jēkabu, bet viss lielākais ienākums aizgāja jaunākā brāļa skolām. Taisni par to gan Jēkabs nesūdžējās nemaz un labprāt palīdzētu vēl vairāk, ja būtu iespējams, taču šaurie apstākļi un neskaidrās izredzes par savas dzīves nodrošināšanu viņu aizvienam spieda padomāt par ko labāku. Saklausījis reiz, ka Limbāžu pusē izrentē mājas uz izdevīgiem noteikumiem, viņš gribēja Glāzniekus atstāt un iet par rentnieku, sprieždams, ka „katrs cilvēks, kas patiesi strādā un priekš sevis pūlējas, dabūs pilnīgu algu un uzturu katrā vietā”². Nodoms tomēr palika neizvests. Ne savtīgums, kā no vienas, tā otras puses, bet praktiķa, varētu pat teikt, aprēķinātāja daba, kas Veidenbaumiem stiprā mērā raksturīga, šinī gadījumā pamudināja tēvu, padomāt par Glāznieku turpmāko likteni. Jēkaba rīcībā sākumā skaitījās pusmājas. Tagad Kaspars viņa ziņā nodeva visus Glāzniekus. Jēkaba pienākumos līdz ar to ietilpa, gādāt par vecākiem, par pūru māsām, kuŗas vienu pēc otras izprecēja, un par jaunāko brāli. Pēdējam pabalsta no mājām vajadzēja arī tad, kad tas jau strādāja par palīgu pie mērnieka Bacha un vēlāk pats uz savu roku. Viņš ir vai pats bezrūpīgākais Veidenbaumu dzimtā, nenosvērts, diezgan savtīgs, lai gan citādi labsirdīgs, sabiedrīks un pakalpīgs.

¹ Sk. Kārļa Veidenbauma Raksti, O. Jēpes apg. 1925. 7. lp., un Ed. Veidenbauma Kopoti raksti I, Ed. Treumaņa rediģēti, 1907. 9. lp.

² Rakstnieka K. Veidenbauma piezīme atstātos papīros.

Bieži viņš uzturējās Glāzniekos, ja darbs nebija kur tālāku citā pusē. Eduardam Veidenbaumam viņš krusttēvs un, varētu teikt, pirmais skolotājs. Eduardam un tāpat citiem brāļa bērniem viņš devis tik labu mājas mācību, ka pagastskolā tiem nemaz nevajadzēja iet. Bet kad mērnieka nebijis mājās, tad skolotāja pienākumus uzņēmies Jēkabs. Ar to tad arī izskaidrojas, ka Eduards tieši no mājām varēja iestāties tūlīt draudzes skolā. Mērnieku Kārli Veidenbaumu, Eduards ļoti mīlējis un tas viņam arī centies būt palīdzīgs ar padomiem un pakalpojumiem, kad dzejnieks jau gāja augstākās skolās.

Glāzniekos Jēkabs Veidenbaums ierīkoja kaļķakmeņa lauztuvi un kaļķu cepli, gribēdams izmantot „paša zemē slēpto zeltu“, kaļķakmeni, ar ko bagāts slānis ap Cēsim. Laukus viņš paplašināja, norentēdams robežās atrodošos Šķesteru zemi. Kaļķu dedzinātava nebija nekāda lielā, tomēr atmaksājusies, jo apkārtņē šādu uzņēmumu vēl necik nebija. Naudu ierīcībai viņam aizdevis svainis Kārlis Hincenbergs. Vispār, Jēkabs Veidenbaums staigāja tēva pēdās, kā blakus nodarbošanos tāpat piekopa dārzniecību un glāznieka amatu. Uz cepla pasākumu gan tēvs dažreiz raudzījies skeptiski, bet dēls bija par tēvu uzņēmīgāks un arī turīgāks. Pēc dabas viņš klusāks par tēvu, bet cietāka rakstura. Vienmēr nevalīgs un sevī nogrimis, viņš sabiedriskā dzīvē ne labprāt ņēmis dalību; bet ja reiz kādu pienākumu uzņēmies, tad izpildījis to ar lielu pašizliedzību. Gadus trīs viņš sagāja par meijeriešu pagastvecāko (ap 1867. gadu) un bij ievēlēts Cēsu īpašību novērtētājos. Slīmot viņš neslimoja, bet neizārstējama galvas augoņa dēļ bija jau pusmūžā nosirmojis; vēlākos gados redze palika pavisam vāja. Plaša apkārtne viņu pazina kā augstākā mērā godīgu un taisnu cilvēku. Pārāk uzstājīgs viņš nebi-

jis, ass arī nē, tomēr prātis izvest savu gribu, ja bijis pārliecināts, ka taisnība viņa pusē.

Jēkaba Veidenbauma sievas vecāki, Jēkabs Hincenbergs un viņa sieva Ieva, dzimusi Leitis, bijuši muižas laudis. Dzīvojuši Paipus muižā, Rūjenes draudzē, tēvs par kučieru un māte par mazgātāju. Vēlāk, kad vecajam Hincenbergam rokas vairs nespējušas grožus valdīt, kungs viņu ielicis par mežsargu Ozoliņos.

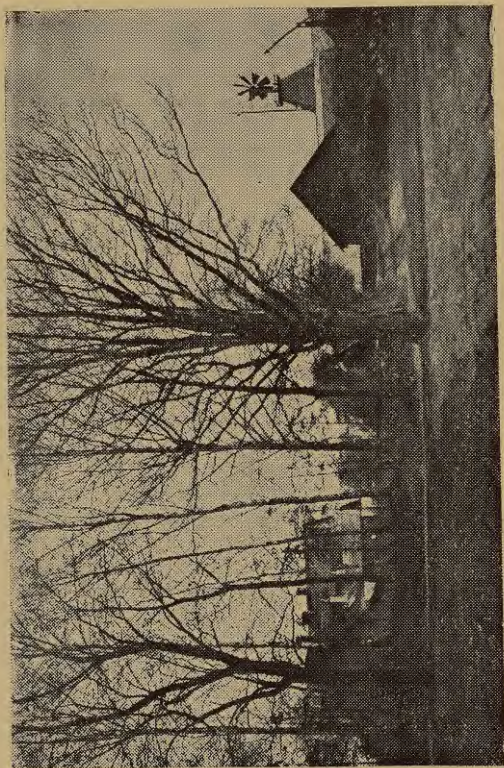
Viņu meita Mārieta jaunavas gados dzīvojusi pie savas vecākās māsas Lienas, izprecētas Steingeram, Straupes Vēju krogā. No turienes Jēkabs Veidenbaums Mārietu pārvedis Glāzniekos, kad viņam palikuši 28 un Mārietai 21 gads¹. Cerēšanās laikā Mārietas un Jēkaba vēstulēs, kuŗas vēl tagad uzglabājušās, redzama liela abpusēja simpatija, sirsnīga samīlēšanās un itkā līgavas vecāku maza nevēlēšanās, meitu laist pie Veidenbauma. Par Mārietas brāli K. Hincenbergu zināms, ka tas bijis „tīrā prāta” cilvēks, praktisks, atjautīgs un lasījis progresīvos laikrakstus.

Jēkabam un Mārietai Veidenbaumiem bija seši bērni: vecākā meita Kristīna, tad Jūla, Eduards, Kārlis, Voldemars un Karlīna, cits par citu ap divi gadi jaunāks. Karlīna, kas vairs vienīgā no viņiem dzīva, dzimusi 1872. gadā Kalačos, kamēr visu pārējo dzimtene ir Glāznieki. Eduarda vecākais brālis Kārlis dzimis 1865. gada 20. februarī².

¹ Treumana uzrakstītajā Ed. Veidenbauma biogrāfijā (1907. un 1920. g. izdev. 9. lp.), vārda Mārieta vietā teikts Marija. Mārieta viņai bijis kristīts vārds un tā viņa visur parakstījusies, arī dokumentos. Manis rediģētos K. Veidenbauma Rakstos un atsevišķi izdotajā biogrāfijā (O. Jēpes apgādībā 1925.) 9. lp. nepareizi iespiests Marieta un zem ģimētnes Mārgrieta.

² Eduarda Veidenbauma vārdu daži raksta nepareizi: Edvarts, Edvards. Nebūtu iemesla atkāpties no krustītās

1872. gada pavasarī Veidenbaumi pārceļas uz jaunu dzīves vietu — uz Mūrmuižas Kalačiem, Valmieras apriņķī. Glāzniekus izrentēja, jo acu vājības

Kalači (1925. gada uzņēmums).

rakstības, sevišķi mācības grāmatās, kā to dara, piem., literatūrvēsturnieks R. Klastiņš (Latviešu rakstniecības vēsture, ievads latv. rakstniecības vēsturē), lietodams pirmo, un Plūdons (Latvju rakstnieki, dailliteratūras chrestomatija III), lietodams otru nepareizu rakstību. Veidenbaums gan arī pats šād tad vēstulēs parakstījies tā, pēc apgabala izrunas, bet baznīcas grāmatās, krustamā zīmē sub fide pastorali un visos dokumentos skaidri rakstīts tikai: E d u a r d s.

dēl tēvs pats cepļa vairs nejaudāja vadīt un lielākai ģimenei ar mazo māju vien bija pagrūti tikt cauri. Glāzniekos palika vecais Kaspars un vecmāte, te nodzīvodami mūža pēdējās dienas. Kalačos visiem nebijis kur saiet. No Jēkaba dzimtas dzīvot uz Glāzniekiem neviens vairs neatgriezās.

Kalačus Jēkabs Veidenbaums iepirka jau 1869. gadā no Mūrmuizas lielkunga Knīrima. Latviešu zemniecībai tas bija rosīgs dzimtsīpašumu iegūšanas laiks, kad pēc sausās vasaras neražām, naudas trūkuma dēļ muižnieku aprindās, mājas nāca pārdošānā uz puslīdz pieņemamiem izmaksas noteikumiem. Ja līdz 1860. gada likuma iznākšanai māju iepirkšanai vēl gadījuma raksturs, tad ar 1861. gadu latviešos bija iesācies dzimtsīpašumu drudzis, pie kam gadā zemnieku rokās pārgāja simtiem līdz tam rentētu māju. Liekas naudas Veidenbaumam nebija, bet iemaksai viņam atkal dažus simtus palienējis svainis. Kalaču platība gandrīz desmit reizes lielāka par Glāzniekiem, zeme auglīgāka, tikai toreiz vēl neiekopta un atmatā. Paprāvo mežu Veidenbaums cerēja izmantot Glāznieku ceplim.

Kalači atrodas Mūru pagasta strejgabalā, uz kuŗa vēl kādas desmit citas mūrmuiziešu saimniecības un nelielā Skangale; pēc toreizējās pagastu ģeografijas šo „mūrmuiziešu salu“, kuŗu, kā tauta runā, Knīrima priekšteči uz kārtim iespēlējuši, ieslēdza liepēnieši, startēnieši, baiškalnieši, raunēnieši. Darīšanas un visa orientēšanās vairāk iznāca uz Liepas pusi, kā lielāko un tuvāko satiksmes punktu¹. Kā ienācēji, un vēl šādā stūrī, kuŗ krustojas vairāku pagastu īpatnības, Veidenbaumi nav skaitāmi par mūrmuiziešiem, bet drīzāk gan par liepēniešiem. Kilometrus desmit attālos sava paga-

¹ 1926. gadā Kalači līdz ar visu šo Mūrmuizas strejgabalu pievienoti Liepas pagastam.

sta ļaudis viņi satika reti, kautkādas pagasta darīšanās, tuvāk ar tiem nesaiedamies.

Jēkabs Veidenbaums nu bija divu māju saimnieks, varētu domāt — diezgan turīgs. 1876. gadā par Glāznieku cepli viņš saņēma 208 rubļus rentes, kas rentniekam deva tiesību izlauzt 200 asis kaļķakmeņa. Bet pirmajos gados uz Kalačiem gula lielākas izmaksas un pēcāk Glāznieki neienesa vairs nekā. Galvenais iemesls tam — jau minētie sarežģījumi ar mantošanu. Jēkabs Veidenbaums mira 1878. g. 6. septembrī, 58 gadus vecs. Kamēr viņš vēl dzīvoja, ne formeli, ne pēc būtības viņa īpašuma tiesību neapstrīdēja. Pat ievēlot Cēsu imobiļu vērtēšanas komisijā, kurā nāca tikai mājsaimnieki, viņu uzskatīja par Glāznieku juridisku īpašnieku. Bet testamenta Kaspars Veidenbaums nebija atstājis un tāda saviem bērniem neatstāja arī Jēkabs. Pēc viņa nāves tāpēc uz Glāzniekiem pretendēja brālis mērnies, māsas un pat rentnieks. Par faktisko mantinieku, kas arī saskanēja ar tēva gribu, kurš vienīgais te bija ielicis sava mūža darbu, skaitījās vecākais dēls Kārlis Veidenbaums, Eduarda brālis, uzņemdamies pārējiem saviem brāļiem un māsām izmaksāt attiecīgu mantojuma daļu. Tomēr mājas uz savu vārdu viņam neizdevās pārvest, ja arī visi citi tam piekrita, ne arī pārdot, ne mākslīgi izūtrupēt, lai pats atpirktu, ko lūkoja izvest 1897. gadā; papīros joprojam figurēja agrākā līdzīpašnieka Kudlinga-Steinberga vārds. Kādu laiku par Glāzniekiem visvairāk interesējās mērnies, saņemdamas rentes daļu, kamēr vēlāk šī saimniecība, kā jau bez noteiktas vadības, no Kārļa ir prasījusi tikai piemaksas. 1911. gadā Eduarda Veidenbauma dzimtā vieta nāca pavisam svešās rokās, bet dokumentos vēl tagad nesot dzēsti agrāko īpašnieku vārdi.

Ši Glāznieku vēsture piemetināma aiz vairākiem iemesliem. Pirmkārt, runājot par Eduarda Veiden-

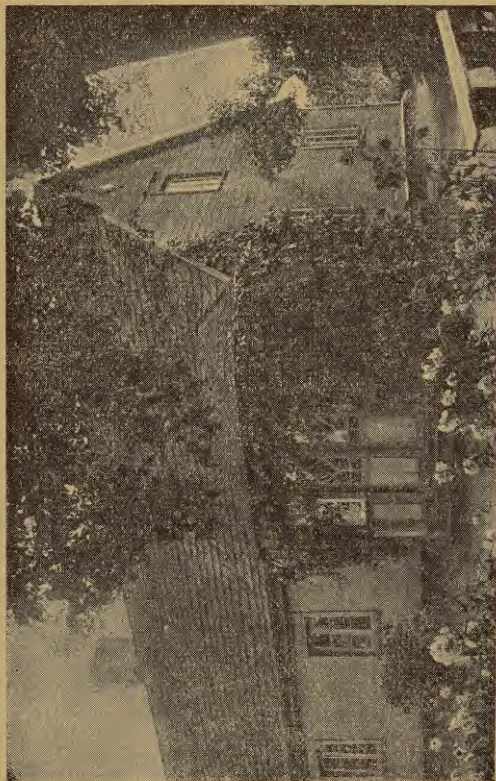
bauma materieliem apstākļiem, mums jārēķinājas tikai ar Kalačiem. Otrām kārtām, mantošanas tiesību noskaidrošanā nācās arī viņam interesēties, kad viņš jau gāja skolās. Ļoti daudz vērības visai lietai kopš pilngadības ir piegriezis Kārlis Veidenbaums, mācīlamies saprast milzīgo starpību kādā jautājumā starp formelo pusi un pēc būtības, pie kam jaunlaiku dzīvē viņš turēja par neiespējamu Kaspara Veidenbauma pavildības principu. Un beidzot — rentnieku rokās Glāznieki pārvērtās par paputējušu mazsaimniecību, kas, vēlākos laikos atjaunota, ar pārbūvētām ēkām, atgādina kā piedevu ceplim, arī paplašinātam. Veidenbaumu roku darbs te redzams vairs vienīgi zaļojošā dārzā.

Kalači skaitāmi par lielu saimniecību: visa platība 265 un aramzemes 120 pūravietas. Bet plašos laukus Jēkabs Veidenbaums saņēma nolaistus, krūmiem apaugušus, mazražīgus. Viņa praktiskā acs gan noprata zemes auglību, taču sākumā trūka vajadzīgā inventara, vajadzīgās rocības un pašam spēka, ātrāk visu iekopt. Ienākums nepārsniedza kārtējo nodevu un minimalās parādu deldēšanas. Tā dzīve līdzinājās puslīdz pārtikuša zemnieka dzīvei, ne vairāk.

Kalaču apvidus īpatnēji lauciniecišķāks, mierīgāks, noslēgtāks, nekā Glāznieku klajums. Mazliet drūmu nokrāsu iemet tuvējie priežu un egļu meži, gan nelieli. No augstā Liepas kalna raugoties, tas ir parastais Vidzemes puslīdz līdzeno vietu peisažs — ar krūmiem, meža kupsām, klajiem laukumiem. Vispārējā noskaņa vairāk episka, bez pretstatiem, bet arī bez aizraujošās noslēpumainības, kāda piemīt dabai lielu gāršu tuvumā, vai kalnainiem apvidiem ar tālu apredzi.

Dažus simtus soļu atstatu gar Kalačiem stiepjas Cēsu-Smiltenes lielceļš, turpat pāri uzkalnīšam gājēju novezdams garas, glītas ēkas durpriekšā. Tas —

Bērzu krogs. No viņa ar Veidenbaumu mājām viegli sasaukties. Līvi un Burkši, Kalaču tuvākie kaimiņi, gandrīz tādā pat attālumā. Ar visām šām vietām saistās daži momenti Eduarda Veidenbauma vēlākā dzīvē.

Kalaču dzīvojamā māja.

Bet kamēr viņš auga, tikmēr gan viņam visvairāk nācās un, varbūt, arī visvairāk patika vērot vienmuļos Kalaču tīrumus, tāpat ganības, kas abejup ciema ceļam iziet uz otru pusi, uz dienvidiem, vienu kilometru garā joslā. Te, pa labi no ceļa, sā-

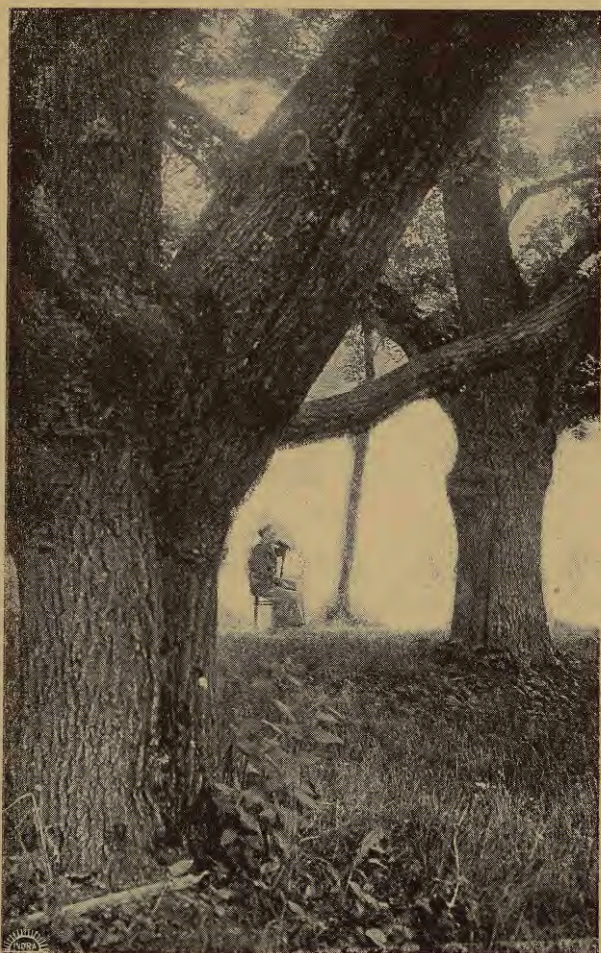
kas arī pazemais jauktu koku mežs — Eduarda mīlākā pastaigas vieta, kad viņš jau bija pieaudzis. Pa to kilometrus trīs gaŗa teka noved pie Liepas kapsētas. Tālāk gaŗām Liepas muižai nāk Raunas leja, apkārtnes krāšņākā vieta. Kā tāla atbalss no Vidzemes Šveices pieminamas divas gravas, kuŗas abas iedzīvotāji iesaukuši par „Ellīti“. Lielākā no tām atrodas pie Liepas pagastmājas ar smilšakmeņa alu un neizsīkstošu burbuļojošu avotiņu, apaugusi krūmiem; otrs tāds pat, tikai mazāks dabas brīnums ir Liepas kapsētas tuvumā, Veidenbauma pastaigas mežā, pie kuŗas viņš arī visvairāk kavējies.

Kalaču dārzs krietna hektara lielumā, ar slaiku bērzu un egļu valni, ne apcirptu, bet dabīga auguma, kas uz ceļa un Bērzu kroga pusi tagad mājas pilnīgi aizsedz. Dārzā dzīvojamā ēka. Ciema ceļš agrāk gājis tuvu tai gaŗām, bet Kārlis Veidenbaums ceļu pārcēlis aiz dārza, lai būtu vairāk vietas dēstījumiem.

Kalačos ienākdams, Jēkabs istabas priekšā iestādījis astoņus ozolus — katram bērnam pa vienu, sev un mātei, tā kā iznācis „rundelis“. No tiem seši nokaltuši, un proti — viņa paša, Kristīnas, Jūlas, Kārļa, Eduarda un Voldemara. Palikuši mātes un Karlīnes ozoli, kas izauguši kupli, vareniem stāviem. Tie atrodas iepretīm istabas logam, pie kuŗa dzejnieks ziemās strādājis un gulējis uz nāves gultas. Ozolu iznīkšana dīvainā kārtā sakrīt ar Veidenbaumu dzimtas likteni: visilgāk nodzīvoja māte, Karlīna vēl tagad dzīvo, bet pārējie mira — cits pusmūža nesusniedzis. Mārieta, pavadīdama uz kapiem vienu pēc otra savus bērnus, aizvienam piemetinājusi ozolu simbolu.

Kalačos Eduards Veidenbaums uzauga un mācījās pazīt pasauli. Te pavadīta mūža lielākā daļa. Tomēr šās otrās dzimtenes viņš nekur īpaši un dar-

bos dzejiskā valodā nepiem'n: tik lielā mērā pati
par sevi saprotama viņam ir likusies pieņemīgā vieta

Mātes un Karlinas ozoli Kalaču dārzā.

ar diezgan turīgas zemniecības apkārtni, augot
attīstītā, garīgi mošā un etiski līdzsvarotā dzimtā.

Dzejnieku lielais vairums atmiņā glabā mātes svētīgos audzināšanas iespaidus. Pie Eduarda Veidenbauma tas ir gluži otrādi. Viņam un tāpat vecākajam brālim Kārlam mazotnē tuvāks tēvs. Jēkabs Veidenbaums bērnus ļoti mīlējis, nebūt tos nelutinā-dams, tā kā Eduards nav mazs izbaudījis ne lieku glāstu, ne straujas bardzības. Tēvs labi pratis bēr-niem paskaidrot, ko tie nezina un visādi ierosināt, ziedodams tiem vaļīgākos brīžus. Viņš pats liels grā-matnieks, tāpēc agri Eduardam rokās nāk grāmata. Zēnam viegla galva un viņš prot lasīt jau piektā gadā. Burtot nemaz nebijis jāmāca, to iemanījies, noklausīdamies un novērodams, kad brālis un vecā-kās māsas mācās. No skolas priekšmetiem Eduards, protams, iepazīstas ar tādiem, kuŗos tēvs pats tālāk ticis un kuŗi viņu interesēja, kā rēķināšana, krievu valoda, ģeogrāfija, vēsture. Pārējo vajadzīgo jau pēc noteiktām prasībām papildināja mērnieka krust-tēvs.

Tā kā apmācības pirmajā posmā viņa neierobe-žoja tikai ar to, kas paredzēts atskaitīšanai mācītā-jam pie bērnu pārklausīšanas, un tāpat vēlāk — tikai ar elementarskolas zināšanām, tad vispusība jau likta Veidenbauma izglītības pamatā. Tā ari bija pietiekoši stingra, lai turpmākās studijās ar vēl pla-šāku apjomu neizplūstu paviršībā. Agri viņš da-būja iepazīties pat ar laikrakstiem un pieaugušo grāmatām, kas bija jālasa priekšā tēvam, kad tas pats vairs nesaredzēja; to Eduards labprāt darījis.

Jēkabs Veidenbaums bija reliģiozs, dievbijību viņš centās iepotēt ari bērniem. Audzināšana šai ziņā nepastāvēja galvas gabalu iekalšanā, bet līdzī-nājās vairāk ievadijumam reliģiozos ticējumos un tikumiskās apziņas pasaulē. Pats viņš bieži gāja baznīcā, bet bērni dievvārdus dabūja noklausīties mājās, kad tēvs turēja pātarus visai saimei, kamēr vēl acu gaisma viņam to ļāva. Pēc tam šo svinīgo

svētvakaru un svētdienu pienākumu izpildīja Mārieta. Tikai vēlāk, kad bērni jau gāja skolā, mājas dievkalpošana atnesta.

Eduards mazs iepazīstas ar garīgiem rakstiem un labprāt tos lasa. Laicīgu dziesmu tēvs nemēdzis dziedāt, tāpēc bērni vairāk iemācījušies garīgās. Reliģiskā audzināšana Eduardā laida dziļas saknes, bet vēlāk viņš nebija ticīgs, tāļu stāvēdams no katras dogmas, kas jau pēc dabas viņam nepieņemamas. Tomēr paša labākā, ko kristianisms dod, viņš nekad nav noliedzis. Nebija tā hernhutisma pārliecība, kas varētu sasaistīt viņa uztveri liturģiju, rituālu un īpatnējās dievticības gleznās, bet kas ticībā patiess un skaists, tas atmiņā palika uz visu mūžu. Skolās un „zinātnes gaismā“ viņš dievticību pārvērtēja, bet galīgi no sirds nav izmetis. Šaubu un dziļu izjūtu brīžos Eduards Veidenbaums atgriežas pie reliģiozistikumiskas pasaules uztveres, kādā to audzinājis tēvs.

Mārietas sirsnība, vairāk prāta apdvesta, neizplūda ar tādu vientiesību, kas vajadzīga, lai bērnam nesaprotamo padarītu saprotamu. Māte bija gādīga, Eduardu ļoti mīlējusi, bet neiekaļojusi mazo sirdis tā, kā tēvs. Bērniem pret viņu bijusi liela godbijība, viņi palāvušies, bet nepieķērušies ar draudzību, kā tai saskaņā, kad mazajo rosīgo fantaziju kāds ieved pasaku valstī, vai apmierina naivo zīpkāri ar patīkamu līdzību¹. Tēvs to labi pratis. Mārieta varēja dziļi just, bet tas palika apslēpts aiz ārējā vēsuma. Viņa nemēdza klaji parādīt savas sirds. Ari satiksmē ar citiem cilvēkiem viņa varēja būt viesmīlīga, līdzjūtīga, labvēlīga, taču vienmēr rezervēta, „pašgudra“. Ja priecājās, sajūsma reti kad izpaudās tieši, un pat skumjas palika smalkas ironijas aizpli-

¹ K. Veidenbauma Raksti, O. Jēpes izdev. Rīgā, 1925.
9. lp.

vurotas. Viņa bija mājas „saprātīgais gars“, ar gaišu, asu novērotāja skatu, laba cilvēku pazinēja, un nekad nežēlojās par dzīves grūtībām. Viņas valoda bija atjautīga, un vēlīgais humors vajadzības gadījumos pieņēma satirisku nokrāsu. Ja kautkas nebija pa prātam, tad pietika ar vienu asu un taisnu teicienu. Ar gājējiem satikusi labi, bez sevišķas uzstāšanās iemantodama uzticību un paklausību.

Veidenbauma māte Mārieta.

Praktiskos jautājumos viņas padoms bijis ātrs un uz reizi pieņemams. Bērni viņas gudro sirdi labāk saprata un atzina, kad bija vairāk paauģušies. Tas arī redzams no Eduarda attiecībām, par ko Treumanis saka: „Eduards savu māti līdz pašai nāves stundai ļoti mīleja, kautgan viņa raksturs bij tāds, ka tas kautrējās saldus vārdos vai mīļos glāstos savu mīlestību rādīt. Tā gulēja dziļi viņa dvēselē, kā ne-

aizskaņams svētums, un tikai reti kad parādījās uz āru, — bet tad kā spožs meteors, kā šķīstītāja uguns.“¹ Kad dzejnieks brīvlaikos atgriezās no Tērbatas mājās, pietika dažu acumirkļu un paklusu vārdu, lai izteiktu satikšanās prieku, un lai dēls viņai parādītu pateicību par dziļo labvēlību. Mārieta Eduarda skolas gaitām sekoja ar lielāko uzmanību, saprata to un bija lepna par katru viņa sasniegumu.

¹ Ed. Veidenbauma Kopoti raksti I., 1907. 11. lp.

Viņa nebija dziļi reliģioza, bet arī ne ateiste; tikai mazāk gāja baznīcā un vienaldzīgāk par vīru izturējās ticības jautājumos. Kā jau cilvēks, kam intelekts vairāk attīstīts, viņa dzīvi interesējās par jaunajām sadzīves strāvām un līdz mūža beigām par visu viņai bija savs spriedums. Eduarda Veidenbauma skepse, viņa īpatnā pasaules uztvere, atjautība un asā loģika, — bez šaubām, mantojums no mātes, tāpat kā raksturīgākie sejas vilcieni un apvaldītais temperaments. Mārieta piedzīvoja lielu vecumu, vienmēr spīrgta, ar labu atmiņu līdz pēdējam brīdim. Viņa mira 1916. gada 5. septembrī.

Savus bērnības pārdzīvojumus Veidenbaums pats pilnīgi noklusējis. Neatceras arī piederīgie zīmīgu gadījumu, kas raksturotu viņa dziļākās izjūtas apziņas sākumā. Pieaudzis, viņš ne labprāt runāja par to, kas viņam visdārgāks, vismīlākš, tā, piem., par vecākiem, par savu deju, bet vai te ieskaitāmi arī viņa agrīnie pārdzīvojumi — grūti pateikt. Tak, spriežot pēc datiem, kas mums zināmi, pēc dažiem nedrošiem sīkumiem un vispārējiem apstākļiem, Veidenbauma iekšējā dzīve mazotnē nevarēja būt drūma. Drīzāk tā saskan ar tīri lirisko gleznu, kas viņa dzejā viena vienīga piemetināta par šo aizgimušo pasauli:

Cik laimīgs ja bērns vēl es būtu!

Vecāku garīgais mantojums un lauku sētas vientulība viņam varēja sagādāt tikai gaišas dienas. Viņš bijis savdabīgs, arī spītīgs, bet ne ekscentrisks, ar straujiem dvēseles savilņojumiem. Šo spītu vēlākā dzīvē redzam kā stūrainu neiecietību, kas tomēr daudz ja izplūda dažos asi atcirstos vārdos. Kā zēnam, viņam vecāki gražīgos acumirkļos nenostāda pretī liela cilvēka gribas, nepārmāca, tikai vēlīgi pazobo, kad dusmas jau pāri, un tā viņš pierod labāk novērsties ar savu nemieru, ja kas nepatīk un ja jūtas aizvainots. Acumirkļa uz-

liesmojumi apdziest šais saprāta un piemīlības apstākļos.

Tādās latviešu zemnieku ģimenēs, kur savējie saprotas bez liekvārdības, bērnos gluži dabīgi attīstās nodošanās pārdomām, klusēšana, raudzīšanās sevī. Veidenbaums ne tikai mantoja no vecākiem savu mazrunību, kautrību, un tanī pat sakarā patiesības cieņu, necenšanos izrādīties, apzinīgumu, bet to viņam deva arī instinktīvi gudrie mājiņi savējo vidū.

Rotaļu biedru viņam negadījās un viņš to ar nevēlējās. Paticis viņam vairāk būt savā nodabā, kautkur neievērotam, netraucētam. Nedaudzi domu biedri radās tikai skolas gados, bet pieķeršanās tiem nebija nekāda sirsnīgā. Gandrīz katram bērnam piemītošā bēgšana no cilvēkiem, ko Glāznieku nemierīgā apkārtnē ar iebraucējiem - kaļķu pircējiem varēja tikai attīstīt un kas pie Veidenbauma līdz sestam gadam saprotama burtiskā nozīmē, pamazām pārveidojās par indiferentu vairīšanos no sabiedrības.

Kalačos, kur mājiņieku apkārtējie kaimiņi vairs nebija cepla darīšanās ieradušies svešinieki, tāpat nav viņam nodibinājusies nekāda tuvāka satiksme ne ar vienu. Tā viņš pierada vairāk pie sarunām ar sevi, jo arī vecāki bija mazrunīgi. Ja par Glāzniekiem teiktu, ka te mazpilsētas tuvums visai dzīvei uzspiedis vienmuļu caurmēra gaitu, padarījis to gurdēni-nemierīgu, izdzēsis tanī dziļāku pasakainumu, kas izteicas zīmīgos sikumos; ka ļaudim te nav acīs krītošā tipiskuma, nav dziļākas īpatnības, kas piemīt tālāku nomalu silmalās auguši, kulturas neaizskārtos vientuļos ciemos nodzīvojušiem „lauku savādnikiem“; ka te izbalojušas tradicionālās ierašas, izzuduši ticējumi un rituali, saistīti ar dziesmām un asprātībām, izzudusi visa tā fantastika, kas vispirms ierosina bērna ziņkārību, tad Kalaču apvidū tāda vēl

pastāvēja. Tomēr Veidenbaumam nav no visa tā iespaidu, vismaz tie viņu nepavadīja vēlākā dzīvē ar to neatlaidību, lai dzejnieks izteiktu viņus tēlos. Mārieta ar lielu viesmīlību uzņēmusi atjautīgos amatniekus, valīniekus-invalidus, šos lauku prātniekus, kas dzīvo no atmiņām un pašizdomātiem nostāstiem, ātri iedraudzēdamies ar bērniem, bet Eduardam viņi izlikušies garlaicīgi, kā jau zēnam, kurš piektā gadā, pie pārceļšanās no Glāzniekiem uz Kalačiem, izturējies „kā liels cilvēks“. Augot viņš baudījis savvaļu, — tā ir drošākā zīme, ka „citi“ rūgtu savilņojumu mazajā sirdī neņemta; tāpat viņam zēna gados pārāgri neuzmācās darba smagums, jo gādīgie vecāki viņa nevilka iekšā savas šaurās ikdienas gaitās.

2. Skolas gadi.

1879. gada sākumā Eduardu Veidenbaumu kopā ar vecāko brāli Kārli aizveda uz Cēsu draudzes skolu. Tas bija dzejnieka pirmais solis raibākā pasaulē, viņa apziņas un ieskatu straujāks sazarojums. Kā jau minēts, no Veidenbaumu jaunās draudzes neviens nav apmeklējis pagastskolas. Mācījās paši cits no cita, vecāku un tēva brāļa vadībā; un mācījās ne tikai to, kas vajadzīgs skolai. Pašmācība nedod ciešu zināšanu, bet apdāvinātie Veidenbaumi ar visu tika viegli galā. Vecāki jau no sevis zināja, ka pie tādas centības mājās iespējams sasniegt to pašu, ko bērniem dotu kilometrus desmit attālā Mūrmuižas pagastskola. Tādi bija apstākļi, un tā tas bija iegājies bez kautkādiem aizspriedumiem pret skolu. Mācībās bērni aizvienam aizsteidzās priekšā saviem gadiem. Kārlis četrpadsmitā un Eduards divpadsmitā gadā izrādījās tiktāl izņēmumi elementaro kursu, ka viņus abus uzņēma draudzes skolas pēdējā klasē.

Draudzes skolas astoņdesmitos gados nebija

vairs agrākās, kur īpaši nodalīta „vācu klase“ ar nelielu izredzēto skolnieku pulciņu — muižas amatnieku, modernieku, vagaru, krodznieku, melderu bērniem un tiem mācītāja iel'ktiem „zemniekiem“, kas veiklāk pratuši atskaitīt pātarus, kamēr pārējā daļā pasniedza visiem citiem minimalās zināšanas ģeografijā, katķismā, rēķināšanā, rakstu darbos. Tagad visus mācīja vienādi un jau ar labi augstu programmu. Cimzes seminara audzēkņu pulks draudzes skolas bija pacēluši pāris desmit gadus par krietnām izglītības iestādēm un mūsu inteliģences vēsturē viņām redzama loma. Sevišķi dažām. Te mācījās gan tie, kuŗu vecāki nespēja tālāk vadīt, lai tikai sagatavotos lauku ierēdņu vai amatnieku darbam, kā arī tie, kam ceļš paššķīrās uz augstākām skolām. Veidenbaumi pieskaitāmi pēdējiem, bet tālāk par aprinķa skolu cerību neloloja. Cēsu draudzes skolu apvidū daudzinaja kā redzamāko no pirmmācības skolām. Kalačiem viņa arī tuvākā, parocīgākā. Viņā mācījušies arī citi Veidenbaumu bērni, kā vēlāk Voldemars un Karlina.

Cēsu draudzes skolu vadīja Augusts Zeebode, cimzeanietis, ieslavēts kā krietns pedagogs un audzinātājs. Mācības viņam bija nostādītas labi, kurss augsts. Zeebode bija izglītots, liberals un sab'edrisks cilvēks; pret citu pārliecībām nekaŗoja. Pie viņa 1872. gadā par palīgu strādājis Auseklis, sarakstīdams te lielāko daļu no tiem tulkojumiem, kas vēlāk ievietoti „Dzejās“¹. Šo to arī Zeebode pats ir rakstījis, iesūtīdams „Mājas Viesim“. Viņa sastādīta reliģiska satura grāmatīņa „Lieldienas svētība“.² Ilgus gadus viņš vadīja kori un kopā ar Ausekli viņi sajūsmināti gatavojušies uz I. latviešu dziesmu

¹ J. Lapinš: Ausekļa Kopoti raksti, A. Gulbja izdev. 1923., 25. lp.

² Cēsis, 1883.

svētkiem. Viņa vadītā skolā izglītību baudījuši vairāki pazīstami sabiedriski darbinieki. Par palīgu Zeebodem bija kāds J. Bērziņš.

Skolas nams, liela divstāvu ēka, nepilnu kilometru no Cēsīm, lielceļa malā, pulcināja audzēkņus no tuvienes un tālienes. Veidenbaums te satika pirmos draugus un domu biedrus. Kā mazā, par sevi noslēgtā pasaulē, klasē sadūrās visdažādākās ierašas

Cēsu draudzes skola.

un intereses, kur savrūpība un sevī noslēgšanās vien vairs nav iespējama. Veidenbaums nebija sapņotājs, bet arī nepie'alījās skolēnu parastajās dra'skuli'bās. Satikšana ar citiem bija laba. Mācībās viņš arvien izpalīdzēja katram, kas pie viņa griezās. Ja vajadzēja, iejaucās arī strīdos. Viņš bija maza kalsnēja auguma, lielām dzidrām acīm platajā pierē, kuŗas uzliesmoja aizkartam, vai izsakot savu strupo spriedumu. Naidnieku viņam nebija, kā jau m'erīgā zēnam, kuŗš nenostājās nekādā galvenā lomā par „klases varoni“ ar zināšanām vai palaidnībām, bet vairāk raizējās par stundām. Kautgan mācības

viņam padevās viegli, viņš paviršs nebija un uzdoto sagatavoja rūpīgi. Mācības ar brāli Kārli viņiem sekmējās vienādi.

Tai pašā laikā draudzes skolā gāja Edvards Treumanis, viņu vēlākais biografs, un Dāvis Mīlītis, vēlāk Pēterpils konservatorijas audzēknis, vijolu virtuozs un komponists. Veidenbaumi ar tiem tuvu iedraudzējās un visi četri bija kā mazs radniecīgu interešu pulciņš. Mīlītis no viņiem bija vecākais, viņam arī piederēja vadošā loma, gudrākais padoms, vismaz attiecībā uz grāmatu lasīšanu. Lieta tā, ka visi viņi izrādījās labi grāmatu draugi. Veidenbaumi jau mājās bija lasījuši, kas tik nāk priekšā — ģeografiskus aprakstus, biografijas, vēsturiskus nostāstus, avīzes, dievvārdu izdevumus, bet visvairāk gan, la kam, skolas grāmatas ar jauktu saturu; Mīlītis viņus pamudinājis ņemt dailliteratūru. Viņš pats sajūsminājies par dzeju, muziku un vēsturi. Eduards Veidenbaums nekad nopietni nav sekojis dzejai, bet draudzes skolā, pateicoties draugu iespaidam, uzmanīgi izlasījis vienu, otru Mīlīša ieteikto dzejnieku.

Mīlītis spēlēja jau vijoli. Muzikā viņam bijušas labas dāvanas. Vakaros bieži vien viņš koncertējis saviem skolas biedriem. Veidenbaumam melodišķās skaņas tā iepatikušās, ka viņš arī iegādājies vijoli un sācis mācīties. Tālu, protams, nav ticis, lai gan muziku mīlējis. Par Mīlīti Ed. Treumanis izsakās, ka viņš bijis mazā pulciņa dvēsele, piemīlīgs un skaists zēns, sapņainām zilām acīm, bieziem sprogainiem, gaiši dzelteniem matiem. Viņu dēvējuši par labo garu un visi mīlējuši viņa apbrīnojamās sirsnības dēļ. Tāpat kā spēlē, Veidenbaums aizgrābts klausījies viņa maigskanīgajā valodā¹.

¹ Ed. Veidenbauma Kopoti raksti I., Treumaņa redakcijā 1907., 13. lp. — D. Mīlīša kompozīcijas visvairāk iespiestas «Austrumā», piem. Mīlestība — ar J. Purkališa tekstu un Pie ezera, 1892. gadā.

Eduarda Veidenbauma biogrāfijā Treumanis raksta, ka Zeebodes skolā vislabāk tikusi pasniegta vēsture un ticības mācība. Vispārējā vēsturē Zeebode bijis priekšzīmīgs skolotājs. Starp veclaiku skolotājiem bieži sastopami tādi, kam zinātniskā brīvdomība iet šķirtu ceļu no uzskatiem ikdienišķā dzīvē. Zeebode visvairāk sagājijs un turējis kopā ar Cēsu pusvācisko sabiedrību, atturīgi un pat noliedzīgi izturējies tautiskos jautājumos, bet izskaidrojams vēsturi, ar nēmeklētiem piemēriem prātis uz mest despotisko tautu sabrukuma cēloņus un katras tautas individuālās tiesības. Nelaipodams norādījis uz latviešu stāvokli pirms un pēc vācu ienākšanas. Tā, protams, nevarēja būt kāda idejiska tendence, jo audzēkņiem viņš necentās iepotēt tautiskās apziņas, bet daudz maz objektīvs vēsturiskās gaitas tēlojums. Sakarā ar to Ed. Treumanis saka:

„Ja vienu lietu varētu Zeebodem pārnest, tad tā būtu: viņš par maz ievēroja tautisko jautājumu, par maz izkopa savu audzēkņu sirdīs tautisko apziņu. Kosmopolitisms bija viņam augstāks par tautību. Uz daudziem viņa audzēkņiem tas nepalika bez iespaida, tā kā tie vēlāk uz tautības jautājumu noraudzījās puslīdz vienaldzīgi vai auksti. Ari Veidenbaums pie šiem daudzajiem piederēja, lai gan jāatzīst, ka viņa pieķeršanās kosmopolitismam dībinājās uz viņa vēlāku gadu novērojumiem un prātniecību, un nevis tikai uz tiem iespaidiem vien, ko tas no Zeeboda mantoja.“¹

Ticības mācības stundās Zeebode, būdams pats dievvārdnieks, vairāk runājis par ticības etiku, laba un ļauna izšķirību, par neizdibināmo varu, nekā par bardzības un dusmu Dievu; bibelstāstu nelicis kalt bez apdoma no galvas, bet skaidrojis viņos izteiktās

¹ Ed. Treumanis: Ed. Veidenbauma Kopoti raksti I, 1907., 12. lp.

līdzības, dzīves gudrību, pieklājību, godpratību, pretēji koleģiem viņa stāvoklī, kas pastāvīgi sevi turēja atkarībā no lielkunga un mācītāja.

Pa svētdienām un brīvlaikos Veidenbaums braucis uz mājām. Vaļas stundās draugi gājuši pastaigāties pa laukiem, retāk uz pilsētu. Tāpat kā mājās vai skolā, Veidenbaums parasti uzmeklējis kādu nomalāku vietu, vai uzrāpies kokā, lai netraucēti viens pats gatavotu stundas un lasītu.

Lai gan Veidenbaums bija apdāvināts un uzcītīgs, viņš klasē nebija pirmais skolnieks. Par iemeslu varētu būt tas, ka viņš nekad necentās spīdēt, kā arī īsa skolā laiks. Draudzes skolā viņš mācījās tikai gadu ar ceturksni, jau 1880. g. 14. jūnijā, saņemdam no A. Zeebodes beigu liecību. Uzcītība tai apzīmēta ar „īsti labi“, sekmes un uzvešanās — ar „labi“¹. Reizā draudzes skolu beidza arī brālis Kārlis, saņemdam gandrīz tādu pašu liecību kā Eduards.

Draudzes skola abiem Veidenbaumiem bija īslai-cīga pāreja — Eduardam uz aprinķa skolu, Kārlim uz dzīves skolu. Gan arī Kārlis Veidenbaums domāja par tālākizglītību, bet apstākļi nepieļāva. Pēc tēva nāves viņam jau laikus vajadzēja gādāt par to, kā uzņemties Kalaču vadību; izglītību viņš turpināja pašmācības ceļā. Reiz pēc draudzes skolas viņš gribēja tikt uz jūrskolu, palikt par jūrnieku; aiz vājās veselības nodoms izjuka. Viņš bija izrēķinājis, ka jūrnieka amats daudz ienesīgāks un drošāks par zemkopību, ka jūrnieks apceļo tālas zemes, redz

¹ Atzīmes liecībā, izrakstītā vācu valodā, sekošas: bibli-stāstos, katķismā, visp. vēsturē, baznīcas vēsturē, latviešu un vācu valodā, ortografijā, dabaszinībās, domrakstos un vingrināšanā — labi; ģeografijā, krievu valodā — ļoti labi; rēķināšanā un ģeometrijā — īsti labi; zīmēšanā un kaligrāfijā — gandrīz labi; dziedāšanā — (nav). Nokavētas 11 dienas.

to, ar ko citādi var iepazīties tikai no ģeografijām un tā paplašina savu redzes aploku. Bet viņa apņemšanās atdūrās pret šķērslī, kas slēpās viņā pašā. Viņš slimoja ar krūtīm un jūrskolā tāda nepienēma. Viņš bija vienīgais dzimtā, kas jau mazs dabūja plaušu kataru un šī slimība viņu pusmūžā noveda kapā.

Vasaras brīvlaiku Eduards Veidenbaums nodzīvoja Kalačos. Stipri mācījies, lai augustā iestātos aprīnķa skolā. Māja bijusi izrentēta, pie darba nebijis jāiet. Vispār mājas darbos viņš nekad nav stundīgi stāvējis. Ganos viņu pirms skolas un vēlāk sūtīja tikai pa laikam, kad visi citi aizņemti. Ganos viņam patika. Tas viņu aizvadīja vienatnē. Līdzī viņš ņēmis grāmatu. Kad gribējuši dot par palīgu meiteni, stāsta māsa Karlīna, viņš strupi atraidījis: „nē, nevajag, pietiek ar suni!”¹

Kad viņš jau gatavojās uz ģimnaziju, reizām pats uzprasījies iet ganos, un tad bērzi un alkšņi ganībās raibojušies, sagraizīti matematikas formulām, latīņu vokabeļiem un visādām zīmēm.

Par ganiem sacerēta Veidenbauma pirmā „dzeja“, no kuŗas māsa Karlīna dažas vietas atceras. Tas noticis kādus gadus pirms draudzes skolas. Māja bijusi izrentēta kādam Liepam, iesauktam par Krievu. Rentniece, varen nikna un dūšīga, mūžīgi rājusies ar saviem ganiem. Veidenbaums, turēdamies ar tiem uz vienu roku, sacerējis garu „ziņģi“; to visi kopā dziedājuši, rentnieci kaitinādami. Saukājuši rentnieci par Aidarušku. Sākums dziesmai skanējis apmēram tā:

Vienā mājā kaŗi cēlās

Ganu ministra dēļ.

Tas pie ganiem bārties skrēja,

¹ Sal. Ed. Veidenbauma Kopotī raksti I., Treumaņa redakcijā, 1907., 7. lp.

Ka tie viņa neklausā:
 Lopus palaist nevižā,
 Tērcītē tos stādina.

Krievu Jānis errojās,
 Aidaruška plosījās.

Gani viņu kaitinājši,
 Neklausijši, ko reiz liek;
 Lāci traku pataisijši,
 Lai tas Krievu logā lec.

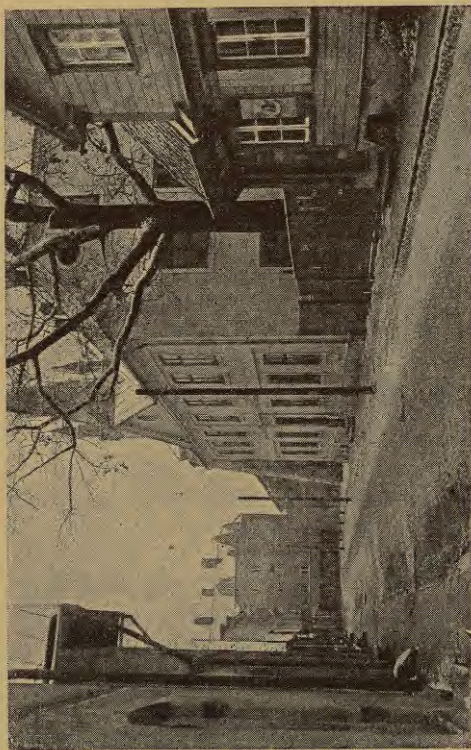
Suns to rūti izdauzijis,
 Pērienu sev sapelnījis.
 Krievu Jānis errojās,
 Aidaruška plosījās.

Nopietnu dzejas mēģinājumu Veidenbaumam ap šo laiku vēl nav. Turpretim vecākais brālis, sapņodams par kuģinieka gaitām, savā kabatas grāmatiņā, kas vēl dzīva, ir zīmējis staltu burinieku „Amaconi“ un dzejojis par pavasara atmodu, zaļām birzēm, nevainību, mīlas žēlabām, — tautisko romanču garā, ar pilnīgi aizgūtiem motīviem un neveikli.

1880. gada rudenī Veidenbaums iestājās Cēsu apriņķa skolā. Te viņš ietika sekundā. Tagad viņš jau puslīdz skaidri apzinājās nostājies uz tā ceļa, kas ved uz augstskolu. Par līdzekļiem vēl nedomāja: visu iespēju labākā ķīla likās mātes tāda pat klusa vēlēšanās, ka Eduardam jāskolojas.

Apriņķa skolas priekšnieks bija Kristians Boems (Christian Boehm), vācietis; kā skolotājs un audzinātājs viena tipa ar Zeebodi, tikai jau plašāka stila un ar izturētu metodi — norūdīts pedagogs. Viņš ir sarakstījis vairākas savā laikā lietotas skolas grāmatas vācu valodā. Boemam piemita dažas vienpusības, kas uz audzēkņiem atstāja sliktu iespaidu, bet jaunatnes psiholoģiju viņš pazina un no visiem centās izaudzināt rakstura cilvēkus — īstus bruņiniekus un goda vīrus. Daži Veidenbauma skolas biedri atceras gadījumus, kā Boems lūkojis atradināt savus

audzēkņus no glaimošanas, liekulības, nodevības. Ja kāds izdarījis pārkāpumu, sirmais audzinātājs meklējis pēc vainīgā, bet turpat arī mācījis, ka uzrādīt biedri, ja arī tas noziedzies, ir zema lieta. Kam pašam trūkst drosmes atzīties nedarbā, tas starp

Cēsu aprinķa skola.

nodevējiem paliks vēl ļaunāks. Kāds zēns reiz izdarījis pārkāpumu. Boems uzaicinājis to uzrādīt, piedraudēdams sodīt visu klasi, ja tā neteiks, kuŗš. Pēc nedēļas apsoliķies vainīgajam sodu atlaist, tikai lai pasakot, kas vainīgais. Nedabujis no klases nekādas atbildes nedēļas laikā, viņš beidzot visus uzteicis

kā krietnus zēnus. Viņa skolā valdīja disciplina bez verdziskas padevības.

No vienpusībām pieminams, ka Boems bija ne tikai vācietis, bet arī pārvācotājs. Ja Zeebodem varēja pārvest, ka tas neizkopa skolēniem tautiskās apziņas, ar saviem nenoteiktiem kosmopolitika uzskatiem padarījis tos tautības jautājumos vienaldzīgi-vēsus, kāds aiz dažādiem iemesliem ir Veidenbaums, tad Boems noteikti centās saviem latviešu audzēkņiem izrāvēt visu latvisku. „Ja viņš par kādu skolēnu zināja, ka tas stingri turas pie latvietības, tad viņš to visādi ķircināja un nonievāja, un ņēmās tam iestāstīt, ka latviešu tautība nekur neder, ka katram prātīgam un izglītotam latvietim jāturas par vācieti. Ja, viņš gāja pat tik tālu, ka katru skolēnu, kas savu vārdu rakstīja ar latvisku galotni, kaunināja vai katru dienu un deva tam palamu.“¹ Tā, piemēram, Treumani viņš ilgu laiku saukājis par „der Mann mit dem s hinten“, tāpēc ka tas rakstījis savu uzvārdu Treumans, ne Treumann. Pie daudziem Boems paņācis gribēto. Viņa iespaids latviešu jaunatni piegriezta tam garam, kas dzīvē vēl valdīja pašā plaukumā; auglīgā zemē skolas pote sazaroja par kuplu kārklū-vācietību. Cēsu apriņķa skola krietni ir pavairojusi to skaitu, kas nes latviešu vārdā „inga“ galotni un ir novērsušies latviešu attīstības gaitai. Varbūt arī pie Veidenbauma tas Boema iespaids, ka viņš savam vāciskajam uzvārdam daudz maz oficiēlās darīšanās galotnes nelatviskoja.

Veidenbaumam tautības jautājums nepalika akuts. Skola viņu nepadarīja ne par atkritēju, ne šovinistu. Tā tas ar visiem viņu dzimtā. Brīvi no kautkādam sevišķām nacionalām tendencēm, viņi nepadevās arī svešiem iespaidiem. Vienīgi jaunā-

¹ Ed. Treumanis: Ed. Vaidenbauma Kopoti raksti I., 1907. 15. lp.

kais brālis Voldemars, kurš mācījās Cēsu aprinķa skolā no 1886. gada, sagatavodamies pasta un telegrafa ierēdņa amatam, vingrinājās krievu, franču, angļu valodās, lai starp krieviem, vai angļiem nebūtu balts zvirbulis, ja paredzētais darbs aizvadītu svešā malā. Pie Eduarda Veidenbauma Boemam nebija

Kristians Boems.

ko ravēt: viņš ne pastrīpoja, ne noliedza sava latviskuma. Bet ja Boema ciešā pārvācošanas taktika pieskartos, Veidenbauma iecirtīgā daba ietu pretējā virzienā. Ne par velti viņš zobojis tos, kas padevušies skolotāja iespaidam: Nav vērts, ka jūs zemes!¹ Ar skolotājiem pa visu skolas laiku šais jautājumos viņam nav bijis sadursmes.

¹ Ibidem, 16. lp.

Reliģiskos uzskatos viņam ar katru soli skolā nācās raisīties valā no tēva mantojuma. Zeebodes un vēl vairāk Boema ticības izskaidrošana domu nemanot un pakāpeniski virzīja uz prātniecisko pusi, lai gan arī mājās viņš nebija audzināts aklā Dieva bijībā. Bibelstāstu, katķisma un galvas gabalu vietā Boems audzēkņiem stāstīja pasaules stāstus un dzīves parādības. Kā klasiķis dažu senrakstu rindām var dot plašus paskaidrojumus, tā Boems līdzībās tulkoja ticības dogmu. Tāda metode pieradina raudzīties skeptiski uz kristianisma dogmu, bet totiesu saprotamāks un dzīvāks top mīts, patiesais reliģijas saturs.

Vēsturi un dabas zinības aprīnķa skolā pasniedza skolotājs E. Auka (Aucke), dzīves idealists un jūsmotājs par tām patiesībām, kādas atveras pētot sastāvus. Viņš bija studējis ārstniecību, pēc tam nolīcis ģimnazijas skolotāja eksamenu, lai paliktu par audzinātāju. Tas norāda, kāds viņš varēja būt klasē — jaunatnes saviļņotājs, censoņu dievināmais brīvprātis un idealists.

Veidenbaumam patika dabas zinības. Aukas stundās viņš uzmanīgi sekoja izskaidrojumiem. Tie viņa iedzimto pārbaudītāja garu mācīja, neko nepieņemot uz ticību, bet lūkot visu izpētīt un saprast. Auka tādā pašā veidā pasniedza arī vēsturi, apgaismodams faktu un notikumu cēloņus.

Aprīnķa skolā vislabāk Veidenbaumam sekmējās matematika, latīņu un grieķu valodas, vēsture un ģeografija. Boemam sevišķi imponēja viņa domu raksti. Nekad tie nebija jūsmīgi un dzejiski uzrakstīti, bieži atradās pa rupjai pareizrakstības kļūdai, tomēr doma bija skaidra, izteikta vienkārši, lai ietu runa par abstraktu vai konkrētu tematu. Kad bija jāraksta par kādu vēstures notikumu, Veidenbaums to vairāk analizēja, nekā atstāstīja.

Cēsīs Veidenbaums jau mēģinājis dzejā. Ne-

vienam viņš savu darbu nerādījis, tikai Treumanim, savam skolas biedram arī te, reiz izteicies, ka viņam esot dzejas. Visi viņu skaitīja par labu skolnieku, tikai ne par dzejnieku. Treumanis jau tolaik stipri nodarbojies ar dzejošanu un Veidenbaums par viņa vārsēm sajūsminājies. Bet par visiem pārāku turējuši Andreju Mezīti. Tas bijis patstāvīgāks un ar gludāku izteiksmi, kamēr Treumanis rakstījis Lapas Mārtiņa garā. Rakstīja arī vēl viens, otrs, no kā vēlāk dzejnieku neiznāca. Tas bija kā sākums vēlākam literariskam pulcināšanam, kad Veidenbaums vairs Cēsīs nedzīvoja un Treumanis jau bija pieņēmis norakstītāja vietu. Vakaros, pilsētas nomales istabiņā pie Treumaņa, kā vecāka un dzīvē uz priekšu tikuša literāta, salasījās bijušie Boema skolas skolnieki un jaunās Dadziša vadītās pilsētas skolas audzēkņi, interesēdamies par rakstniecību un paši vingrinādamies. Te piedalījās Poruku Jānis, toreiz Dadziša skolnieks, V. Maldons, V. Eliass-Jausmiņš, Volde-mars Veidenbaums, A. Mezītis-Maigonis, kam jau šo un to redakcijas atzina par derīgu.

Savas aprīnķa skolā rakstītās dzejas Eduards Veidenbaums vēlāk iznīcinājis. Domājams, ka viņās netrūka A. Mezīša un Ed. Treumaņa iespaids, jeb pareizāk — laikmeta vispārējās romantikas.

Par uzcītību un sekmēm Veidenbaums pirmā skolas gada beigās apbalvots ar sudraba medali. Šādas atzinības balvas pa parastam izdalītas ļoti svinīgi. Maija jaukā dienā visa skola ar muziku un dziesmām izgājusi zaļumos, kur Boems, izsaukdams pēc kārtas savus priekšzīmīgos audzēkņus, pats tiem piespraudis uzslavas zīmi. Kautrīgs to saņēmis Veidenbaums, tūlīt aizmanīdamies nomaļāk, gluži tāpat kā Treumanis, kam aiz pārpratuma tā pagājuši garām un kurš aizvainots nepiedalījies citu priekos.

Aprīnķa skolu Veidenbaums beidza 1881. gada

18. decembrī, saņemdamas pirmās šķiras apliecību. Pusgadu liecībās, kā sekundā tā primā, viņš daudzus priekšmetos dabūjis atzīmes ar „labi“, bet eksamenus gandrīz viscaur izturējis uz „ļoti labi“. Boems, beigu liecību pasniedzams, Veidenbaumam pareģojis, ka zēns ar savu nopietno centību un lielām gara dāvanām vai nu iegūšot zinātnieka slavu, vai sajukšot prātā. Vēl pēc gadiem Boems savā skolā Veidenbaumu pieminējis kā ārkārtīgi apdāvinātu un labu skolnieku.

3. Kalačos.

Nepilnus piecus gadus pēc aprīņa skolas Eduards Veidenbaums nodzīvoja mājās. Vecākiem nebija līdzekļu, zēnu vadīt tālākās skolās. Neatlikās nekas cits, kā pašam sagatavoties uz ģimnazijas gala eksamenu.

Nostādīts dzīves krustceļos — vai nu apskatīties pēc piemērotas lauku ierēdņa vietas, kas parasti aprauj visus tālākos censonības pavedienus, vai izcīnīt cienīgāku nākotni — Veidenbaums ne acimirkli nešaubījās izšķirties par pēdējo. Viņš nebija pēc dabas ne jūsmotājs, ne fantasts, tāpēc par kaut kādu negaidītu izeju nesapņoja, pie svešiem pabalsta nemeklēja, bet tūlīt ķērās pie darba; nodoma izvešanai laika nenosprauda, tak zinādam savas spējas un nolūkam labvēlīgos mājas apstākļus, bija pārliecināts, ka trīs-četrus gadu pietiek, lai varētu braukt uz Rīgu eksaminēties.

Mācīties pašam uz savu roku nenācās grūti, — tā viņam bija jau parasta lieta. Pie tam Cēsu aprīņa skolas pamatīgais kurss noderēja par teicamu metodoloģisku pieeju visai ģimnazijas programai. Bet viņš mācās ne tikai to, kas vajadzīgs gala eksamenam. „Zinību slāpes“, vēlāk dzejā nosauktas par niekiem, kas mulkus tik baro, izvērtās par neatvairāmu dziņu ar visu iepazīties. Vingrināšanās burtiņas un piezīmju lapas nerāda aizraušanos ar kādu

priekšmetu pa lāgiem; viņš ir nodarbojies ar visiem uzreiz, taisni kā pēc mācības plāna skolā. Viskaislāk viņš nodevās matematikai. Grūtu algebraisku formulu atrisināšana viņam sagādāja lielāku intelektuālu baudu, nekā mākslas darbs estētisko. No vecajām valodām patika vairāk latīņu. Pārējo priekšmetu rindā varētu vēl minēt vēsturi, astronomiju, dabas zinības, fiziku un ķīmiju, protams, apmierinoties ar parastajām vidusskolu mācības grāmatām.

Kas zīmējas uz literatūru, tad lasīšana nebūs bijusi ne sistematiska, ne intensīva. Atskaitot Horāciju, noteikti pēc kāda autora viņš nedzinās: kā latviešu, tā krievu un vācu dailrakstniecībā pa parastam ņēma to, kas pagadijās pie rokas. Visvairāk viņam patika raiba satura žurnāli, kā „Rota“, „Pāgalms“, krievu „Nīva“, laikam pa ierašai. „Rota“ atradās mājās un viņš to bija pārlasījis jau agrāk vairākas reizes; „Nīva“ nāca vecākā brāļa pasūtīta. Kopš beletristikas, kuŗu viņš mēroja vairāk pēc satura, dzīva un pamācoša stāstījuma, šāis ģimenes žurnālos viņu sevišķi interesēja sākumu nodaļa. Pasaules brīnumus un ziniskas parādības viņš aizvienam stāstījis un skaidrojis mājiņiekiem. Šaradas, rebusi, visādas burtu figūras un dzeju mīklas viņu valdzināja tāpat kā matematisks uzdevums. Abi ar brāli viņi vingrinājās šāīs atjautībās, atminējumus un pašu sastādītus uzdevumus pa reizei iesūtīdami laikrakstiem. Eduarda skolas un vēl studiju burtnīcās līdzās matematikas formulu virknei sastopamas visdažādākās burtu mīklas un figūras. Sakarā ar valodām, kuŗas Veidenbaums mācījās, pamatīgi izņēmdams gramatiku, piemetināma vēl abu brāļu jau bērībā uzņemtā saruna „pašizdomātā valodā“. Pie garīgi rosīgiem zēniem nav nekas neparasts, pielietot sagrozītu zilbju izrunu; Veidenbaumi par tādu bija pasākuši lietot grūtāko paņēmienu — ačgārni izrunātus vārdus. Šai „pašizdomātā valodā“ viņi

sarunājušies tekoši un arī vēlākos gados pārgājuši uz to intīmākās sarunās, lai citi nesaprastu.¹ — Tā blakus mācībām un zinātniskām studijām Eduarda Veidenbauma uzmanību redzam raibo sīkumu rotālā, kas visai zīmīga.

Veco valodu mācība viņu novadīja pie senajiem klasikiem. Grieķiski viņš neizmācījās daudz vairāk par vidusskolas programmu, kurpretim latīņu autorus varēja svabadi lasīt jau trīs pēdējos gados pirms aizbraukšanas uz Rīgu. Sākumā, kā tas arī skolas kursā paredzēts, viņš nodarbojās ar Ovidija Metamorfozām. Milzīgās dzejiski-mitoloģiskās ainas daļskanīgos heksametros viņam iepatikās, tomēr nesavaldzināja ar to bagātīgo dzīves gudrību, kāda paverās Horacijā. Horaciju viņš bija rokā ņēmis tāpat, lai mācītos latīņu valodas formas, bet tad pie šā romeeša dzejas satura palika nešķīrāmi. Vienkāršais Teubnera izdevums — O. Horatii Flacci Carmina, Lipsiae, Anno 1881, — palika par viņa mīlāko un visvairāk cilāto grāmatu. Kā vēsturisks dokuments tā uzglabājusies, saraibināta gan skolnieciskiem vārdu tulkojumiem, gan stenografiskiem studiju laika komentariem, gan tīri literariskām noticēm. Horacija satīrā un odās Veidenbaums atrada drošas, skaidras, ārkārtīgi ierosinošas pārdomas, izkristalizējušos filosofiskus slēdzienus par dzīves gaišajām un ēnainām parādībām. Taisni šinīs dzīves uztveres nodibināšanās brīžos, kādus Veidenbauma meklējošais gars pārlaida Kalačos pēc apriņķa skolas, Horacija pārliecinošais īstenības attēls, epikureiskais miers, vēro-

¹ Kārļa Veidenbauma papiros uzglabājies sekošs piemērs: Ātir sūb amared anied, smāniz dat sūb ra tieāj zu ugork, idātīc vaj raven sietkit ra midual nu tēredas uplak mamakān madag; āgork agīdzajav aduan, oj āniedmared redzāj ipakil. — Rītā būs derama diena, zināms tad būs ar jāiet uz krogu, citādi jau nevar tikties ar ļaudim un saderēt kalpu nākamam gadam; krogā vajadzīga nauda, jo deramdienā jādzer likapi.

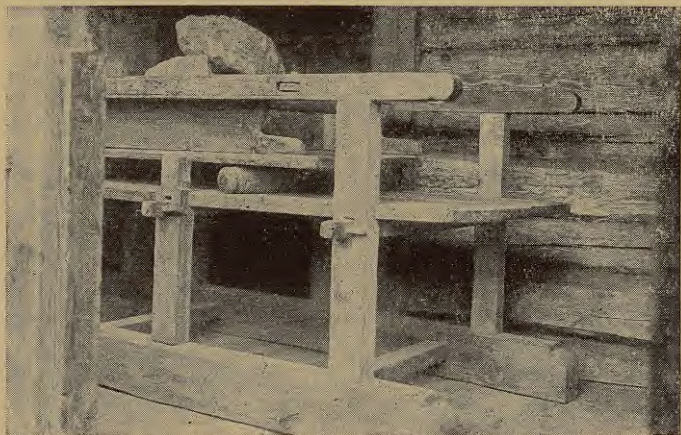
jot sevi un citus, prāta valdonība pār kaisli un jūtām, viņam deva pavedienus, kas dziļi ieaudušies uzskatu metos. Tas nebija patapināts atbalsts, svešs pamats, kas mākslīgs viņu novadītu pie svārstīgām pretrunām, bet ierosme, tikt skaidrībā par to, kas jau pašā gatavojās un brieda; tāds pamudinājums atziņu izteiksmei, kāda apkārtne viņam nevārēja dot un kāda nedeveva ieskatīšanās dienas laikrakstos, raibajos žurnalos, visā citā gadījuma lektirā.

Ap 1884. un 1885. gadu Veidenbaums Horacija satiras un odas sāka atdzejot latviešu valodā. Horacija iespaidu varā, kā Eduards Treumanis apgalvo, notikuši arī pirmie nopietnie mēģinājumi oriģinaldzejā. „Vēlāk viņš šos savus darbus pats iznīcināja, kā domājams, aiz tā iemesla, ka viņš negribēja būt Horaca akls māceklis, bet patstāvīgs un oriģināls dzejnieks. Cik un kādas vērtības dzejoļus viņš iznīcinājis, nav nosakāms. Viņam nu reiz bija tā rakstura īpašība, savus gara bērnus nevienam nerādīt. Ja kāds no viņa tuvākiem paziņām apjautājās, viņš pietvika kā kautra meitene un nomurmināja: Ak, ko nu — es jau neesmu nekāds dzejnieks. Dažreiz gan drusku papūlos, bet nekas krietns neiznāk.“ — Tikai viņa brālim Kārlam reiz gadījies kādus viņa tulkojumus un oriģinālus izlasīt un tas Treumanim apgalvojis, ka pēc viņa ieskatiem dzejas bijušas tiešām labas¹. Dažus gadus vēlāk viņš pa otram lāgam ķērās pie tā paša darba, atstādams virkni tulkojumu un oriģinaldzeju, pēc kā vērojams, ka arī pirmie mēģinājumi nebūs bijuši akls Horacija atdarinājums, tikai ar zināmu tematu radniecību. No Horacija iespaida, kurš sevišķi liels bija ap 1885. gadu, Veidenbaums nav varējis atsvabināties, tomēr šais iespaids nepazaudēja savu uzskatu un dzejiskās do-

¹ Ed. Veidenbauma Kopoti raksti I, 1907., 22. lp.

māšanas īpatnību, kā to apliecina viņa darbi salīdzinājumā ar Horaciju.

Mājās Veidenbaums vientulību meklēja un atrada dārzā. To vecākais brālis Kārlis gadu no gada vairāk izkopa, apstādīja un paplašināja. Ciema cēla pusē, pie pašas izejas pa kreisi, slaiko bērzu sētas un ābeļzaru paēnā atradās klētiņa — Eduarda iemīļotākā vieta darbam un atpūtai, kā pirms aizbraukšanas uz Rīgu, tā vēlākos vasaras brīvlaikos. „Tur

Veļas rullis — Veidenbauma rakstāmgalds Kalaču klētiņā.

man vislabāki: ne manis kāds traucē, ne es kādu traucēju,” viņš teicis¹. Aprīļa pirmās siltās dienas viņu izvilināja pārcelties uz šo studiju istabu, kā viņš viņu daudzzinājis un tikai vēlā rudenā sals piespieda iet atpakaļ uz dzīvojamo māju. Klētiņā atradās gulta ar vienkāršu salmu maisu, krēsls un turpat blakus veļas rullis. Šai idiliskajā mitekļī ar ap-sūnojušu salmu jumtu, augstu sliedsni un vecmodīgām aizbultējamām durvim, uzrakstīts Veidenbauma

¹ I-dem, 20. lp.

dzeju lielais vairums, remdētas „zinību slāpes“ un pārļautas trauksmīgākās pārdomas par cilvēces likteņiem. Rakstīja viņš pieliecies uz veļas ruļļa, uz kuŗa novietotas atradās grāmatas, burtņīcas, tinte un spalva. Šāds vienkāršs oriģinels rakstamgalds gan laikam nebūs bijis nevienam rakstniekam. Turpat klētiņas priekšā atradās veca ābele, savu resno atkaro zaru stiepdama pār jumtu pretī šmaugo bērzu rindai. Ābeli Eduards Veidenbaums bija izraudzījis

Kalaču dārza izeja ar skatu uz mežu — Veidenbauma parasto pastaigas vietu.

par sēdekli lasīšanai, kad tuvredzīgās acis pagura patumšajā „studiju zalonā“. Klētiņa kara sākumā nojaukta jau galīgi laika zoba sagrauzta, bet ābele ar savu zaru pāri nelielajam laukumīnam koku vidū vēl tagad norāda, cik šaurs ir bijis dzejnieka iemīlotais mitekļis.

Brīvs no visiem kārtējiem mājas darbiem, Veidenbaums palika pie savām grāmatām, rīts vai vakars. Kad apnika mājās, viņš gāja uz mežu, parasti

pastagai izvēlēdamies pieminēto siliņu starp Kalačiem un Liepas kapsētu. Līdzī viņš ņēma grāmatu, papīra lapu vai baltu skaidu ar uzmestiem algebras uzdevumiem, latīņu teicieniem, vēstures gada skaitļiem. Meža vidū atradās zaļas sūnas laukums un liela egle, zem kuŗas dzejnieks sēdējis un mācījis augām stundām. Gadus divdesmitpiecus pēc viņa nāves, kad egle nocirsta, vēl tad viņas stumbrā bijis saskatāms Veidenbauma iegriests krusts, skaitļi un citas zīmes. No pastaigām mājās viņš arvien atgriezies ar dažādiem ziediem rokās, kuŗus tad pētījis, izskaidrodams savējiem botaniku.

Šinī šaurajā idilē, kuŗā daudzkas pats par sevi saprotams, Vidzemes lauku sētās parasts, Veidenbaums pavadīja to garīgās attīstības posmu, kad prāts vispadevīgāks ārējiem iespaidiem. Kamēr šai vecumā citi, kas skolojas, iziet vidusskolu pakāpeniski, klasī no klases skolotāju aizbildnībā, nāk sakaros ar biedriem, dažādu uzskatu sabiedrību panijās, nāk sadursmē ar sadzīves normām, cieš neveiksmes, kas uzreiz paver īstenības ainu pārmērīga idealisma apmiglotām acīm, — Veidenbaums dzīvo Kalačos, izraudzīdamies visnomaļākās vietas. Vienmuļais, laucinieciskais dzīves ritums vadīja viņu pa sīkām, gandrīz vienīgi paša iemītām tekām taisni tanī briestošas jaunības brīdī, kad, pilngadībai tuvojoties, izklaidētās zēna jausmas tiecas uz cietnējāku, zināmā virzienā ievadītu īstenības izpratni. Tas nepaliek bez iespaيدا uz raksturu, uzskatu izveidību, dzīves uztveri, un šinī ziņā Kalačos pavadītais laiks, no aprīņa skolas līdz ģimnazijai, visas šīs mierīgās vasaras un klusās ziemas ir vai pats svarīgākais starpbrīdis viņa gaitās.

Apkārtņē nebija nekā tāda, kas spētu viņu izvilināt no klusā loka, atraut no sarunām ar sevi, kas izklaidētu pārāk sastrēgušās domas. Tas padarīja viņu drūmu, skeptisku, vēl vairāk nostiprināja sav-

dabību. Ne viesos, ne godos viņš negāja, atskaitot retās reizes, kad bij jāiegriežas kaimiņmājās pa vajadzībām. Domu biedru viņš nemeklēja un tuvumā tādi arī neradās. Skolas draugs Edvards Treumanis dzīvoja Cēsīs, reizām apmeklējams Kalačus, bet satiksme paspēja vienīgi atjaunot garajos starpbrīžos valīgākas palikušas draudzības saites. Parasti vislabāk viņš sapratās ar savējiem, kuŗi Kalačos bija un palika viņa vienīgā sabiedrība.

Veidenbaumu dzimtā valdīja satiecība un savstarpējā saderība. Tuvinieki aizvien trūkumā cits citam sniedza palīdzīgu roku un Kalaču pajumta nevienam piederīgam nav liegta. Pēc Jēkaba Veidenbauma nāves Glāznieku neskaidrās mantošanas tiesības ienesa dažas nesaskaņas starp vecāko un jauno paaudzi, bet par atklātu strīdu šī paklusā plaisa neizvērtās un ar laiku izzuda. Jēkaba Veidenbauma ģimenē labās attiecības nodrošināja dažas teicamas rakstura īpašības, saprātīga audzināšana un inteliģents garīgais līmenis.

Dzīves lomas brāļiem Veidenbaumiem sadalījās pa vecu vecai zemniekdēlu parašai: vecākais palika mājās, abi jaunākie „devās pasaulē“.

Kad Kārlis Veidenbaums nāca pilngadīgs, Mūrmuižas pagasta tiesā 1886. gada aprīlī Kalačus norakstīja uz viņa vārdu. Līdz ar to pārējiem sešiem mantiniekiem — vēl neizprecētām vecākām māsām Kristīnai un Jūlai, brāļiem Eduardam un Voldemaram, jaunākai māsai Karlīnai un mātei Mārietai — viņš apņēmās izmaksāt pa 500 rbļ. katram mantojuma daļas, dzēst ingrosētos parādus un uzturēt māti. Zīmīgs šīnī vienošanās aktā īpašais norādījums, ka no attiecīgās mantojuma sumas vispirms sedzamas visas skolas vajadzības brālim Eduardam, kamēr pārējiem viņu daļa nolīdzināma piecpadsmit gados ar 5% pieaugumu. To gribēja gādīgā māte. Bet Kārlis arī bez tā sevi apzinājās par pilnīgu

aizgādni brāļiem, un Eduardam sevišķi, gatavs viņu pabalstīt moraliski un materieli bez visiem līgumiem.

Kārlis Veidenbaums Kalačos drīzi vien ieveda racionalu, jaunlaiku prasībām piemērotāku saimniekošanu. Tas prasīja daudz pūļu, tomēr gadu no gada pavairojies ienākums cerības attaisnoja. Ka-

Kārlis Veidenbaums.

mēr vēl citus zemniekus, tāpat kā sākumā viņu, dārgām izmaksām apkrautās mājas dzina peļņā, spieda lielos apmēros sēt linus, kas laukus noplicināja, Kārlis Veidenbaums jau bija pārgājis uz graudkopību un lopkopību, zemes auglībai piemērotāku izmantošanu.

Ap 1887. gadu Kalačus Kārlis Veidenbaums apstrādā jau ar 5—6 zirgiem. Kopš savējiem, no kuriem pastāvīgi darbā stāvēja abas vecākās mā-

sas, viņš tura lielu gājēju saimi: 6—7 cilvēkus, blakus minot, labi tos atlagodams, bet arī prasīdams apzinīgu darbu un, kas interesanti, likdams tiem pie līguma parakstīt īpašus noteikumus par to, ka kalpiem jādzīvo satīcīgi, tikli un jāievēro mājas miers. Visas 120 pūravietas sadalītas sējas laukos, atmatā nekas vairs nestāvēja un ienākumi, ja arī nedaudz, tad tomēr pārsniedza izdevumus. Kādā

Veidenbauma māsa Karlina (1925. gadā).

piezīmē Kārlis Veidenbaums rēķina, ka no 119 pūravietām, iedalītām 7 tīrumos ar 17 pūravietām katrā, vidējas auglības gadā var iedzīt 1000 rbļ., un ja atrēķina 390 rbļ. algas 3 pāreniekiem, 1 puisim, 2 meitām, 2 ganiem, kā arī 260 rbļ. nodevu, pāri paliek 250 rbļ. Jaunā saimnieka aprēķinos šis atlikums gan vēl dažu labu rudeni palika tikai uz papīra, bet zemturu pārticība tad jau gāja uz augšu visā apgabalā, kuŗu drīz vien, 80. un 90. gadu maiņā, jaunievestais Rīgas-Valkas dzelzsceļš pie-

slēdz lielākiem tirgus centriem, nekā Cēsis un Valmiera.

Tāds stāvoklis Eduardam Veidenbaumam deva ja ne spožas izredzes, tad vismaz iespēju uzsākt tālāku skolu gaitas, pateicoties brāļa darbam un gādībai.

Pēc savas dabas Kārlis Veidenbaums bija gribas cilvēks, noteikts un skarbs. Neraugoties uz vāju veselību, viņš visu pats izrikoja, pats visam sekoja. Savus nodomus, ko viņa saprāts atzina par nepieciešamu, viņš izveda ar lielāko neatlaidību. Viņš sabiedriskāks par Eduardu Veidenbaumu, lai gan arī viņam, mazrunīgam, sevī noslēgtam, spriedumos asam, bieži nācās sadurties ar vairākumu. Pārliecināts par savu taisnību, viņš neiegāja uz kompromisiem, izteica savas domas nesaudzīgi un klaji, kas viņam sagādāja ienaidniekus, sevišķi pagasta darīšanās. Taisnības labā viņš bija gatavs, kā latvietis saka, „iet vai līdz senātam“. Viņš cienīja un pazina likumus, prata valodas un, kā izglītots, labprāt uzņēmās aizstāvēt tiesu instancēs savas, pagasta un kuŗa katra aizkartās tiesības. Ar lielu gandarījumu viņš apsveica brāļa Eduarda nodomu studēt tieslietas, jo jurists viņam likās sinonims zemnieku taisnības tulkam, līdzīgs Māteru Jurim.

Savās dzejās, kas, nedaudzas skaitā, uzrakstītas 90. gados, tāpat kā dzīvē viņš cildina darbu, cilvēka nelokamo gribu, izsaka prātniecības atziņas, par neapšaubāmu pieņemdams to, kas aptverams prātam. Vienīgi darbs dzīvojot nes laimi, attaisno cilvēka zemes gaitas, norūda tikumisko apziņu. Stipras gribas vadīts, cilvēks tikai ar darbu spēj sasniegt savus ideālus.

Jaunākais brālis Voldemars Eduardam Veidenbaumam tālāks, garīgi mazāk radniecīgs — arī par jaunāko māsu Karlīnu. Voldemars bija sirsnīgs zēns, vaļsirdīgs, kustīgāks un sabiedriskāks no viņiem

visiem, apdāvināts un centīgs, bet ne domātājs. Ne pārāk ļautrs, tomēr dzīves priecīgs, viņš atgādina tēva brāli mērnieku. Turpretī Karlīna (kopš 1910. g. Lustes kundze un Kalaču saimniece) vairāk mātes Mārietas dabā, ar tādu pat asu novērotājas skatu, atturīgu valodu, dziļi slēptu sirsniību, kas vienmēr pamirdz vieglaļā humorā. Kalačos dzīvodams, Edu-

Voldemars Veidenbaums.

ards Voldemaru un Karlīnu skoloja, vaļas brīžos pasniedza stundas, sagatavojot viņus uz draudzes skolu. Viņam patika šis praktiskais darbs, gandrīz vienīgais tāds līdz aizbraukšanai uz Tērbatu, ja neskaita dažu mēnešu līdzdalības mājas vadībā 1887. gada pirmos mēnešos, kad Kārlis 1886. gada rudenī bija noņemts zaldātos un mēnešus piecus viņu turēja pārbaudīšanā kara hospitalī. Tad Eduards rakstīja un slēdza līgumus ar gājējiem, veda

rēķinus, sarakstīdamies ar brāli svarīgāko darbu iekārtošanā.

Kārlis Eduardam vienmēr palika labu, praktisku padomu devējs un sirsnīgs draugs. Šķirti, viņi pastāvīgi apmainījās vēstulēm. Eduarda garīgās īpašības Kārlim piemīt stiprā mērā, tikai nedabuja vajadzīgās attīstības un prāta diktētā sausā apcere ar laiku ieguva pārsvaru. Turpretī ar Voldemaru Eduardam nevedās valodas; sarakstoties abiem viņiem itkā jāpiespiežas, lai viens otram izskaidrotu savas jūtas, nodomus. Voldemars beidza Cēsu apriņķa skolu, tad pieņēma Cēsis pasta-telegrafa ierēdņa vietu, nākdams tuvā sakarā ar Ed. Treumani, A. Mezīti, bet literatūrā nav darbojies. Viņš loloja cerību, turpināt izglītību kādā teknikumā, lai paliktu par izgudrotāju. Skolas Eduardu Veidenbaumu neatsvešināja no savējiem. Tie viņu nevien mīlēja, bet arī saprata. Laudis brīnījās, kā jauns cilvēks var dzīvot mājās un nekā nedarīt, kamēr citi svīst druvā, pļavās, sētā. Bet Mārietai pret šām valodām arvien pagadijās uz mēles asāks teiciens par kunga un mācītāja „darbu“. Censoņa dzīvē šādi apstākļi saucami laimīgi, sevišķi vērā ņemot Eduarda Veidenbauma ātro dabu, stūraino raksturu, kas bieži ne par šo, ne par to noveda sadursmē ar citiem un pašu tikai sarūgtināja.

Arvien tālāk skolās iedams, Eduards Veidenbaums tēva mājas uzskatīja par patīkamāko atgriešanās vietu, un nekur dzīvē viņa rosīgais gars, taisnības mīlestība, viss viņa idealisms nestapa tik skaidras ainas, tādas atsaucības, kā Kalačos. Bez liekām valodām un izskaidrošanās viņš zināja savējo domas, jutās iepriecināts, redzams tās labvēlīgas un cildenas.

4. Vienu gadu ģimnazijā.

Izmācījies Kalačos visu ģimnazijas kursu, Eduards Veidenbaums 1885. gada vasarā nogāja Cēsīs pie Makša Boema, sava vecā skolotāja dēla, lai tas viņu pārbaudītu galvenos priekšmetos, vai varētu rudenī taisīt abituriju. Jaunais Boems Tērbatā studēja filoloģiju. Veidenbaums izrādījās pilnīgi sagatavojies gala eksamenam, bet vecais Boems, sistematiskās izglītības piekritējs kā visi klasisko zinību pedagogi, deva viņam padomu vismaz kādu gadu pasēdēt uz ģimnazijas sola. Viņš saprata sava agrākā uzcītīgā skolnieka tieksmes, pēc iespējas ātrāk beigt augstskolu, pazina viņa apstākļus, bet arī zināja, ka vidusskolā iegūtais mācības pamats to tikai atvieglo. Boems vēl apsolījās izgādāt Veidenbaumam stipendiju, ja Veidenbaums iestātos Rīgas guberņas ģimnazijā. Veidenbaums vecā Boema labvēlīgo padomu pieņēma un 1886. gada janvarī devās uz Rīgu.

Latviešiem Rīgas guberņas ģimnazijā nebija viegli pieejama. Veidenbauma laikā gan jau viņas sliegsni pārkāpa viens, otrs zemniekdēls, pateicoties savām spējām, tomēr vācieši viņu uzskatīja par humanitari-klasiskās izglītības iestādi privilīģētiem, vācu dižciltīgajiem vai pārvācotiem. Tiem te iekļūšanu atviegloja vārds un protekcijas. Tādam nolūkam tā arī 1804. gadā dibināta. Guberņas ģimnazijā valdīja vācu gars un ilgi viņa tā arī saucās par vācu ģimnaziju. Bet laimīgs jutās katrs censonis, kas te tika iekšā, jo no Rīgas guberņas ģimnazijas ceļš tieši un bez grūtībām veda uz augstskolu.

Pēc labi izturēta pārbaudījuma skolas direktors A. Krannhalss, sirms labsirdīgs vecītis, Boema draugs, Veidenbaumam paziņoja, ka tas uzņemts pēdējā kursa audzēkņu skaitā. Bet ar stipendiju, par kuru Veidenbaums Krannhalsam pasniedza Boema

vēstuli, iznāca maza vilšanās. Direktors varēja apsolīt otrā pusgadā atlaist skolas naudu, pagādāt stundas un varbūtēju nelielu pabalstu no skolas kases uzturam, ne vairāk. Bez tam viņš Veidenbaumam ieteica eksaminēties ne agrāk par decembri, kas saskanēja ar skolas noteikumiem, ka primā jānosēž vismaz divi pusgadi, lai pie gala eksamena pielaistu kā skolas audzēkni. Kā eksterns Veidenbaums varēja eksaminēties jau vasarā, ja nepatiktu „ilgāki pa skolas benķiem berzties“. Pirmam pusgamam līdzekļu pietika, bet otrā pusgadā viņš no skolas saņēma 85 rublus pabalsta, kas materieli viņu pilnīgi nodrošināja.

Rīgā Veidenbaums nodzīvo šauru zemnieka zēna dzīvi. Vaļas brīžos viņš viens klejo pa ielām un laukumiem, pa retam uzmeklē tuvākos skolas biedrus, bet lielā sabiedrība ir un paliek sveša. Viņam pašam, lai gan tas nāca jau deviņpadsmitā gadā, prāts nenesās, iepazīties ar pilsētnieku dzīvi tuvāk, un tādas latviešu inteliģences, kas domātu par spējīgākās jaunās paaudzes likteni, kas interesētos par viņu kulturelu audzināšanu, Rīgā vēl nebija. Plebejiski pašpieticīgās pilsoņu ģimenes, sekas, aizspriedumos sapinušās, pardaudz nogrimušas materiālās rūpēs, bez kulturelas rosmes, jutās glaimotas, redzot pār savas mājas sliegsni ienākam vācu jaunekli, ne zēnu, kam cita nav kā gara dāvanas un nākotnes cerība. Liekas, nav tas tikai akls sagādījens, ka agrākie latviešu censoņi idejiskai dzīvei un kulturelai rosmei attīstību dabujuši galvenām kārtām ārpus Rīgas mūriem, bez moraliska atbalsta taīs aprindās, kurā redzamāko vietu ieņēma uz zaļa zara tikušie amatnieki, mūrniekmeistari, tirgotāji, ārsti, advokati.

Atsaucīgāka un simpatiskāka bija vācu sabiedrība, kurā uzņēma Poruku un deva viņa atziņu kārajam elastīgajam garam pirmos lielpilsētas dzīves iespaidus, kad viņš, dažus gadus vēlāk par Veiden-

baumu, ieradās Rīgā. Ari Veidenbaumu par gaidītu viesi turēja pāris vācu patriciešu ģimenes, kurās to ievēda skolas biedrs Ričers.

Starp ģimnazistiem Veidenbauma draugi skaitījās G. Beldavs, P. Perlbachs, H. Vittenbergs, P. Pīpkaļējs, ar kuriem vēlāk Tērbatā iznāca kopā studēt. Tāpat kā viņš, tie bija laucinieki, viens, otrs turīgāku vecāku bērni, ar pārtautošanos neslimoja. Bet daži turpretim nejutās glaimoti, ja viņus skaitīja par latviešiem. Starp viņiem Veidenbaumam radās sīvi pretinieki. Tāpat kā aprīnka skolā, laucinieckiski-stūrgalvīgs, viņš labi satika ar cittautiešiem, bet neieredzēja savas tautības noliedzēju. Kad izcēlās strīdus starp vāciešiem un latviešiem, viņš nostājās pēdējo pusē. Kādā no dedzīgām sadursmēm pret viņu palicis darbīgs taisni viens no pārvācotiem latviešiem. No Veidenbauma tas saņēmis krietnu pārmācību un palicis par viņa mūžīgu ienaidnieku.

Ārpus skolas sienām ģimnazistiem nebija nekādu pulciņu, ne apvienojošu pasākumu. Veidenbaums visvairāk tikās ar minēto Ričeru, ar kuru skolā kopā sēdēja. Pie tā bieži sapulcējās citi skolas biedri, bet ja sabiedrība likās nesimpatiska, Veidenbaums parasti nemanīts pazuda.

Pirmā pusgada lieldienās Veidenbaums izbrauc uz Bebreņi pie mātes brāļa. Kad 20. aprīlī atgriežas Rīgā, viņš saņem ziņu, ka Ričers nošāvis. Tas nāca pilnīgi negaidīti. Drauga pašnāvības iemesli palika nezināmi un Veidenbaumu stipri satrieca viss šis mīklainais notikums ar zēnu, kas mācījās teicami, dzīvoja pārticis un kam pareģoja spīdošu nākotni. Vasaras brīvlaikā Kalačos viņš daudz par to domāja un, varbūt, taisni Ričera straujā rīcība viņam nāca atmiņā, kad viņš jau rotaļādamies rakstīja griezīgo sentenci:

Kam tik dzīvot, tas lai dzīvo,
Kam vairs nepatīk, lai mirst.

Liktens gribu lēmis brīvo:
Viena lode — dzīve' irst.

Otrā pusgadā viņš dzīvo vēl vairāk noslēdzies, pat ar skolas biedriem maz saiedamies. Savu vienmuļo ikdienu viņš sekoši pa punktiem uzskaita 11. augusta vēstulē mājiniekiem:

„Ja jūs vēlaties zināt kā man tagad iet un ko es pa to laiku darījis, kamēr no mājas projām, tad teikšu, lai gan ātrāk jūsu ziņkārību apmierinātu, šādos īsos vārdos savu šā semestra Rīgas vēsturi:

7. augustā, pulksten 8 vakarā atbraucu ar diližonu, kā sacīt jāsaka, laimīgi Rīgā, Steinbergiem par lielu pārsteigumu.

8. augustā klenderēju pa Rīgu Perlbachu meklēdams, kamēr pēdīgi atradu.

9. augustā sameklējām savu jauno dzīvokli, un

10. augustā tanī ar savām grabažām dzīvot iegājām.

Vienpadsmitā augustā, t. i., šodien, bijām līdz pusdienai skolā un tagad, tas ir, pulksten pus trijos pēc pusdienas, rakstu jums šo vēstuli. Tas bija tas ievērojamākais ko ziņot un nu var nākt sīkumi.

Mūsu kopīgais kortelis atrodas Zariņa mājvietā (Kaļķu ielā), otrā tāžā, logs uz Fūrmaņa ielu (kurā tagad pārkrustīta par Ņevas ielu). Mēs par viņu maksājam 8 rubļi par mēnesi un tas nav dārgi, tādēļ ka mājvieta tuvu pie Iekšrīgas. Izīrētājs ir Zariņa mājvietas saimnieks Ernsteins.

Šā korteļa labumi ir šādi: 1. Rūmīga istaba ar augstiem griestiem un lielu logu. 2. Ūdens priekš mazgāšanās vai dzeršanas tūlīt ārpusē pie istabas durvim (pagriež vien atpakaļ, tad gāžas iekšā „ķipos, toveros un vannās“. 3. Pa to pašu naudu mums rītos un vakaros ūdeni priekš tējas uzvāra, istabu izslauka un gultas uztaisa. 4. Apakšā, vīnūzī, ir maizes galds, kur var par lētu naudu pastel-

lēt ēšanu. 5. Mūsu kortelis tuvu pie skolas¹, tā kā katru pusdienu var atnākt pusdienu paēst. 6. Ka jūs man ko gribat likt no zemēm ievest, tad to var viegli izdarīt: lai tik prasa Zariņa iebraukšanas saimniekam pēc manis, tad viņš tūlīt parādīs manu dzīvokli, vai ar pats man sūtījumus nodos.“

Ģimnazijā izņēma samērā augstu mācības programmu, kas Veidenbaumam, kā iepriekš labi sagatavotam, tomēr grūtību neradīja. Pēdējā klasē lielāko vērību piegriezta grieķu un latīņu āutoriem, Eschilam, Horacijam, Ciceronam, tāpat vēsturei, analītiskai ģeometrijai, vācu valodai un krievu literaturai. No pedagogiem ar pazīstamāku zinātnieka vārdu te strādāja Dr. Eduards Kurcs (Kurtz) — grieķu valodas skolotājs, iecienītais grieķu autoru komentators, Miscellen zu Plutarch autors un vēlāk Bicantijas kulturas pētnieks un pedagogs vairākās latviešu skolās. Latīņu valodas skolotājs bija Augusts v. Klots, vēstures — P. Švarcs. Krievu valodu pāsniedza Grigorijs Passits un viņa stundās Veidenbaums mācījās tuvāk pazīt krievu literatūras klasiķus. Šinī laikā viņu visvairāk nodarbināja Gogols.

1886. gada 16. decembrī beidzās ģimnazijas eksameni un Veidenbaums varēja braukt mājās ar otrās šķiras atestatu. No tā semestra divpadsmit absolventiem viņš bija vienīgais latvietis. Beigu liecībā īpaši mēdza atzīmēt uzvešanos, kārtīgu skolas apmeklēšanu, stundu sagatavošanu un uzcītību rakstu darbu izpildīšanā, kā arī priekšmetu, kurā skolnieks parādījis visdzīvāko interesi un sekmes. Par tādu skolotāju konference Veidenbaumam atzinusi matematiku (līdz ar fiziku), ieliekot augstāko numuru. Vājākas sekmes ir bijušas vācu valodā (franču valodas ģimnazijā Veidenbaums neņēma), kamēr visos pārējos priekšmetos viņš dabūja 4.

¹ Pils laukumā 2; tagad Valsts bibliotēkas nams.

No liecības numuriem un eksamenu atzīmēm redzams, ka pēdējos Veidenbaums turējies spīdošāki, nekā stundās. Pirmās šķiras aplicību saņēma kāds ilggadīgāks skolas audzēknis Bārts, apdāvināts vācietis, kas vēlāk studēja Tērbatā un kļuva pazīstams mediķis.

Gimnazijas laikā Veidenbaums daudz interesējās par tādām zinātnēm, kas neietilpa skolas programā. Starp citu — par filosofiju. Pavisam no jauna klāt nāca pirmā iepazīšanās ar socialpolitiskiem jautājumiem. Šī vispusējā izglītība neizpaužas kaut kādā atsevišķā darbā, tomēr redzama rūpīgi izpildītajos domu rakstos, kuri patiešām atgādina popularzinātniskus apcerējumus. Skolā audzēkņiem tā neņēma ļaunā, neprasīja uzrādīt tikai pareizrakstības un loģiska sprieduma spēju, bet apsveica arī domu patstāvību.

1886. gada vasarā Kalačos dzīvodams Veidenbaums uzraksta nelielu apcerējumu par šķiru attiecībām — turīgiem un nabagiem, darba devējiem un strādniekiem, apspiedējiem un apspiestiem. Cik zināms, tas latviešu valodā ir pirmais socialpolitiskais aģitācijas raksts tanī virzienā, kādu drīz vien uzsāka „Dienas Lapa“ un jaunstrāvnieki. Šis apcerējums tendencē krass, negatavs, izteiksmē paviršs, radās zem vācu marksistisko brošūru iespaida, kuŗas Veidenbaums jau lasīja. Socialisma mācībai Veidenbaums lūkojis atrast pamatu un saturu latviešu sadzīvē, ņemdams palīgā savu novērojumu statistiku. Bet šie novērojumi vēl saplūst par neskaidru materiālu kautkāдай pielaiķojamai aizģūtai ļomai, kuŗa tāpēc iznāk elementara. Apcerējumu Veidenbaums uzrakstīja ātri, ar īstu ļaunekļa dedģību papīram uzticēdams ļaunās idejas savilņojumu, par ko atklātāk tad vēl nemaz nedrīkstēja runāt. Pastāvīgi viņš grieģas pie sava nezināmā lasītāja, cenģas to ieraut sava idealisma, taisnģbas principa, nemiera ģģsmas strāvē.

Rakstu izlasīja viens, otrs no tuvākiem skolas biedriem, bet — kam tas taisni domāts — strādniekiem rokās nenāca. Dzīvē atturīgam, raksta autoram pašam ne prātā nenāca doties uz darbnīcām vai pie rokpeļņiem par sludinātāju, barvedi, sacelt „apspiesto brāli“ pret „veltēdi-izsūcēju“. Apcerējums uzrakstīts un palika studiju istabā, bet viņa saturs, kurā stiprākās ir vēsturiskās vietas un tīri humanitārais taisnības idealisms, liecina par Veidenbauma ātras orientēšanās spējām gluži jaunos uzskatos.

Rakstniecībai Veidenbaums ģimnazijas laikā piegriezta diezgan nopietnu vērību. Viņš daudz lasīja cittautu klasiskus un arī latviešu darbus. Piezīmju burtņīcās visbiežāk atkārtojas Ļermontova, Šillera motīvi un Heines popularā „Loreleja“. Par latviešu autoriem Veidenbauma spriedums visumā varēja būt skeptisks, jo viņa simpatijas piederēja sadzīves tulkiem, kā Māteram, Šudrabu Edžum, Apsīšu Jēkabam. Pats viņš varēja jau rakstīt ne mēģinājumus, kā apriņķa skolā, kurus slēpa un vēlāk iznīcināja, bet cieta, pilnīga stila pantus, kā „Mosties, mosties reiz svabadais gars“. Šī dzeja ja ne gluži uzrakstīta, tad vismaz iecerēta 1886. gada vasarā, jo augšminētā pirmā rinda tādā pašā pantmērā piesprausta par izskaņas akordu minētajam apcerējumam. Drīzāk domājams, ka tā radusies visa tai laikā, jo Veidenbaums fragmentu un uzmetumu netaisīja. Ja kas neizdevās gatavs viss, tad pie tā ne labprāt vairs atgriezās.

Tāpat 1885. vai nākošā gadā, sakarā ar Mātera nāvi, uzrakstīta pazīstamā piemiņas dzeja:

Tik ērkšķiem bij kaisīts tavš darbigais mūžs.

Vēl piemiņu skauģi kapā tev grūž;

Bet velti: kā ziemēļos atspīdums sārts,

Driz celsies un mūžīgi dzīvos tavš vārds.

Kādā rakstā par Veidenbaumu Pekšu Pēteris (prof. P. Šmits) apgalvo, ka, noraudzīdamies skept-

tiski uz valdošā literariskā virziena daudzinātākiem korifejiem, ģimnazijas laikā dzejnieks sarakstījis arī populāro satīru „Kam velti dārgo laiku tērē“, kas dažos izdevumos ievietota ar virsrakstu „Mefistofeļa padoms“.¹ Domājams, ka šinī laikā Veidenbaums būs vēl ko uzrakstījis vai pārtulkojis un jau šie pāris piemēri liecina par apzinīgu jaunā dzejnieka pieeju dzejai.

Pašu viņu ģimnazijas gads bija padarījis vairāk kustīgu, brīvāku sevī, sabiedriski-iecietīgāku — satiksmē ar kaimiņiem un piedaloties mājas vadībā pa pavasara laiku, kamēr vecākais brālis atradās Varšavā. Vasārā Kalačos viņu apciemo daži biedri, P. Pipkalējs, P. Zālīts, kurš gatavojās braukt un pāris gadus vēlāk arī aizbrauca uz Jenu studēt filozofiju. Šad tad Veidenbaums satiekas ar Liepas pagastskolotāju Pēteri Zvīguru, par kuru reiz Treumanim izteicies: „Ar šo cilvēku manis gan ne-
saista nekādas garīgas saites, bet es viņu tādēļ apmeklēju, ka tas pagastā ienīsts un vientulis.“ Zvīgurs patiesībā bijis savādnieks, diezgan ass, strīdīgs, pašgudrs savas taisnības meklētājs, tādēļ ne visai ieredzēts un beidzot arī „izēsts“ no vietas.

Uz augstskolu taisoties, Veidenbaumam atlikās pats pēdējais pavasars iziet mācībā. Divas nedēļas ilgo mācības laiku, no 23. februāra viņš nodzīvo Valmierā, kur viņu sagatavo un 29. martā, pūpolu svētdienā, iesvēta mācītājs Jānis Neulands.

Par Neulandu Veidenbaums zināja, ka tas caur-caurīm dievticīgs, liels sprediķotājs, īsts savas draudzes gans. Ne bez nemiera un aizspriedumiem tāpēc jauneklis pirmo dienu soļoja gar dīķi un Karatavkalniņu uz mācītāja muižu zaļajā dārzā. Viņš apzinājās brīža nopietnību, kad jāizpilda pienākums,

¹ Pekšu Pēteris: Eduards Veidenbaums. Mājas Viesa Mēnešraksts 1901., 904. lp.

kas nesaskan ar pārlicību. Gadu iepriekš viņš savā tautsaimniecības apcerējumā un varbūt jau vienā, otrā epigramā bija rakstījis noliedzošus vārdus par garīdzniecību, pieskaitīdams to stiprākās varas kalpiem, kas nesludina nekādu ideālu patiesību, neaizstāv vienkāršo ļaužu, nabaga grūtdienu: zinātne un skeptiķa daba viņu soli pa solim bija attālinājusi no altārī sludinātās dievības, no baznīcas, no bībeles dogmatikas. Patiešām, iesvētīšanas laiks viņam ciešāk kā jebkad lika pārdomāt savas attiecības pret baznīcu un tās rituāliem, salīdzināt savus reliģiskos ieskatus ar īsti ticīga, prātniecības „nesamaitāta” cilvēka pieķeršanos Kristus vārdiem.

Starpība izrādījās liela, tomēr ne tāda, kas spiestu viņu vairīties no iesvētīšanas, vai uzņemt to vieglprātīgi. Viņš savā nopietnībā atrada pamatu, saprasties ar mācītāju pie dievgalda.

Mācītājs Neulands, pazīstamais nopietnu zinātnisku rakstu autors garīdzniecības un reliģijas vēstures jautājumos, garīgu dziesmu tulkotājs un ilggadīgs Latviešu draugu biedrības priekšnieks, bija gan liels dogmatīķis, bet izglītots, vienmēr plašāka idealisma nests. Pats cēlies no mazturīgiem vecākiem, viņš pazina censoņu grūtības un cīņas par saviem uzskatiem, tāpēc varēja saprast pretēju pārlicību. Veidenbaums starp citu viņam itkā ieminējies par pretrunām bibelē: „Ja pieņem, ka Dievs grēku nīst un ir visspēcīgs, tad neviens cilvēks nevar grēkot. Cilvēkam grēkot pieļaudams, Dievs vai nu grēku nenīstu, vai arī nebūtu visspēcīgs. Tāpat nav saprotams tas apgalvojums, ka grēcinieks nāksot ellē un tur mūžīgi cietīšot. Ja Dievs ir pārmēlestība, tad viņš nevienam nevar atļaut mūžīgi ciest. Bez tam arī pēc bībeles vārdiem iznāk, ka cilvēks par saviem darbiem nav nemaz atbildīgs un tā tad arī nekādu sodu nepelna, jo viss, ko viņš dara, no paša Dieva tā nolemts, jo ir taču teikts,

bez Dieva ziņas nekrīt ne mats no galvas; pirms cilvēks vēl mātes miesās, jau Dievs ir zīmējis viņa mūža gaitu"¹. Mācītājs Veidenbaumu uzaicinājis pie sevis izrunāties vienatnē un, neraugoties uz pārliecību dažādību, viņi sapratušies.

Pretejādos uzskatus savienoja kristianismā izteiktā tuvāka un cilvēkmīla, — ideāls, kuru var atzīt tiklab garīdznieks, kā arī ateists. Neulanda sprediķos un draudzes gana pienākumos tā aizvienam ieņēmusi redzamu vietu un piemājoja arī Veidenbauma sirdī. Par to viņa studiju biedrs A. Dauge atminās raksta: „Veidenbaums man ar sevišķu maigu prieku stāstīja par savu iesvētīšanu, un kā viņš Neulanda mācītājam dienu priekš iesvētīšanas vaļsirdīgi atzinies, ka viņš bībeles dieva un Luterā katķismu neatzīstot, Neulands tad esot jautājis: „Bet vai tu tici, ka visaugstākā mācība ir mīlestība uz tiem, kas cieš, kā to mācīja Kristus?“ — Kad nu Veidenbaums atbildējis ja, tad Neulands sacījis: „Tad es tevi varu iesvētīt ar tīru sirdsapziņu.“² Tāpat iesvētīšanas zīmē, kas izdota 1887. gada 3. jūlijā, Neulands pilnīgi pārliecināts varēja ierakstīt, ka Veidenbaumam „zīnāšanas reliģijā un svētos rakstos ļoti labas“.

Svinīgais iesvētīšanas brīdis un Neulanda izskaidrojumi Veidenbauma nepiegrīza baznīcai, taču, kā vienmēr, viņš arī šoreiz nepildīja rituāla, noskatoties no augšienas uz to jaunēkļu un jaunavu pulku, kas asarām acīs saņēma dedzīgā draudzes gana svētību, lai paglabātu to dziļi sirdī visam mūžam. Pa savam prātam visu uzņemdam, Veidenbaums pats bija kautko dabūjis līdz, tā kā vēlāk iesvētīšanu atcerās ar dziļu sirsnību, bet Neulanda mācītāju — ar lielāko cieņu un sajūsmu.

¹ Ed. Treumanis: Ed. Veidenbauma Kopoti raksti I, 1907. 27—28. lp.

² A. Dauge: Eduards Veidenbaums. „Jaunā Dzīve“, 1920. 76. lp.

5. Tērbatā.

1887. gada rudenī Eduards Veidenbaums aizbrauc uz Tērbatu.

Ko studēt, par to viņš jau sen bija izšķīries, tikai visu laiku prātoja par Maskavu. Rīgas ģimnazijas absolventu anketā viņš paziņo, ka iestāsies Maskavas universitatē, tāpēc skolas pārskatā, kas iznāca 1887. gada beigās, bijušo audzēkņu sarakstā pie Veidenbauma vārda pieminēts: „Wollte zu Moskau Juris studieren“¹. Tāpat brālim uz Varšavu pēc eksameniem viņš raksta, ka pēc Jāņiem dosies uz Maskavu studēt tieslietas, un ar šo ciešo apņemšanos, kuŗu brālis silti apsveica, nodzīvo mājās līdz vasarai, aizraksta jau redaktoram J. Velmem un apvaicājas par Maskavas dzīves dārdzību, studiju maksām, par to, kādas varētu būt izredzes uz stipendiju. Velme viņam atbildēja, ka Maskavā var iztikt ar 30 rubļiem mēnesī un uz stipendiju ir cerība. Tomēr pašā pēdējā brīdī Veidenbaums izvēlējās Tērbatu. Par to viņš tuvākas ziņas ievāca no jaunā Boema. Un lai gan te lekciju nauda vien jau sanāca lielāka, tak vecākā brāļa praktiskais aprēķins, ka Tērbata vieglāk sasniedzama, izšķīra jaūtājumu. Varbūt vēl krita svarā vecā Boema aizrādījums, ka Tērbatā juridiskā fakultate labi nostādīta, ka uz šejieni āvuši kājas skolas biedru lielais vairums, gandrīz visi rožainās cerībās, dabūt Sūbra vai Zinību komisijas stipendiju. Kāds kuŗā augstskolā valdošais gars, kāds vispār studentu sastāvs un ka Maskavā varētu nākt sakaros ar latviešu inteliģences grupu, rosīgāku literarisku dzīvi, kopš Velme te nodibināja „Austrumu“, — par to Veidenbaums vismazāk domāja.

Tērbatā Veidenbaums ieradās 11. augusta rītā. Pa zemesceļu viņu aizveda tēvocis. Pēc divu dienu

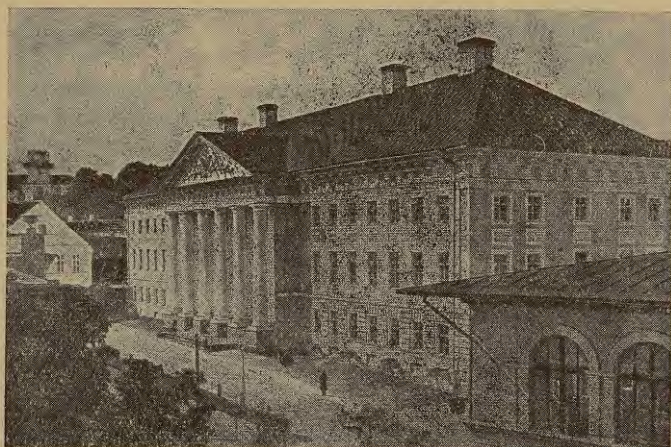
¹ Zur Geschichte der Gouvernements-Gymnasium in Riga, 1888.

ilgā ceļojuma, kas pagāja gan klusām vērojot parastos lauku skatus, gan pajautrās valodās ar „mērnieka onkuli“, Veidenbauma pirmais solis jaunajā vietā ir uz augstskolu. Tai pašā dienā viņš universitātei iesniedz savas apliecības un 22. augustā jau skaitās immatrikulēts juridiskā fakultatē.

Tērbatas universitāte savā vēsturiskā lomā skaitījās par ģermaņu kulturas spožāko bāku Vakarēiropas robežās ar austrumiem. Tā bija caurcaurim vācu augstskola, ar vācu mācības valodu, ievestu no paša sākuma un iesakņojušos ar ierašas likuma spēku. Atskaitot pareizticības un krievu valodas pasniedzējus, visi profesori nāca no Vācijas un vācu gars slēpās visā viņas satversmē, tradīcijās, tā teikt — dziļākas politikas vēsturiskā saknē. Dībināšanas reskriptā 1802. gada 12. decembrī gan Aleksandrs I. universitātei par galveno uzdevumu paredzējis, lai tā būtu cilvēces zinātņu izplatītāja valstī, sagatavotu apzinīgus patriotus, tomēr viņas vaigs gandrīz simts gadus ir vairāk pavērsts uz Vācijas, ne Krievijas pusi. Nekāda tautu naida nesludinot, Tērbatas universitāte ir stiprinājusi vācu neatkarību pēc tam, kad ģermaņi Baltijas zemes pazaudēja kaujas laukos; viņa ir centusies paturēt šās zemes ģermaņu kulturas iespaidu sferā pret slavisko, resp., krievu varām, tāpat kā viņas priekštece, 1629. gadā zviedru-poļu pamiera laikā Gustava Adolfa tepat Tērbatā nodibinātā Gustaviana Carolina vairoja protestantisma kulturelo iespaidu pret jezuitismu. Pateicoties Baltijas muižniecības sakariem un iespaidam krievu galma aprindās, Tērbatas universitāte izdabuja un ilgi paturēja sev dažas „īpašas provinču“ tiesības, lielāku autonomiju, nekā tas bija citām Krievijas augstskolām.

Tam, protams, ir sava pozitīvā puse. Pirmkārt, kā mācības iestāde, universitāte bija ļoti nostādīta; tā saņēma samērā lielākas subsidijas, nekā Pēterpils

un Maskavas universitates, kas deva iespēju saistīt labus zinātniekus. Otrkārt, mācības gaitu viņā netraucēja valdības šaursirdīgā pārkrievošanas politika un, jāatzīst, klajā nenāca arī ģermanofiliskās tendences. Precīzais vācu tipa zinātnieks, labs speciālists savā nozarē, ievadīja materialā, pieradināja pētīt, bez novirzīšanās no tiešā uzdevuma kautkādos blakus jautājumos.

Tērbatas universitate.

Eduardam Veidenbaumam ar viņa matemātiķa un vēsturnieka domāšanu tāds studiju pamats likās pilnīgi pieņemams. Viņa vēstulēs nesastopam žēlošanās par „sauso“ metodi, kura krievu studentiem izlikās tik garlaicīga. Otrā subjektīvos ieskatus viņš varēja atzīt, bet nekad nepieņēma par saviem tos nepārbaudījis, kaut arī tie piederētu autoritatīvam profesoram, tāpēc viņš nebūt pacilātāks nejostos tādā auditorijā, kur ievīlinojoša jūsmošana pārsvarā pār eksakto dziļumu.

Pirmā semestrī Veidenbaums spēja samaksāt nedaudzas lekcijas. Viņš izvēlas četrus galvenos

priekšmetus, vispirms vērību piegriezdams provinču tiesībām, lai gan parasts bija un arī augstskola ieteica kursu iziet, sākot ar romiešu tiesībām, tiesību vēsturi un likumdošanu dažādās valstīs. Pie profesora Šmidta Veidenbaums klausās provinču likumu vēsturi un Baltijas guberņu tiesu satversmi, pie prof. Erdmaņa — provinču privattiesības, pie prof. Bergboma — jaunlaiku pārvaldes likumu noteikumus. „Vislabāki man patīk Šmidta priekšlasījumi par Baltijas tiesām, viņu sastāvu, darba lauku un vēsturisko attīstīšanos u. t. t.,” viņš raksta brālim. „Tās taisni ir tādas lietas, par kurām es līdz šim kā miglā biju, un tādēļ tagad ļoti pievilcīgi, kad dzird viņas tik gaiši izskaidrojam. To, kas tiek lasīts priekšā, es katrreiz stenogrāfiski norakstu.”¹

No blakus priekšmetiem Veidenbaums pierakstās vienīgi uz lektora J. Lautenbacha kursu par latviešu tautas dzeju, bet klausījies daudz netika. Lautenbacham, kurū Veidenbaums līdz tam pazina vairāk tikai izdaudzinātā vārda pēc, vispār trūka klausītāju, jo savos priekšlasījumos tas nedeļa nekā tāda, kas dziļāk ievadītu tautas gara darinājumā. Pats temats, kā redzams, Veidenbaumam nav bijis vienaldzīgs.

Jurisprudence viņu interesēja kā tiesību zinātne un sabiedriskās attīstības vēsture. Tā visvairāk pieskarās tiem jautājumiem, kas tolaik nodarbināja visu prātus, sakarā ar Baltijas provinču tiesību reformām, lai daudz maz tās pielīdzinātu Krievijas vis-

¹ Stenogrāfiju Veidenbaums labi prata jau no ģimnazijas laika, iemācījies to pēc Arenda vācu sistēmas; tajā tad arī atzīmēts priekšlasījumu lielais vairums. Citi latviešu studenti lietoja pašpieņemtu ātrrakstību — ar vārdu saīsinājumiem un īpašām zīmēm biežāk atkārtojošos zilbju vietā. Stenogrāfija Veidenbaumam patika un to viņš lietojis arī visur citur — acumirkļa uzmetumos, parafrāzējumos, vārdu paskaidrojumos Horāciju lasot, pat parādu un izdevumu sarakstos.

pārējiem likumiem, un tāpat sakarā ar zemnieku dzīves pārkārtošanos. Māju iepirkšanas drudzī 70. gados Vidzemē un drusku agrāk Kurzemē, kad privatīpašumā dažu gadu pārgāja pa 50—80 tūkstošu hektaru zemes, ko līdz tam apstrādāja muižniekam padots klaušinieks-rentnieks, radās saimnieciski neatkarīga zemturu šķira, kam vajadzēja īpašuma tiesību tulka, tāpat kā pilsētā aizplūdušiem latviešiem, kas uzņēmās visdažādākos pasākumus, uzsizdamies par turīgu pilsonības daļu. Latviešu inteliģence, nākdama no tām pašām uz priekšu tikušām aprindām, jutās aicināta nostāties par starpnieci tur, kur sametās 1849. gada agrarlikuma, 1864. gada pašvaldības un citu reformu saimnieciskie vai tiesiskie mezgli.

Astondesmitos gados tas juristam jau bija plašs darba lauks, idejiski patīkams un materiāli ienesīgs. Advokatura ir teicamākais goda un labklājības amats tādā laikā, kad valdība ar muižniecības roku, cik iespējams, cenšas tautai atraut reiz dotās tiesības, — piemetina savās Varšavas piezīmēs K. Veidenbaums, kad dabū zināt par brāļa specialitātes izvēli. Eduards Veidenbaums nesapņoja par laicīgās dzīves pārpilnībām, kas pieticībā aprakusi dažu labu tā laika latviešu idealistu, tomēr daudz maz neatkarīga stāvokļa nodrošināšana viņam nevarēja būt vienaldzīga. Tas jo vairāk krita svarā aiz ģimenes apstākļiem, ar kuriem viņš stipri rēķinājās. Kādā sarunā pirmā semestra beigās viņš Treumanim teicis:

„Mani visvairāk interesē valodas, filosofija, vēsture, dabas zinātne un matematika, kalab es visus šos priekšmetus jau studēju un arī uz priekšu studēšu. Kā visskaistākais mērķis man šķiet: būt dzīvē no citiem pilnīgi neatkarīgam, nodoties ziniskiem pētījumiem un iepazīstināt ar tiem tautu viegli saprotamos rakstos. Bet šim mērķim ir sava

prozaiskā puse: vienīgi viņu acīs paturot, latvietis var drīz vien nomirt badā. Lai no tā izbēgtu, es par savu galveno studijas arodu izvēlējos tieslietu zinātni. Ja ar filosofiju vai rakstniecību darbojoties man kādreiz aprūks maizes, tad praktizēšu pa reizei kā advokats un — būšu atkal glābts¹.

Pārkāpdams universitātes sliegsni, Veidenbaums visvairāk domāja par studijām, par kursa drīzāku pabeigšanu. Viņš ķēras nopietni pie darba, aprēķinot to vislielākais uz četriem gadiem. Visa viņa diena sadalīta kā skolniekam pēc stundu plana, un tanī pirmo vietu ieņem augstskola, vismaz pirmā semestri. Bet tas viņam nebij tāds uzdevums, kas paņemtu visu garīgo enerģiju. Piederīgiem valstīdīgi viņš var pastāstīt, ka nekas nav vieglāk kā studēt: diena paiet klausoties lekcijas, kuŗas pieraksta, priekš eksamena atkārtoti — un tas viss; pārējais laiks brīvs — dari ko gribi.

Priekšlasījumu nesanāca vairāk par diviem, trijiem dienā un pavaļā tad arī tiek ziedota diezgan intensīvai lasīšanai, matemātikas, tautsaimniecības un valodu studijām. Pirmos semestrus viņš ir pastāvīgs viesis universitātes bibliotēkā, skaistā Doma kalna vecajos pils mūros. Tai bagātāks un dažkārt saistošāks saturs par visām augstskolas auditorijām. Te par velti pieejami neizsmelami avoti visos zinību arodos, sākot ar nieka brošūru, beidzot ar vissmagāko leksikonu. Pašā zāles vidū novietots skapis ar 400 kataloga atvilktnēm, kā brīnišķīgs pāvedienu mezglis visam tam, kas glabājas plauktos un pēc kā sniedzās Veidenbauma roka.

Ja bērniībā un skolas gados viņš lasīja visu, kas pagādījās, vērtīgo un bezvērtīgo, tad te jau viņam ir noteiktāka izvēle. Vienā virzienā zinību slāpes aizvadīja pie iemīļotajiem latīņu klasiķiem, otrā — pie

¹ Ed. Veidenbauma Kopoti raksti I, 1907. 39. lp.

Fr. Šillera, Heines, Puškina, Dostojevskā un citiem jaunlaiku rakstniekiem. Kādu pusgadu pēc aizbraukšanas viņš aizraujas ar Turgeņevu, kuŗa darbus atrod patīkamus un dedzīgi sarakstītus. Mācīdamies vācu, franču un spāniešu valodas, kā arī gribēdams daudz maz iepelnīties, Veidenbaums pārtulko dažus cittautu stāstus. Bez tām svešvalodām, kuŗas jau labi prata, kā latīņu, krievu, vācu, viņš vingrinās vēl grieķu, franču, angļu, spāniešu, ita-

Universitates biblioteka Doma kalnā.

liešu, igauņu un senebreju valodās, piemētinādam, ka „viss var dzīvē noderēt”. Beletristikas lasīšana turpmākos semestros pamazām atslāba.

Latviešu studentu viena daļa pulcējās ap Letoniju. Veidenbaums ar tās iekšējo dzīvi labi dabuja iepazīties, uzturēdamies konventa mājokli veselu nedēļu tikko kā Tērbatā iebraucis, kamēr noskaidrojās viņa uzņemšana augstskolā. Letonijā viņš satika skolas biedrus, redzēja šās sabiedrības sastāvā vienu, otru studentu ar pazīstamu literatūras darbiņieka vārdu, domāja gan par iestāšanos vai pat skaitījās jau par uzņemtu, bet beidzot nodomu atmēta.

Viņš nevarēja iejusties nekādās apvienībās, kas sa-
viem biedriem uzliek par pienākumu, padoties dažā-
diem nosacījumiem pat tad, ja tie nesaskanētu ar
individuālo gribu, — ne nu vēl korporacijā, kur
savdabīgais raksturs, visa viņa patmīlība pie pirmā
soļa atdūrās uz nepieņemamām, latviešu īpatnībai
svešām ierašām. Bez tam svarīgs kavēklis bija
naudas trūkums.

Piederīgiem 24. augustā viņš par to raksta:
„Letonijā es nodzīvoju vienu nedēļu, pa tō laiku
bija liecības no direktora atnākušas un mani pa-
pīri tika pieņemti. Tad es sameklēju korteli un viņā
ievilkos. Letonijā dzīvodams, es satikos ar dau-
dziem studentiem, pa daļai ar senākiem pazīsta-
miem iz Rīgas; viņi mani mēģināja pierunāt, lai
iestājos korporacijā, bet es to negribu darīt,
jo man tur nepatīk. Vienkārt tur valda smie-
klīgi augstprātīgs aristokrātu gars, par ko man,
tur uzturoties, jau ar daudziem lielas ķildas un
disputācijas iznāca, un, otrkārt, tur iziet briesmīgi
daudz naudas (vismaz 70 rubļu gadā), jo alus dzer-
šana tur spēlē varenu lomu, tiek dzerts uz kopīgu
rēķinu, kas notērēts, tas līdzīgās daļās uz visiem
tiek izdalīts. No tiem, kas Jānos Rīgā eksāmu li-
kuši, korporacijā iestājās Perlbachs un Vittenbergs.
Beldavs tādu pašu cēloņu dēļ, kā es, neiestājās.“

Veidenbaums varēja sajūsmināties par dažiem
skaistiem brīžiem korporāciju dzīvē, tomēr paliek
principiēls viņu pretinieks, pārliecināts, ka latvie-
šiem meklējams cits biedrošanās veids. Aizgrābts
kopā ar Daugi viņš noskatās studentu maija nakts
svētkos Doma kalnā, kad simtiem jaunekļu sēd ap
galdiem ugunskuru atspīdumā un svinīgās dziesmās
solās kalpot patiesībai, brīvībai, uzturēt biedru garu.
Tam bija sava nozīme jaunatnes apziņas izkop-
šanā. Tak rāmā omulībā ritēja Letonijas ikdienas
dzīve, ciešu buršu tradīciju līdzsvarota, ar manāmu

apsikumu citkārt iecienītos literāriskos vakaros. Divkauju Veidenbaums pavisam neatzina.

Nebūs tomēr grūt noskārst, ka pārējā latviešu studentu daļā viņš tāpat neatrada tādas pilnības, kas ievilkto savā plūdumā visu viņa trauksmīgo idealismu. Gaiša pacilātība un dziļš optimisms izskan dzejā, kas uzrakstīta studentu dziesmu garā:

Pie neskaidrās Mētras,
Tur sirdis pukst brīvas,
Kaut likteņa vētras
Pūš niknas un sīvas.
Tur jaunības liesmās
Vēl dvēseles staro,
Bez bailēm iet briesmās,
Pret tumsību kaņo.

Tā, acimredzot, radusies pirmos ievilinošos iespaidos, ko dzejnieks saņēma, atrazdāmie vēl iluziju varā par Mētraines saimi, kurā pats stājās. Dziļāk ieskatoties, dalītas paliek simpatijas kā raibo tautību, ierašu un raksturu mistri vispār, tā nelielajā biedru pulciņā, kurā visvairāk iznāca apmainīties domām, kopā strādāt un brīžam arī „baudīt zaļo jaunību“.

Loti tuvs Tērbatas draugs Veidenbaumam ir Aleksandrs Dauge, kurš vislabāk dabuja ieskatīties dzejnieka intimajā domu pasaulē un saprata viņa tieksmes, iekšējās nesaskaņas un lielo sirsnību stūrainās savdabības vai neapvaldītā sarkasma čaulā. Veidenbaumam patika Dauges vaļsirdība, neizsīkstošā jūsmošana visam labam, cilvēka cēlajām īpašībām, vārdu sakot — tas gaišais, radikālais, drausmīgajiem dziļumiem pāri lidojošais skats uz dzīvi, kāda pašam trūka. Dauge Veidenbaumu bieži zīmējis karikaturās. Kāda no tām vēl tagad uzglabājusies, kā Veidenbaums sakucis soļo pa ielu, papirosu mutē, pašā spalgoņā vasaras mētelītī, savu lielo sarkano šalli reizes sešas aptinis ap kaklu. Vei-

denbaums, vājāks zīmēšanas mākslā, pūlējies atbildēt ar to pašu, kā abi draugi, Dauge atmetu galvu un viņš pats ielāpainā mētelī, ar pandektiem padusē steidzas uz lekcijām. Tuvāko draugu skaitā pieminams vēl Augusts Krumbergs (studēja medicīnu) un ģimnazijas biedrs Pīpkalējs, vēlāk mācītājs Kaukazā. Jautrus un jūtīgus Veidenbaums viņus dēvējis par cilvēces atpestītājiem. Dažs labs semestrs ar viņiem nodzīvots kopā vienā istabā. Citi ģimnazijas biedri, kā Beldavs, Perlbachs, Vittenbergs, ar laiku kļuva svešāki; dažādās dzīves tieksmēs cēli vairs negāja tik cieši kopā, kā tad, kad vēl visi tikai sapņoja par augstskolu.

Plašus sakarus ar studiju biedriem uzturēja A. Dauge. Pateicoties šim kontaktam, Veidenbaums mācījās pazīt vienu, otru arī no tiem, kas personīgi viņam tālāk stāvēja. Savrūp no citiem sākumā turējās valodnieks Jānis Kauliņš un Kārlis Kasparsons, varbūt par daudz ierakušies klasiskajā literatūrā un aroda zinātnēs. Kasparsons bij jau vecāks students, papriekšu klasiskās filoloģijas nodaļā, bet tad pārgāja uz dabaszinībām. „Visi minētie biedri bija lieli strādnieki,” saka Dauge, „maz ar Veidenbaumu tikās un Veidenbaums pats arvienu bija bezgala delikats un nevienam neuzmācās. Tomēr tikdaudz var sacīt, ka šie biedri viņu cienīja un mīloja kā tuvu, tuvu stāvošu cilvēku. Šinī klusā savstarpējā cienīšanā un bezvārdu simpatijā bija kaut kāds bezgalīgs skaistums un neizteicama poezija.” Pie Dagues Veidenbaums iepazinās ar dažiem jaunākiem komiltoniem, kā Fr. Roziņu, vēlāko revolucionāru un „Latviešu zemnieka” autoru. Tuvināja, protams, tīri individualas īpašības. „Veidenbaums ir Veidenbaums, un otra tāda jau nav un nebūs,” aizvienam piemetis Roziņš. Lai gan jau tad radikāli noskaņots, viņš, tāpat kā Veidenbaums, personību augstāk stādīja par politiskām tendencēm, un satiekoties arī

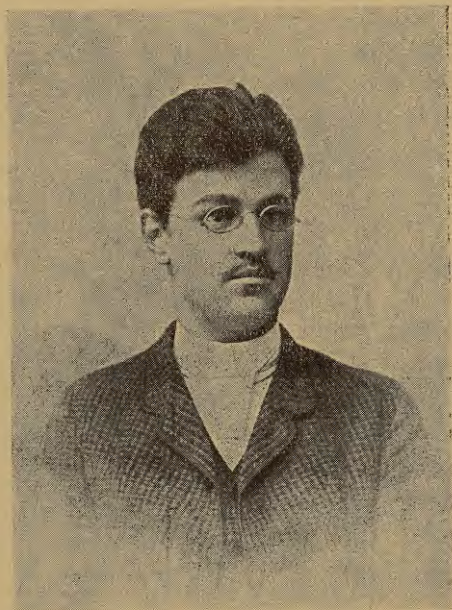
jautras galda sarunas vairāk mīlēja par idejām un grāmatām. Veidenbaumam patika viņa lielā vienkāršība, vaļsirdība, patiesīgums un stundām viņi pie glāzes alus varējuši mēroties atjautībās.

Daugem par Veidenbaumu un viņa savdabību satiksmē ar citiem uzglabājušās vislabākās atmiņas. Kādā vietā tanīs notēlojas sekošs raksturīgs dzejnieka siluets:

„Veidenbaums daudzas prasīja no tiem, ar kuriem draudzējās, it īpaši garīgā ziņā. Bet viņa paša garadāšanas bija tik lielas un bagātas, ka reti kāds satiksmē un sarunās ar viņu varēja tam līdzīgt. Tādēļ Veidenbaums arī viņu sabiedrībā garlaikojās un labāki sēdēja viens pats savā istabā, domādams, lasīdams un pie tam pastāvīgi pīpēdams. Dažreiz viņu apmeklējot es aiz dūmiem nevarēju to ieraudzīt, — bija viņš, tā sakot, ar meklēšanu jāmeklē. Tad es zināju, kā smagas, nervozas domas viņu darbina. Kad manīju, ka viņš grib būt viens pats, tad ilgi nekavējos. Bet dažreiz jutu, cik viņš bija priecīgs, ka to apmeklēju. Tādās reizēs sēdējām ilgi kopā vai staigājām pa Tērbatas ielām, vai gājām iz pilsētas uz lauku, upi vai mežu. Dažreiz caurām naktīm tā staigājām. Nevaru aizmirst šās stundas. Toreiz manī modās viss tas, kas man līdz šai baltai dienai liekas būt visaugstākais un svētākais.

Dažreiz noklidām līdz kaut kādam mazmazam krodziņam uz laukiem. Tur Veidenbaums ikreizes ar sevišķu prieku iepazīnās ar tiem vienkāršiem ļautiņiem, kurus tur satika. Pus vāciski, pus krieviski, pus igauniski runājot, viņš ļoti ātri ar tiem sadraudzējās. Smalks novērotājs būdams, viņš tūlīt noskārta, ar ko runā, un ja viņš juta, ka tas bija labs un sirsnīgs cilvēks, tad viņam nevarēja būt lielāka prieka, kā šāda saruna — vai par visu, kas vien pasaulē. Viņš prata runāt tā, ka modināja uzticību, un šādiem vienkāršiem ļaudīm viņš ātri tapa mīļš

un kā vecs paziņa. Kopā ar Veidenbaumu no Tērbatas esmu izbraucis uz laukiem, kur viņš ātri ieguva popularitāti laucinieku starpā. Atminos, ka Trikatē vecais Zāmelis (studenta Zāmeļa, tagadējā veterinārārsta tēvs) tīri aizgrābts bija no Veidenbauma runām, no visas viņa personas. Sirsnīgi un mīli mūs

Aleksandrs Dauge

tur uzņēma, dažus vakarus mēs pavadījām draudzīgās sarunās; Veidenbaums bija runīgs, jautrs, neapprakstāmi asprātīgs. Vecais Zāmelis man vienā gabalā atkārtoja: „tas ir vīrs, tas ir vīrs, tam galva un sirds īstā vietā!” Pie tam Veidenbaums it nebūt nekāroja popularitātes. Runāja viņš dabiski, bez tendences, nesprediķoja un neaģitēja, bet tāpat vienkārši ņēma dalību vispārējā sarunā. Runāt runāja

tikai tad, kad temats viņam bij interesants un kad visi priekš tā interesējās. Sarunās, kurās veda vienīgi laika kavēkļa vai formalitātes dēļ, viņš nekad nepiedalījās; sapulcēs bezgalīgi garlaikojās, pierē savilkās krunkās un viņš staigāja apkārt rūkdams, iekams neatrada cilvēka, ar kuŗu varētu divatā sēdēt, triekt vai omulīgi dzert glāzi alus. Viņš tikai tad bija dzīvs, kad jutās pilnīgi brīvs, kad atradās „savu laužu“ starpā.”¹

Labas attiecības cittauniešu studentu pulkā viņam nodibinājās ar dažiem krieviem, kas nopietni strādāja augstskolā un daudz lasīja. Dauge min Kistjakovski, vēlāko profesoru, kuŗš no tēva, Ņižņevs profesora, bija mantojis 20 tūkstošu sējumu lielu biblioteku. Izcilus ideāla rakstura bijis kāds vecāks students Omirovs, viņa pašizliedzības un labirdības dēļ iesaukts par Jēzu Kristu. Dauge vēl piemin poļu studentu Kulakovski, vēlāk pazīstamo juristu Varšavā, apdāvinātu, vispusīgi izglītotu un ekspansīvu jaunekli. Tas iegādājies vai visu jaunāko literatūru. Veidenbaums no viņa ņēmis jaunākos franču un vācu rakstniekus, Ibsena darbus, sabiedriskā satura brošūras. Bet Kulakovskis mīlējis visu ko oriģinālu, neparastu, un Veidenbaumam tāds skaļums ne visai patīcis, tāpēc personīgi viņi stāvējuši ne visai tuvu.

Otra semestra beigās, 1888. gada pavasarī, pirms braukt uz mājām, Veidenbaums uzņemās garāku ceļojumu pa Latviju un apmeklēja Rīgu. Negaidīts, jauns intermecco, vienīgā iziešana „plašā pasaulē“. Latvijā visur jau gatavojās uz 3. vispārīgiem dziesmu svētkiem. Daudz par tiem rakstīja, runāja un arī tērbatieši šķiroties viens otram spieda roku uz satikšanos Rīgā. Veidenbaums sametas kopā ar Beldavu un 29. maija pievakarē abi dodas ceļā. Pāpriekšu gribēja braukt ar kuģi, bet tā kā tas iz-

¹ Ibid. 70 lp.

nāca par dārgu un likās garlaicīgāk, tad gāja kājām. Atpūzdamies, dienas divas pakavējās Valkā, kādu laiciņu Smiltēnē, kur Veidenbaums satiek tēva brāli, kas pašlaik te mērija kāda Bilskas saimnieka zemi. Drustos iegriežas nakti pārgulēt pie komiltona Perlbacha un tālāk caur Piebalgu, Ērgļiem, Iršu muižu, Bebriem nonāk Kokneses stacijā un no šejienes 6. jūnijā pa dzelzscelu ierodas Rīgā.

Tas bij īsts studentu ceļojums lauku valībā, vērojot dabu un laudis svešā apvidū, nostaigājot vairāk kā 250 kilometrus. Rīgā Veidenbaums apmetas pie P. Zālīša, jo te, kā aizbaidinādamies raksta brālim, kurš ne visai par viņa ceļojumu priecājās, netraucēts var „nodarboties ar rakstniecību“. Tiesa, Zālītis jau bij „palicis liels rakstnieks“ un, gatavodamies uz ģimnazijas abituriju, rakstīja visās Rīgas latviešu avizēs, bet Veidenbaums uzrakstīja — daudz, ja dažas dzejas. Sadzīves iespaidu ziņā turpretīm Rīgā pavadītās divas - trīs nedēļas bagātas.

Dziesmu svētku tradīcijas latviešiem saistītas ar nacionālo kustību, ar Jura Allunana un Ausekļa iztēloto pagātnes romantiku, kā pirmo reiz atmodas laikā ievadītas. Katrs laiks tomēr šāīs tautas svētkos licis savu saturu. Trešie svētki iekrīt tautiskās kustības pašā norietā. Viņos rezumējās noietā attīstības posma sasniegumi, izteicās nacionālā apziņa, kāda tā izaugusi pirmajā cēlienā, kad sabiedriskā doma vēl nebij sašķēlusies dažādās saimnieciskās interesēs un kulturelās tieksmēs. Kopības sajūta, tautas vienprātība šajos svētkos vēl Rīgas latviešu biedrības vadībā sasniedza savu augstāko pakāpi. Svētki vilkās no 30. jūnija līdz 3. jūlijam un viņos piedalījās 110 kori ar 2600 dziedātājiem; klausītāju sanāca tuvu pie 60.000.

No malu malām saradušies studenti — maskavieši, pēterpilieši, tērbatieši — piedalījās koros, stāvēja kārtībniekos Esplanades laukumā. Veiden-

baums nekādas aktīvas lomas neuzņēmās, bet kā klausītājs pilnīgi dzīvoja svētkiem līdz. Kā Andrejs Pumpurs te garā triumfēja par tautiskuma idejas piepildīšanos, ieskatīdams sava Lāčplēša uzvaras simbolu tradicionālajos tērpos, tā Veidenbaums priecājās par lielu pašapziņas pieaugumu visplašākos slāņos. Laicīgā koncerta programma sastāvēja pa lielākai daļai no latviešu kompozīcijām un kā brašs atsitieni visai tā laika pārkrievošanai izskanēja tautas dziesmas. Veidenbaums daudz runājis par neatkarību, patstāvību. „Pirmo reiz man šķiet, ka latvieši ir brīva tauta,“ sacījis viņš Treumanim un kādā jautrā brīdī, Trimpum ziedojošu biedru barā tikko atturams gribējis doties uz Esplanadi izsaukt Latvijas republiku.

Ir iemesls domāt, ka dziesmu svētku iespaidos radusies dzeja „Pa Latvijas kalniem un lejām“, ko noslēdz Veidenbaumam neparasti gaiša izskaņa:

Ar kungiem dus vergi zem smiltīm,
Un tagadnes laimīgām ciltīm
Spīd brīvības saulītes vaigs.

Tērbatiešus svētki pamudināja uz kādu pasākumu, kam liela nozīme Veidenbauma turpmākās studiju gaitās: 1888. gada rudenī nodibinas Tērbatas literāriski zinātniskā studentu biedrība. No tā laika, kopš Valdemara ievadītie un 1870. gadā Zariņu Kārļa, Kronvalda un Kļaviņa-Ģedauša atjaunotie literāriskie vakari astoņdesmito gadu sākumā pārvērtās par korporāciju, — latviešiem līdz tam nav redzama mēģinājuma, uzņemt kautko tamlīdzīgu. Visi jutās viena darba darītāji, vienādu mērķu sekmētāji, tak bez biedrošanās tieksmēm, palaižot te semestri pēc semestra, kamēr kandidata grāds rokā, kas pašķir ceļu dzīvē. Kādu laiku iecienītas bij veterinārinstituta prof. Eižena Zemmera pēcpusdienas, kur reiz mēnesī sanāca studenti, tā sakot, bez tautību un kārtu izšķirības,

lai savā starpā iepazītos, paklausītos muzikalus priekšnesumus, apmainītos domām, bet latviešiem un arī Veidenbaumam raibā sastāva dēļ tās neiepatikušās. Individualās simpatijas un lokālie apstākļi radīja grupas, bet ne kā pulciņus un novadniecības, kas tolaik ar rektora atļauju varēja dibināties un pastāvēja krieviem. Nekāda ierosme uz to nenāca arī no dzimtenes sabiedriskās dzīves, pašpietiecības apatijā nogrimušas, kādu to atspoguļoja laikraksti, pildīti tukšām polemikām un personīgiem strīdiem bez dziļākas kulturelas nozīmes. Veidenbauma paaudze visu to jau sajuta kā tukšumu. Laiks deldēja vairīgo inertību un jaunā biedrība nāk gaidīta visiņiem tiem, kas nepievienojās korporacijām aiz tādiem pat iemesliem, kā Veidenbaums.

Viens, otrs mēģinājās rakstniecībā, vai vismaz gribēja tai nopietni sekot, kā veterinārinstituta audzēknis P. Dreijmanis un Jānis Lāva, jau vecāks teoloģijas students, sabijis vienu zemestri Letonijā un līdzekļu trūkuma dēļ izstājies (mira 1888. gada beigās). Tādu pat interešu vadīti, viņiem piebiedrojās teoloģijas fakultātes komiltoni J. Ērmanis, Ed. Pavasars, Jēk. Ozoliņš, J. Neumanis. J. Kauliņš un Veidenbaums propagandēja zinātnisku rakstu krājuma izdošanu, atcerēdamies Jura Allunana „Sētas, dabas, pasaules“ lomu tautā. Viņi jau Rīgā, kur vien satikdamies, par to runāja, aicināja citus biedrus talkā, itkā attaisnojuma meklēdami goda mielastos līdz apnikai skandinātiem vārdiem par strādāšanu tautas druvā; noturēja pat divas apspriedes, pie kam pirmā notika kautkur Pārdaugavā, piedaloties maskaviešiem — Kārlim Baronam un J. Kreichbergam. Kādā oktobra vakarā Tērbatā Kauliņš pie Dreijmaņa nolasa referātu „Par dialektu nozīmi“, ko pēc tam pārrunā. Ar to pulciņa pašdarbība ievirzās zināmās sliedēs un biedrības statusus, izstrādātus dedzīgos strīdos, rektors 10. novembrī apstiprina.

Jaunajā apvienībā valdīja mošs gars. Kā kādreiz Valdemara literariskie vakari pievilka censonus „Pēterburgas Avižu“ nacionalisma vārdā, kā sākmā Letonija bij pulcinājusi ap sevi liberalo jaunatni, lai ar asinātu dzīves izmaņu un kopības apziņu stātos līdzās valdošo šķiru intelligenci, tā literariski-zinātniskā biedrība pulcēja un vienoja Tērbatas progresīvo studentību. Katrs viņā bez liekām ārējām formām un priekšrakstiem brīvi varēja parādīt savas tieksmes, strādāt savas fakultātes un zinātnisku darbu, veidot savu pasaules uzskatu domu izmaiņā ar citiem. Šinīs nopietnajos nolūkos biedrība gluži dabīgi nostājās pretstatā Letonijai, ko Veidenbaums ne vienreiz vien uzsver vēstulēs brālim. „Jaunās biedrības locekļu skaits ir tagad 15, es arī tur piederu,“ raksta viņš 1888. g. 17. decembrī. „Mūsu starpā ir krietni rakstnieki un mēs droši ceram, ka drīzā laikā mūsu skaits vairosies un taisīs stipru konkurenci Letonijai. Un tas būtu ļoti vēlējams aiz šādiem cēloņiem: 1) Letoņi ir vareni dueļu un citu vidus laiku bruņniecības ierašu piekritēji — mūsu biedri ir tādu lietu pretinieki. 2) Letoņi liek lielu lielo svaru uz smalku ārpusi, kaunās saieties ar latviešu zemniekiem, kaunās runāt latviski, paved jaunos studentus uz žūpošanu, ieslavēdami to kā attīstības zīmi, Letoņi ienīd „Dienas Lapu“ un „Tēviņu“ un katru, kas teic viņiem patiesību acīs, — pie mūsu biedriem tas viss ir otrādi un lielākais pie mums ir tas, kas ir uzcītīgāks un prātīgāks.“

Biedrības dalībniekos patiešām garāka rinda vēlāko sabiedrisku darbinieku un zinātnieku: galvenais iniciators J. Kauliņš, vairākus semestrus pulciņa vadītājs un pēcāk „Pūra“ sastādītājs (studēja filoloģiju no 1888. gada pirmā semestra līdz 1892. gada beigām), Al. Dauge, K. Kasparsons, Jēkabs Alksnis, A. Krumbergs, Reinholds Liepiņš, P. Dreij-

manis, J. Lasmanis, J. Ērmanis un citi jau minētie teologi; tālāk A. Hertels, Julijs Jankavs, Oskars Kalacis, apdāvinātais dabaszinātnieks, agri mirušais Tivumnieks. Veidenbaums maz likās zinīs par biedrības organizatorisko pusi, bet idejiski tai stāvēja

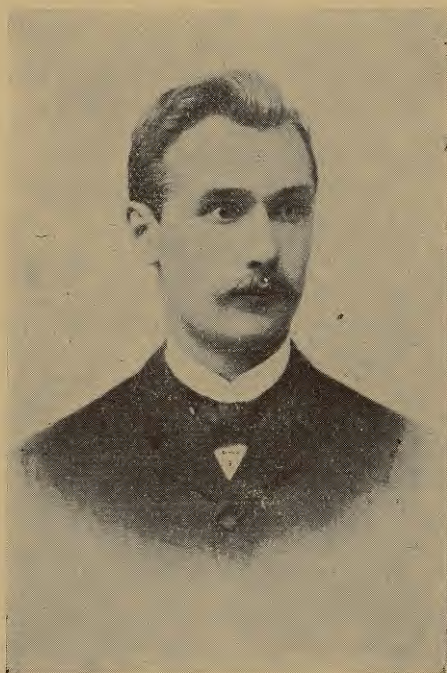

K. Kasparsons

diezgan tuvu. Kopš augstskolā, 1889. gada pirmā semestrī iestājies, ienāca sirsnīgais P. Pīpkalējs, biedrību iesaukāja par „pīpkaloniju” un dalībniekus par „pīpkaloniem”.

Svētdienas vakaros, kad katram pēc kārtas vajadzēja lasīt latviešu valodā izstrādātu priekšlasījumu, ko pēc tam apsrieda, vai tas cienīgs parādīties gatavojamā rakstu krājumā, sadūrās raksturi,

sadūrās ieskatī. Dauge, Veidenbaums un Pīpkalējs kārī seko sociālo zinātņu jaunākām teoriājām, ar kurām mēroja dzīvi, gaidāmās reformas, inerto tautiskās norietas pilsonību. Jau no paša iesākuma pulcinā valda divas nesamierināmas strāvas, ar šiem „sabiedribniekiem“ yienā un konservatīvākas dabas

J. Kauliņš.

teologiem otrā pusē, kas abas cenšās pierādīt savu patiesību, bruņojušās svaigām, pašu vēl ne visai izprastām grāmatas gudribām, dzirkstošām sentencēm.

Uz lasāmgalda atradās par nelielajām biedru naudām abonēti latviešu un vācu laikraksti, kā arī žurnāli — „Austrums“, „Vestņik Jevropi“ un citi.

Veidenbaumam tie bij parocīgi pieejami. Kad no biedriem kāds iegādājās jaunu grāmatu, tad tā gāja no rokas rokā; un par ko viens interesējās, ar to katrā ziņā lūkoja iepazīties otrs un trešs.

Biedrības priekšlasījumu vakaros Veidenbaums ir nolasījis pavisam četrus apcerējumus, proti:

1) 1890. gada 21. aprīlī — „Soda likumu vēsturiskā attīstība un viņu filosofiskais pamats“;

2) 1890. gada 8. septembrī kādu referatu „Privats un kopejs īpašums“;

3) 1891. gada 4. maijā — „Par moderno dueli“;

4) 1891. gada 21. septembrī — kulturvēsturisko rakstu par apgaismošanas tehniku — „Vairāk gaišmas“.

Pirmais un pēdējais ievietots „Pūrā“, bet pārējie divi nav uzglabājušies. Veidenbauma nosodošais spriedums par dueli zināms no vēstulēm. Tas pats izskanējis priekšlasījumā, kuŗu komiltoni uzņēmuši ar lielu piekrišanu. „Privats un kopejs īpašums“ pēc nosaukuma liekas tuvs ģimnazijas laika apcerējumam, sarakstīts tagad jau labāk pazīstot Kautska popularizēto marksismu un jaunākās ekonomiskās teorijas.

„Jaunā biedrība daudzējādā ziņā piepildīja viņa cerības,“ raksta atmiņās Dauge, „kā arī to cerības, kam ar Veidenbaumu bij apmēram vienādi mērķi. Te tiešām cienīja nopietnu specialista darbību, kādu piekopa vācu studenti, un biedrībā bij daudz krietnu specialistu (Kauliņš, Kasparsons, Krumberģis), kuŗu piemērs varēja pamudināt uz tādu pamatīgu darbu savā arodā, modināt interesi un garšu priekš tā un pārliecību, cik tas svarīgs un nepieciešams. Otrkārt, viņā stipri interesējās par visiem plašiem un lieliem sabiedriskiem jautājumiem un meklēja atbildi uz tiem. Par tiem visudziļākiem un galīgiem cil-

vēku dzīves problemiem te bij izdevība runāt, domāt, savas domas izmainīt. Valdija tur arī liela vienkāršība, ne uz ko ārēju netika likts svars. Un arī pilnīga brīvība bij katram kļāji izsacīt un aizstāvēt savus ieskatus. Nekādas šauras tendences biedrībai nebij. Tanī laikā, kad Veidenbaums studēja, viņā bij daždažādo ieskatu un programmu reprezentanti. Bij lielā mērā interesanti redzēt un dzirdēt, ka dažādo virzienu priekšstāvji strīdoties un disputējot galvas un šķēpus laužija priekš savām idejām.¹

Vispusīga garīgā rosme un sīkas dienišķas raizes ir raksturīgākās Veidenbauma pavadones Tērbatas dzīvē. Bet satiksmes ar plašo sabiedrību gandrīz nekādas. Izrikojumus apmeklēt trūka naudas. Vietējā intelīgence — studiju jaunatnei tālāk stāvošie vācu, igauņu un krievu ierēdņi — bij un palika sveša nevien viņam, bet arī citiem latviešiem, kas nestaigāja kārklu vācietības pēdās. Šaurā jo šaurā biedru pulkā aizritēja dienas, darbam mainoties ar izklaidu. Literariski - zinātniskās biedrības dalībnieki gan greizi lūkojās uz Letoni jautro uzdzīvi, bet tā laika studentu dzīves skaistums, kas idealizēts tagad vairs pazīstams tikai no drastiskajām buršu dziesmām, bieži arī pašus ierāva patīkamā bezrūpībā. Studentiskās bezrūpības garā te Veidenbaums uzrakstījis divus dzejojumus: „Dažs visu mūžu nomocās“ un „Man jaunvēlīgais liktenis ir raibu mūžu piešķīris“. Abiem tiem gluži lokāla nokrāsa. Līrikā sastopam pa gleznai no iespaidiem, saņemtiem Mētras līčos, kaut gan tās ne tieši aprakstošas. Ne reti arī šeit, tāpat kā Kalačos, skaistā apkārtne Veidenbaumu izvilina vienu pastaigās, kautkur savvaļā, ārā no „ielām dubļainām“, un viņš nevar vien nopriecāties par pilsētas panoramu, kad,

¹ Latv. Studentu Gada grāmata I, 47 lp.

iztālēm raugoties, „sarkanie dakstiņu jumti un baznīcu torņi lapu kokos un dārzos nogrimst kā zaļā mežā, kam pa vidu locās neskaidrā Mētra“. Tomēr svarīgāks par visu bij un palika tiešais pienākums augstskolā, tāpat materialās raizes aizvien spieda apraut vaļību. Un kad naudas trūkums semestra beigās savelkas cieši jo cieši, dzejnieks, cik ātri varēdams, steidzas prom no Terbatas.

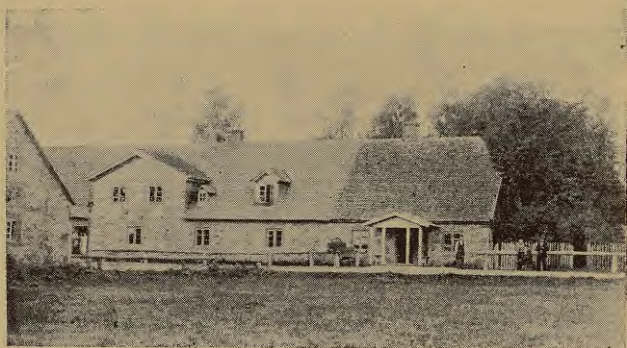
6. Dzīves cīņiņš.

Brīvlaikus Veidenbaums visvairāk pavada mājās. Gaitas viņam arī studiju gados daudz nenovirzās no ceļa starp Kalačiem un Tērbatu. Pilsētas šaurība mainās ar lauku vienmuļību, raizes — ar bezrūpību savējo pajumtā, kā kremtošais nemiers un pacīlātība viņa dzejās.

Studiju biedru tuvākā apkārtnē nebij. Garāmbraucot dažreiz viņu apciemo Dauge, Perlbachs, Pīpkalējs, tāpat Treumanis, kurš jau dzīvoja Rīgā. Sarakstīties Veidenbaums sarakstījās vairāk tikai ar radnieku P. Šmitu raunēniešos, kurš gatavojās uz augstskolu un arī dzejoja. Bij vēl daži zēna gadu draugi, ar kuriem tikās, kā J. Šmits — Burkšu Jancis, kaimiņu saimnieka brālis, Pēteris Cielēns no startēniešiem, skolotājs Košu Kārlis.

Pirmā laikā Veidenbaums lūko uzņemt tuvākus sakarus ar apkārtni, nostaigā uz Burkšiem, Liviem, Bērzu krogu, iet izrīkojumos, viesībās. Bet gadījuma draugu pirmais neapdomīgāks vārds viņu dziļi aizķer un jau nākošā dienā viņš novēršas, ieraujas sevī, izmezdams pie tam nepelnīti sarkastiskas piezīmes par tiem, ar kuriem sagājies. Vienkāršā izturēšanās viņu viegli saved kopā ar katru, izklaida dod atelpu domās sastrēgušajiem prātiem, tomēr tam bij vajadzīga cita atmosfera, kurā gars

varētu pacelties. Tā Līvu Pēters, tuvākais kaimiņš dzejnieka „vecais vēžošanas biedris un skolotājs dumjībās“, pirmā studiju gada ziemassvētkos sarīko jautru jaungada sagaidīšanu, kur salasījusies apkārtnes draugu kompanija pavada vakaru ar dziesmām un iedzeršanu. „Kalaču Edvarts“ viņu vidū jūtas līgsms, runīgs, atjautīgs, itkā atsvabināts no kautkāda

Bēzu krogs.

smaguma. Bet iznāk ķildas, un savā patmīlībā aizvainotam viņam jānožēlo, ka draudzējies ar pasekļa garīga līmeņa cilvēkiem, kas viņa nesaprot un no kuriem itin nekā nemanto. „Mans pirmais bauslis pasaules gudrībās tagad ir tāds: nekad nesadraudzēties ar nekrietniem cilvēkiem! No tam iznāk tikai pašam sliktums un errastības.“

Sabiedriskie ieskati padziļina personīgu nesaķaņu plaisu. Kārlis Veidenbaums, toreiz jauns, karstasinīgs sabiedriskās taisnības meklētājs, tikko ievēlēts vietnieku pulkā, iesāka kara gājienu pret dažiem amata vīriem par viņu savtību, nelikumībām, patvaļībām, nekārtīgu saimniekošanu pagasta lietās. Eduards, protams, ir brāļa pusē. Viņš šinī gājienā

redz cīņu pret „saimnieku - aristokrātu“ nelikumībām, pret patvaldonīgu augstprātību, pret dzimtajiem mūrmuižiešu „papām, kas ar savām lepnām mājām un tukšām galvām tura sevi par tik pat svarīgiem vīriem, kā citkārt Vāczemes mazie firsti un valdniekeļi“. Šādā šķīrošanā un nesaudzīgā pagasta politikaņu kritikā tad arī netiek taupīts ne draugs, ne domātais pretinieks. Brāli Veidenbaums drošina: „Es droši ticu, ka tev vēl lielākas ķibeles un ķildas no viņiem sagaidāmas, kā jau tagad ir. Bet vai lai tādēļ jāliek atbaidīties labu darbu strādājot, kad nepatikšanas stāv priekšā? Vai lai jāatstāj uzvara mulķībai un lepnībai? Es domāju, tai lietā mūžam nevajaga padoties un lai arī ar visiem pagasta saimniekiem nāk naidā. Dzīvot ir cīnīties un labākais cilvēks pasaulē ir tas, kas aizstāv sevi un citus pret pārestībām, kas mūžam kaŗo pret netaisnību. — Mūsu pagasts līdz šim stāvēja tumsības putnu rokās, viņa valdnieki bija vīri, kuŗiem bij divas īpašības: glēvulība pret augstākiem, riebīga augstprātība pret zemākiem.“

1888. gada ziemassvētkos Veidenbaums uz mājām nebrauca, bet palika turpat Tērbatā. Ilgāk bija ievilkušies semestra eksameni, nevilināja lauku miers un sabiedrība, negribējas pārtraukt stundu, kuŗas kopš rudens pasniedza kādam rūjeniešu saimniekdēlam, sagatavojot to uz ģimnazijas terci. Rosīgā darbībā bij pagājis pusgads augstskolā, studentu biedrībā, uz savu roku daudz nodarbojoties ar nacionāl-ekonomiju. Augstskolā tagad jau skaitījās izņemti vai visi svarīgākie un grūtākie priekšmeti, noklausītas lekcijas: romiešu tiesības — pie prof. O. Mejkova, līdz ar institucijām — pie prof. O. Šmidta, krievu un vācu privattiesības — pie prof. J. Engelmaņa un Dr. Erdmaņa, soda likumu teorija — pie prof. V. Rolanda, valsts tiesību teorija un tiesību zinātņu enciklopedija — pie prof. K. Bergboma. Juz-

damies sevī pilnīgi vesels, dzejnieks drošu un gaišu skatu raudzījās nākotnē.

Bet censoņa ceļš nav rozēm kaisīts. Jau uz pirmā soļa Veidenbaumam Tērbatā piebiedroļies trūkums arvien ciešāk savelk rūpju saites un ar katru semestri svaidīgāku padara viņa dzīvi. Viņš nav nabadzīgu vecāku bērns, — nē, nebūt, to mēs zinām. Vecākais brālis palīdzēja, cik varēja, deva pa 200—250 rubļu gadā. Vairāk uzplaukstošā Kalaču saimniecība neienesa un, kā jau zemkopjam, kam visa turība atkarājas no druvas zieda, Kārlim Veidenbaumam neražas gados to pašu nācās aizņemt. Kad sākās grūtāki laiki uz zemēm, tos tūlīt manīja arī Tērbatā un studenti viens, otrs bija spiesti atstāt universitāti, vai sitās cauri kā mācēdami.

Augstskolai pastāvēja dažas stipendijas. Tāpat nelielus pabalstus tērbatiešiem izsniedza Rīgas latviešu biedrības Zinību komisija, kur tikko kā klāt bija nākusi paprāvā Sūbra stipendija. Kāda no šām stipendijām dzejnieku būtu nostādījusi uz gluda ceļa. Bet „neiesviežas“ ne 250 rubļu lielā juristu, ne arī Sūbra stipendija, uz kuŗu viņš cerēja ar zināmām moraliskām tiesībām, jo tās nodibinātājs bija viņa pagasta saimnieks. Veidenbaums nav vienīgais, kam vajadzīgs pabalsts, ne arī pats trūcīgākais un priekšroka piederēja vecākiem audzēkņiem. Vēlāk augstskola viņu atsvabina no dažām koleģiju maksām un Zinību komisija uz Literariski-zinātniskās biedrības pieprasījumu piespriež pāris nelielas sumas.¹ Tas viss, ko viņš saņēma kā oficiālu pabalstu. Pie svešiem pēc palīdzības Veidenbaums rēti kad griezās, atskaitot parasto naudas aizņemšanos no studiju biedriem. Mācītāju Neulandu 1888. gada pavasarī viņš lūdza aizdot 25 rubļus koleģiju nomaksai, vēstules parakstā dēvēdamies: „Jūsu padevīgais bijušais mācības bērns.“ Neulands viņam triju dienu laikā aiz-

¹ 1890. gada 14. aprīlī 35 rubļ. un 1891. g. 23. sept. 15 rubļ.

sūta prasīto sumu, savukārt piemetinādam, ka atdod pusi no visas savas naudas. Ar tādām prasībām dzejnieks varēja griezties tikai pie cilvēka, kuru dziļi cienīja.

Cīnoties ar materialām grūtībām, Veidenbaums turējās pie pārliecības, ka reiz iesāktais darbs ir jānoved galā. „Kad pasaulē savu sprasto mērķi nevar sasniegt, tad visa dzīve nekūr neder,” raksta viņš kādā vēstulē brālim un tas viņam pilnīgi piekrita, tikai jau vairāk atskatīdamies, lai mājas pārāk neiedzītu parādos. Eduardam studiju ātrāka pabeigšana stāvēja acu priekšā nevien kā ideāls, bet arī kā praktiskās dzīves nepieciešamība. Grūts, aptumšots šīni ziņā iestājās 1889. gads. Pareizi Treumanis aizrāda, ka tas Eduarda Veidenbauma īsajā mūžā pats zīmīgākais, kad stipri jākaujas ar trūkumu, kad rūgtie pārdzīvojumi padara viņu nervozu, pesimistīgu, kaut gan neizzuda ticība, ka uz priekšu ies labāki, — „vajaga tikai strādāt un cerēt un iedomāties, ka lielākai daļai cilvēku iet vēl grūtāki”.¹

Aizvadījis vēl kā nekā pavasara pusgadu, jūnija vidū pēc eksameniem Veidenbaums pārbrauc mājās un redz, ka ģimenes apstākļi vāji, ka vecākais brālis nākošam semestram naudas nevarēs dot. Divas neauglīgas vasaras sašaurinājušas viņu iedzīvi, pūra daļa izmaksāta mānai Kristīnai, kas rudenī izgājusi pie vīra, Jūla slima ar acīm, tā jāārstē, pie tam skolā Cēsīs nu jau jāvada arī jaunākais brālis un jaunākā māsa. Augstskolas laikiem tuvojoties, dzejnieks staigā drūms, sevi saīdzis, uztraukts. Impulsīvā daba uzķer un iztēlo katru vismazāko sīkumu kā „launvēlīgā likteņa” lāstu, vairo niknumu pret sevi, savējiem, visu pasauli. Saspīlētais garastāvoklis noved pie klūma atgadījuma, pie nopietnas sadursmes ar brāli, laikiem gan vienīgās tādas viņu sirsnīgajā satiksmē.

¹ Vēstule brālim 21. febr. 1889. gadā.

Pirmo reizi Eduards noteikti uzstāj, ka nauda Kārlim jāgādā, lai ņemtu to, kur ņemdams, kaut vai mājas būtu jāpārdod. Kārlis atbild, ka, samaksājot parādus, maz kas atliksies. „Varbūt taču kādi simti,“ iesilis atcērt Eduards, un asumā pieņemošos sarunu viņi turpina savā „pašizdomātajā valodā“. Tas noticis augusta beigās Bērzu krogā.

„Piepeši Kārlis nobālēja,“ raksta Ed. Treumanis, šīs sarunas aculiecinieks, „sagrīļojās un tad ātri izskrēja laukā. Es steidzos viņam pakal, paredzēdams kautko nelabu. Un tiešām — tur viņš stāvēja kroga priekšā un grieza patlaban revolvera stobru pret savām krūtīm. Ar vienu lēcieni es biju tam klāt un atrāvu nāves ieroci. Vēlāk es Kārlim ieprasījos, kāpēc tas gribēja nošauties. — Tas lai paliek mūžam mans noslēpums, — viņš izvairījās. Eduards, kā dzirdēju, pēc šā gadījuma Bērzu krogā vairāk nedēļu juties moraliski un fiziski satriekts.“¹

Dzīlajos pārdzīvojumos zudusi ēstgriba un, kaudamies ar smagām domām, kā vienmēr, dzejnieks daudz pīpo. Pēc kāda mēneša tiktāl sasirgst, ka jāpaliek gultā. Ārsts ieteic sargāties no uztraukuma, nebraukt visu gadu uz Tērbatu. Bet jau novembra beigās, daudz maz atlabojies, lai rastu iespēju studijas turpināt, Veidenbaums aiziet peļņā par mājskolotāju Rūjenes apkaimē pie Michelsona, kam jau Tērbatā gadu atpakaļ pasniedza stundas.

Brālim Eduards Veidenbaums reiz ieminējies, ka viņa Trimpus dzeju lielais vairums sadzejotas 1889. gada pirmā pusē. Jaunības prieks un bezbēdība tajās tiecas pārskanēt smeldzošo traģiku, ar apskurbas motīviem dzejnieks itkā aizplīvurot cenšas visu, kas nestu raizes. Treumanis vēl apgalvo, ka 1889. gads Veidenbaumam literariski pats ražīgākais. Psiholoģiski tas iespējams: šīnī raibāko pārdzīvojumu

¹ Sal.: K. Veidenbauma Raksti, O. Jēpes izd. 1925, 21. lp. un Ed. Veid. Kopoti raksti I, 1907., 49. lp.

starpbrīdī, citiem nezinot, uzrakstītas gandrīz visas viņa oriģināldzejas, kas mums atlikušās un tāpat dzejiskie tulkojumi. „Par spīti grūtiem laikiem“ uz āru lauzās dzejnieka radošā dzīve, vientulībā ar drūmām domām kaujoties, vai biedru barā izteiksmes prasīja visi tie prātnieciskie motīvi, par kuriem jau runājuši senatnes gari, lielais Horacijs, kurū Veidenbaums atkal visvairāk cilā. Slimības nojautās 23. septembrī pārtulkota Kuročkina melancholiskā dziesmiņa: „Es redzu, ka nāve jau mani skauj“ un pēc slimības, 19. novembrī, — Lazareva „Ikdienas vairāk spēki beidzas“, 20. novembrī Kruglova „Jautājumi“ un ap to pašu laiku Ģeļnova „Rimsti reiz trakot, sirds kaislīgi vētrainā“.

Rūjenē Veidenbaums nokļūst jaunras jaunatnes vidū. Ne visai apdāvinātam, viņa skolniekam prāts nesās vairāk uz pastaigu, medībām, izpriecām, nekā grāmatām, tāpēc svētdienās pie tā salasījās vai viss vietējās jaunatnes zieds un tad apkārtne skanēt skanēja no smiekliem un dziesmām. Nopietnam, rūpju tirdītam dzejniekam tā bija kā balva, viņš ne ikreizes atteicās līdzīgs motīviem. Viņš labi atspirga. Visas apkaimes garīgā modrība, sirsnīga satiksme ģimenēs, viesībās, izrīkojumos viņu atrāva sev pašam, visām smagajām pārdomām, ievilkot dzīves vieglajā plūdumā. Par viņu te daudz runāja, sprieda, sajūsminājās, apbēra viņu laipnībām. Ikdienā līdzinājās atsvabinoši-svaigam pavasarim, ko dzejnieks rezignējoši-pacilāts varēja pieminēt kā palaistas laimes brīdī:

Es atminos rožainos laikus
Un meiteņu līgsmajos vaigos
Un pukēm raibotās lejas
Un jautrības smieklus un dejas.
Cik skaisti bij zudušie tēli,
Un sirdij tik žēli, tik žēli.

Veidenbaums nav romantiķis, kas, pilnas dzīves tiekdami, meiteņu līgsmajos vaigos vērotu

savu personīgo laimi. Tālu viņš stāvēja no tamlīdzīgām iluzijām. Viņam ir dzejas par mostošos ziedoni dabā un sirdī, par mīlētāja prieku maijmēnesī debešķīgajā, par to, ka cīnītāju ievīlņo dailā nāra, ne tikai aicinājums darbā, bet pašam viņam ne sadzīves, ne nākotnes ideāls nesaistījās ar sievietes tēlu. Romantiskās jūtas viņam glabājās tādos kautrības dziļumos un aiz tīrā prāta mūriem, pat aizspriedumiem, kur neiespiežas dailā acu pāra solījumu valoda. Rūjenes zelteņu pulkā tomēr gadās astoņpadsmitgadējā Olga Loss, mājskolotāja meistiņā, kāda apkārtnes saimnieka meita, sievišķi maiga, kādu dzejnieki daudz apdziedājuši par savu sirdsdomu un ģimenes laimes simbolu. No visa koŗa, kas Veidenbaumam jūsmoja bezbēdīgā vaļsirdībā, vienīgi viņa saistīja tā uzmanību kā tuvas laimes pieskāriens.

Veidenbaums ar viņu iedraudzējās. Olga Loss ar savu dziļo sievietes nojautu saprata dzejnieka vientulību, viņa savādo nemieru un sirsnību aiz zobgalīgās skepses vairoga, bija gatava pat dalīties ar to kopejā liktenī. Simpatiju un raisošās klusas draudzības aizrautam, Veidenbaumam tas tomēr paliek romana pats iesākums, kas tad pat jau pārvēršas par svētu, nevienam neizpaužamu atmiņu. Nākošā gada sākumā Veidenbaums aizbrauc uz Tērbatu un pēc tam viņi vairs nesatīkās. Olga, uzupurējošās varonības apziņā grib dzejniekam palīdzēt, pabalstīt viņu studiju gaitās un vecais Loss, ne visai turīgs zemnieks, nosūta tam pāris nelielas naudas sumas. Šinī sakarā viņi apmainījušies dažām vēstulēm. Lūkodama mest uzviju vēl vārīgajām simpatiju saitēm, Olga Loss 1890. gada 4. decembrī raksta: „Lūdzu mani atvainot, kad es Jums rakstu, bet mans tēvs šoreiz to nevar darīt; viņš bija uz pļavu pēc siena un zirgs bija kritis un pats apakšā, tā kā ir ģimis un rokas stipri ievainotas, — bet es ceru,

ka svētki visu dziedinās. — Jūs rakstat, kad manam tēvam esat vienu atbildi uz tiem 10 sūtītiem rbl. devuši; mēs neesam nevienu rakstu vairāk no Jums dabuši, kā vienu vēstuli un bijām tajās domās, ka Jūs par to ļaunīgi esat, ka tik maz stellējām... — Šoreiz ar kauna acīm Jums mans tēvs sūta tik 5 rbl. — Jūs, varbūt, esat dzirdējuši, ka manam tēvam ir viens mazs krājumiņš, bet tas jau ir pa daļai svešu rokās. — Jūs to nevarat domāt, cik labprāt mans tēvs Jums gribētu izpalīdzēt, jo viņš tiešām gribētu visiem izpalīdzēt, bet ko darīt, kad pašam nav. Lūdzu, vai Jūs pa svētkiem uz Rūjeni nebrauksit? Tas tiešām būtu jauki! Lūdzu nedusmojaties uz mums un apmeklējat mūs pa svētkiem. — Daudz laimes uz eksameniem.“

Pēc Veidenbauma nāves Olga Loss grūti slimusi. Karsonī viņa murgojusi, ka Eduards atbraucis baltiem zirgiem un aicinot viņu līdz. Viņa gatava tam sekot, jo pasaule palikusi tukša bez viņa. Jaunava pēc tam vairs pilnīgi neizvesēlojusies un divus gadus vēlāk mirusi. Ka viņa bij viens no dzejnieka sirdssvētumiem, noprotais no tam, ka viņš par viņu ne savējiem, ne draugiem nekā nav minējis. Tikai Treumanim kādā sarunā par Goetes Faustu iemetis, ka Rūjenē viņš pirmo reizi mācījies saprast, ko nozīmē „Das Ewigweibliche zieht uns hinan“.

Tērbatā Veidenbaums atgriezās 1890. gada 17. janvarī, tieši no Rūjenes. Drušku pats iepelnījis un brāļa pabalstīts, viņš atkal iestājas augstskolā un var pastudēt, lai gan stipri jākaujas ar trūkumu. Vismaz līdz vasarai domāja kautkā izspiesties cauri. Bet kas pats galvenais: Rūjenē pavadītie pāris mēneši bij atdevuši garīgo līdzsvaru. Sevī spirts un vesels, dzejnieks jūtās ticis atkal uz ceļa.

Iesākās intensīvs darbs. Kautkur dziļāk aizgrimuši nesenie pārdzīvojumi dobjū balsi atgādināja dzīves nopietnību, reizām piemirstos pienākumus, aiz-

rautībās no acīm izlaisto mērķi. Daudz kas likās nokavēts, tāpēc ar parasto dedzību un vispusību ķērās pie mācībām. „Gebraucht die Zeit, sie fliegt so schnell von hinnen, Doch Ordnung lehrt euch Zeit gewinnen,“ viņš līcis par motto kādai šā laika piezīmju burtņīcai un tanī uzņemtais stundu plāns patiešām liecina par kārtīgu darbu pa piecpadsmit stundas dienā. Galvenā vērība piegriezta jurisprudences, diferencīāliem, ekonomijai. Valodas mācīdamies, Veidenbaums lasa franču, angļu un krievu autorus, pa vaļas brīžiem vēl vingrinādamies igauņu un ebreju valodās. Lekcijas augstskolā viņš klausās pie prof. Erdmaņa, Rolanda, Engelmanja, Mejkova, Šmidta, P. Viskovatova. Pēdējais lasīja krievu literatūras vēsturi, sevišķi uzskatīdamies pie Puškina, dekabristiem, Ļermontova un Gogoļa. Veidenbaums viņa priekšlasījumiem sekojis ar lielāko uzmanību.

Ja vēl ievērojam, ka 1890. gadā atklātībā parādās „Austrumam“ iesniegtie klasiku tulkojumi, Šilera un Horacija dzejojumi, un ka pa vienam katru semestri sagatavoti apcerējumi biedrības literāriskajiem vakariem, tad skaidrs, ka savās gaitās dzejnieks stāvēja ar citādāku moralisko sajūtu, nekā pirms tam nervozā sastrēguma brīžos. Nesaudzīgi viņš sevi tiesā par rakstura vājībām, bet arī apzinas savas spējas. Dzeršana un pīpēšana tagad atmesta, atgūts liekas dzīves prieks. Aizmirstības Veidenbaums vairs negrib meklēt apskurbā, bet darbā. Optimistīgi viņš palaujas uz sevi, tic savai zvaigznei („un optimistiem nav vajadzīgs reibumā dzīvi ruiņēt“). Jau rudenī, kad brālis raksta viņu trīs reizes redzējis sapnī guļošu un neuzmodināmu, viņš pašpārliecināti atbild:

„Tu laikam sāc ticēt māņiem, kad ievēro sapņus. Es, kā materialists (kaut gan ar dzejiskām rantēm), tev šo sapni iztulkošu materialīgi, kā viņš cēlies: Tu daudzreiz par mani esi domājis, ka man, pēc ma-

nas izglītības vajadzētu būt ko lielāku pastrādājušam un citādus panākumus uzrādījušam, nekā paģiras, kaušanās u. t. t. Tu esi salīdzinājis mani ar guļošu cilvēku, ko nevar uzmodināt. Šās domas, kā fonografā, tāpat ieграužas smadzeņu ratos un atritinājas. Ka tu trīsreiz sapņojis, pierāda, ka tu daudz domājis par mani. — Tu man piekritīsi, vai nē? — Bet neraugoties sapnī, tev viena daļa taisnības, ka es guļu, bet apdomā, ka miegs nav nāve, ka visi cilvēki nav vienādi un, ka pēc ilgākas dusas var nākt darbīgāka diena. — Papriekš liek zemē fundamenti, tad būvē māju.¹

Programas ziņā Tērbatas universitāte cieši tuŗējās pie Vakareiropas augstskolu plāna. Tiesību zinātņu nozarē bija pavisam kādi 24 galvenie priekšmeti. Izturējis sekmīgi pārbaudījumus (graduāleksamenu) sešos tiesību vēstures ievados, astoņos civillikuma un civilprocesa, piecos sodu likuma un procesa, četros valsts un tautu tiesību priekšmetos un baznīcas tiesībās, students ieguva kandidata gradu. Bez tam gala eksamenā vajadzēja uzrādīt pamatīgas zināšanas krievu literatūrā un vēsturē, tāpat romiešu un grieķu klasiskajā literatūrā.

No visa tā uz beigām Veidenbaumam bij palikusi vēl laba tiesa nenoklausītu priekšmetu. Ne ikreizēs viņš varēja samaksāt koleģijas un pierakstīties uz pilnu semestra kursu. Neraugoties uz to, 1891. gada ziemassvētkos viņš cerēja ar visu tikt galā, pārpalikumu gribēdams sakampt vai vienā elpas paņēmienā. Līdztekus cītīgi jau gatavojās uz eksameniem. Ciešāk un ciešāk atkal savilkās naudas raizes, varēja notikt, ka pa otram lāgam jāizstājas.

Brālis vairs maz varēja palīdzēt, baidīdamies, ka māja nenonāk zem āmura, kas notika ar daudzām Vidzemes saimniecībām iestājušās krīzes laikā. Vei-

¹ Vēstule no Rūjenes 18. dec. 1889.

denbaumam neatlikās nekas cits, kā taisīt goda parādus. To patiešām pieauga „kā spalū daudz“. Parāds veselai rindai komiltonu un „lauku labvēļu“, parāds saimniecei, kas ar labsirdīgas māmiņas rūpību Tērbatā viņu apkalpoja; parāds slavenajā „Melkona kneipē“, veikalos, auglotājiem — žīdam Sāmēm un Rudzim, pazīstamajiem studentu „glābējiem“. Kritiskos brīžos nācās dzīvot „uz krītu“ pa labi un kreisi, gluži kā buršu dziesmās teikts, vai kā pats viņš ar bezrūpības motīviem kādreiz lūkoja atkāties no uzmācīgajām likteņa likstām („Kādēļ par niekiem vaimanas celt“, „Man ļaunvēlīgais liktenis ir raibu mūžu piešķīris“, „Es dzīvoju kā vieglais plauks“ u. t. t.) Komiltoni, pat svešākie, labprāt izlīdzēja, bet pieradušam dzīvot šaurā neatkarībā, parāds (1891. gada beigās kādi 34 kreditori) Veidenbaumam bij smagums, panesams vienīgi tāi cerībā, ka nav vairs tālu brīdis, kad nostāsies pats uz savām kājām.

Nodzīvojis vasaras brīvlaiku mājās, šoreiz vārda pilnā nozīmē grāmatās ieracies, Veidenbaums rudenī pieteicas uz gradualeksamena pirmo trešdaļu. Pārbaudījumi iesākās 19. augustā un sekmējās ar vislielākām izredzēm, tikt cauri „uz kandidatu“. Divnedēļas starpbrīdī, gaidīdams uz eksamenu pie prof. Engelmaņa, kurš vēl nebij atgriezies no Somijas, Veidenbaums uzraksta apcerējumu „Vairāk gaišmas“. 21. septembrī tas nolasīts biedrības literāriskā vakarā un jau pilnīgi izstrādāts nodots ievietošanai „Pūra“ 2. krājumā. Pēc tam nedēļas trīs Veidenbaums pavada Kalačos, cītīgi gatavojas uz turpmākiem gala eksameniem un strādā pie sava plašākā zinātniskā raksta „Apcerējumi iz mekaniķas“. To cerēja gatavu dabūt novembrī, lai Derīgu grāmatu nodaļa izlaistu atsevišķā izdevumā skolām un pašmācībai.

Tērbatā Veidenbaums palika līdz decembra vi-

dum. Dzīvu līdzdalību viņš ņēma biedrības vakaros. Te visu semestri jau valdīja „stipras domu starpības un asas disputācijas starp veco laiku un jaunlaiku piekritējiem“. Novembrī biedrība nosvinēja triju gadu pastāvēšanu, „Pūra“ pirmā daļa bij iznākusi, gatavs gulēja materials arī turpmākām divām burtniecām, popularāks un interesantāks, nekā pirmajā, kuŗu lasītāji atrada pārāk zinātnisku. Klusie zinātnieki varēja atskatīties uz diezgan ražīgu darbu, bet komerša nopietnajās un jautrās runās sapēma arī daudz pārmetumu par savu lojalitāti. „Radikalā partija“ beidzot ņēma virsroku, par priekšnieku nāca Dauge. Tanī pašā laikā Veidenbaums no Tērbatas šķīrās un atpakaļ vairs neatgriezās.

Brālim 12. decembrī viņš paziņo uz mājām, ka sestdien, 14. decembrī, ar vakara vilcienu ieradīsies Cēsis, lai sūta zirgu pretī. Decembrī nodomāto gala eksamenu otrās trešdaļas pārbaudījumu nācās atlikt uz janvāri, jo pie labākās gribas nespēja visu priekšmetu pamatīgi izņemt cauri. Reizā ar to, eksamenu pēdējā daļa atvirzījās uz jūniju vai augustu. Tas nozīmēja, ka vēl viens semestrs jāstudē, jāraizējas par naudu, jāizdod vēl lieks simtnieks. Brālim tanī pašā vēstulē viņš raksta:

„Kur viņu ņemt, tas šīnīs laikos liekas būt grūts jautājums, kam pat ar visdziļāko filosofiju nespēj atbildēt, bet pēc Šillera arvienu jau jācerē „auf künftige bessere Zeiten“ un jādzīvo un jā rūpējas kā skudrai, un kad arī ar visiem projektiem un rūpēm reiz jānobrauc pie Hades, nekā nespējamam — nekas nekait, — tad arī nekā nevajaga. — Ja nekādā vīzē nebūs iespējams salasīties vajadzīgo daudzumu pāpīra lapīnu, kuŗas dod tiesību uz citu rēķinu baroties, tad streikošu atkal vienu semestri un strādāšu tautas labā; pa pusgadu var labu tiesu saskrīvēt; un kad arī apgādnieki stipri krejo un žīdiski maksā, tad tomēr savus grašus var, varbūt, iesist un kur tad

vēl liels godš „populārs tikt“. Ļoti gaiša nākotne — patiesi!“

Apbrīnojamā nojautā dzejnieks te jau aizķēris savu likteni: pienāca nobraukšana Hadē, un ātrāk, nekā jautrajā skepsē viņš to iedomājās. Kā tas vienmēr gadās, ceļu pāri darba plāniem turp pašināja nejaušība.

Sūtītā vēstule nenonāk laikā mājās, neviens neaizbrauc uz Cēsīm pretī. Veidenbaums klejo pa sētām un laukumiem vedēja meklēdams, lai nebūtu Cēsīs pa nakti jāpaliek. Beidzot sadabū kādu liepēnieti, kurš pa ceļam apņemas viņu pavest līdz mājām. Laiks auksts, vētrains, bet mugurā Veidenbaumam, kā vienmēr, plāns, apdilis vasaras mētelītis. Viņš jūtas noguris, nervozs aiz zobu sāpēm, dabūtām vagonā caurvējā. Un tādās reizēs viņš par sevi nebēdāja. Gaidīdams uz zirgu, viesnīcā vēl iedzeras, sasvīst, gandrīz jau turpat saslimst, tad sēstas kailos ratos un triju stundu braucienā galīgi saaukstējas. Kad Liepas krogā iegājis apsildīties, kreklis bijis „ledū sasalis“.

Mājās otrā-trešā dienā viņš bīstami saslima ar krūtīm un vairs neizveseļojās.

7. Pēdējā gaitā.

Svētku laiku Veidenbaums nogulēja ar kataru un drudzi. Pēcāk atlaba, bet ko ārstēt nu atlikās krietns dilonis. Veselošanās ieilga, brīžam ar visai svārstīgām izredzēm, ka vismaz uz pavasara pusi varēs tikt uz Tērbatu pabeigt eksamenus.

Slimodams viņš vienmēr vēl strādā — mācās un lasa, pretī visiem ārsta priekšrakstiem. Vājajā organismā dzīvs un rosīgs mājaja gars, spītēdams nespēka likstām. Mieram un atpūtai pacietības tikai tad pietika, kad nogurums grāmatu ņemt izņēma no rokām. Dzejnieks jutās apturēts straujajā gājienā,

pie pašas pārejas neatkarīgākas darbības laukos, ne salauzts.

Līdz tam viņš nopietnāk tikai vienreiz bij slimojis, pieminētajā 1889. gada rudenī ar influenci. Jūties aizvien labi, kautgan pēdējā laikā Daugem šad tad ieminējies, ka krūtīs attīstoties „kas nelabs“. Sikais, kalsnējais stāvs, dzeltenbālā seja, pusizdrukušiem zobiem, kuros pastāvīgi iesprausts papiross vai „kaļķīts mazs“; asās, nervozās kustības, sausie smieklī un kodīgās skeptiķa piezīmes, protams, neliecināja par stipru veselību, bet iedzimta kaite dilonis nebija. Drīzāk gan ieņēmiens intensīvā garīgā darbā un nenokārtotā dzīvē visus astoņus studiju semestrus. Tāpat jaunākais brālis Voldemars, strādādams cauru dienu smacīgā kantoņa gaisā un valas brīžos nododamies kaislai velosipeda skriešanai, dabuja plaušu kaiti. Gan vēl 1895. gadā pārcēlās uz Dienvidkrieviju, Melnās jūras veselīgā gaisā un vieglākā darbā, tak „miesas būda“ neizturēja, un 1896. gada martā 25 gadu vecumā viņš mira. Tik vecākais brālis Kārlis jau mazs vārgoja ar krūtim un katars viņu pusmūžā 1901. gada 23. oktobrī noveda kapā, turpretim māsa Karlina pat neatceras, kad kādreiz būtu stiprāk slimojusi. Pavisam mierīgs dzejnieks „likteņa lozes“ varēja vērot pie priekštečiem, apzinoties sevī mantotu viņu īsti zemniecisko izturību, dziļa vecuma mūžu, kādu gandrīz visi tie sasnieguši.¹

Drūmas domas Veidenbaumu slimībā nav nodarbinājušas. Gluži otrāi: pesimists, kurš tikdaudz prātojis par nāvi, par cilvēka brīvo gribu, pamest šo pasauli kad vien patīkas, šķiet pārvērties par novērotāju ar lielāko dzīves prieku sirdī, kad ne no kā

¹ Tēva tēvs Kaspars nodzīvoja 82 gadus, tēvs Jēkabs 60, tēva māte Marija 81, mātes tēvs Jēkabs Hincenbergs 84, mātes māte Ieva, dzim. Leitis 85, māte Mārieta nepilnus 90 gadus.

negribas šķirties. Gultā gulot skats aizmaldās pa logu dārzā, kur ap lielajiem ozoliem mostas pavasars, raisās lapu zaļums, ligsmojas putni. Pats viņš kļuvis panesīgs, vēlīgā humorā smaidošs. Labākos brīžos arvien vēl turpinājis savas iemīlotās pastaiņas, lai gan ātri piekūsis. Šī griba dzīvot, kas dilomslimos parasti uztura pacilātā garastāvoklī, bij izgaišinājusi noliedzēja rūgtumu.

„Es nekad nemiršu,“ mēdzis viņš pus nopietni, pus pa jokam atrunāties, kad kāds piemetinājis, lai sevi taupa. To pašu dzejnieks atkārtojis, kad vairs

Kalaču māja dārzā.

pats neticējis saviem vārdiem. Reiz māte izmetusi, ka nevajadzējis dzert un pīpēt — Veidenbaums pasmīnējis un skumji atteicis, ka nevajadzējis gan, bet padoms jau arvien velkoties dzīvei iepakaļš. Tāpat ārstam viņa acīs maza autoritate, vairāk paļaujoties uz mātes pagatavotām tējām, nekā parakstīto krezotu. Mācīta eskulapa sula, kas zin, izmēģinot pasniegta, ātrāk varot nokaut viņu pašu, ne kaiti.

„Ko lai dara?“ viņš Daugem smejas. „Jācīnās ar bacīliem. Es ar sevišķu humoru tagad uzskatu pasauli, un ir arī humors atrodams, ka uzskata cīl-

vēciņus visapkārt, kas visi dreb no nāves un manī ar sevišķu cienību uzskata kā kādu lielmocenieku, redzēdami, ka pie manis baiļu nebūt nav un ka es tādos kritiskos apstākļos vēl zobojos par reliģiju, etc., etc. Bet mani nupat atkal parāvis lielības splins, tādēļ beigšu.“

Draugi viņu gaidīja Tērbatā atgriežamies. Daži vecākie pa tam jau studijas beidza, izklīzdami kur kurais darbā. Par viņiem un visu „pīpkalonijas“ dzīvi Veidenbaumam jautri ziņoja uzticīgais Dauge, aicinādams „cīnīties līdz to labo cīņīgu“. Lasmanis-Gudrenieks noīrējis labu dzīvokli, kurā mazs, mazs kambarīts ar aklu lodziņu, tik tumšs, kā Eģiptes tumsībā. Tanī Veidenbaums varētu „kalpot tam kungam un neviens tā neredzētu“. Līgsmos un nopietnos brīžos viņu bieži pieminēja, sevišķi tuvākie biedri. Veidenbaums no sirds priecājies, ka visi nav vēl aizmirsuši viņa, kam vienam „jācīnās ar baciļiem“ Kalaču istabiņā. Daugi viņš vēl mēnesi pirms nāves lūdz apjautāties pie dekana, cik ilgi pastāvēs vecā eksaminācijas kārtība, nu jau labi redzējams, ka agrāk par rudenī nav ko domāt par augstskolu.

Slimības laikā Veidenbaums vairs neko neuzraksta. Kad Treumanis viņam ievaicājies, vai ko rakstot, saņēmis īsu atbildi: „It neko! Es tikai lasu un sagatavojos uz beigu eksameniem. Ja notiktu brīnumi un es taptu vesels, tad savu laiku nebūtu veltīgi nosītis.“ Martā viņš ir iesācis kādu apcerējumu par mantīgo un nemantīgo šķiru attiecībām, bet uzmetums aprauts jau pie pirmā citata no Kāra par Vācijas apstākļiem, pielīdzinot tos mūsējiem. Redzams, ka vienmēr vēl viņu visvairāk interesēja nacionalekonomija. Par visjaunākkiem izdevumiem šai laukā, par Kautska, Lasala, Engelsa rakstiem viņu informēja Dauge, bet Veidenbaums to vairs netika lasījis; kā pats smejās, savas tautsaimniecības

studijas viņš varēja smelties vairs tikai no dienas avižu politikas.

Maija pirmās dienās Veidenbaums nejaudājis vairs ārā iet no istabas. Gaidītā brīnuma vietā spēki dilt sadila, it kā tos no viņa uzsūktu plaukstošā daba. Ārsts, Dr. Grünbergs, konstatēja ātro diloni.

„Es Veidenbaumu apmeklēju dienas piecas pirms tā nāves,“ raksta Ed. Treumanis. „Viņš gulēja gultā un lasīja kādu franču grāmatu. Ar mani apsveicinājies, viņš piecēlās sēdus un sāka tūlīt šo to izprašāt un stāstīt, kaut gan, cik vēroju, runāt viņam nenācās diez cik viegli. Miesās viņš bija stipri izdēdējis; īpaši seja bija tik kalsena un iedzeltena, ka atgādināja tīri vai mumiju. Tikai lielās acis raudzījās moši un gudri, pie kam reizēm tā savādi, drudzaini iemirdzējās.

Uz manu jautājumu, vai viņš cerē vēl izvesēloties, Veidenbaums atbildēja apmēram tā: „Prāts man saka, ka cerību uz to nav tiklab kā nekādu, un tomēr — man tīkas domāt: varbūt, varbūt... Dabā ir daudz neatrisinātu, prātam neaptveramu noslēpumu. Kur cilvēki jau visas cerības pametuši, tur daba reizēm vēl dara brīnumus.“

„Bet ja nu tu skaidri nojaustu, ka tev drīzumā jāmirst, vai tad tu labāk neietu brīvprātīgi nāvē, nekā ciestu?“ es ieminējos.

„Nē, es labāk ciestu,“ Veidenbaums atteica, un pie tam sāpīgi pasmaidīja. Pēc īsa brīža viņš turpināja: „Redzi, ja mums būtu drošs pierādījums, ka cilvēku pēc nāves sagaida labāka dzīve, tad es uz pēdām ietu nāvē. Bet tā kā tāda pierādījuma nav, tad es esmu savam liktenim pateicīgs par ikkatru brītiņu, kur tas manim vēl atļauj elpot šās zemes gaisu. Rau, tur aiz mana loga zaļo ozoli un ābeles, un viņu zaros dzied putniņi. Visu to redzēt un dzirdēt ir nesamaksājama bauda. Pat nāves mokās es vēl vēlētos skatīt sauli un kokus un puķes, jo labi zinā-

dams, ka es tos redzu pēdējo reiz. Ak, pasaule top jo mīlāka, jo drīzāk mums no viņas jāšķīrās.”¹

Šaīš vārdos neieskanas ne kurnēšana un ļaunums, ne sentimentālas žēlabas. Tādu māsa Karlina neatceras arī pa visu viņa slimības laiku. Pašlepni-godbijīgs, neatkāpdamies no savas dabas, dzejnieks pieņem nenovēršamo un nekas tam nav briesmīgs. „Var tūkstošreiz prātu vēl nogurdināt, Es šaubos, vai pāri par dabu tas ies.” Šinī pārliecībā viņam viegli viss panesams un viss vēršams par labu. Atskatoties uz savu dzīvi, viņš piederīgiem runājis ar sajūsmu. Kad dienu priekš nāves māte ieminējusies, vai nevajadzētu atvest mācītāju, Veidenbaums mierīgi atteicis: „Māt, mācītāja man nevajaga. Ar Dievu es esmu salīdzinājies. Uz cilvēkiem man nav ļauns prāts un nevienam es nekā ļauna neesmu darījis.” Pēdējos brīžos viņš daudz gribējis runāties, bet trūcis elpas.

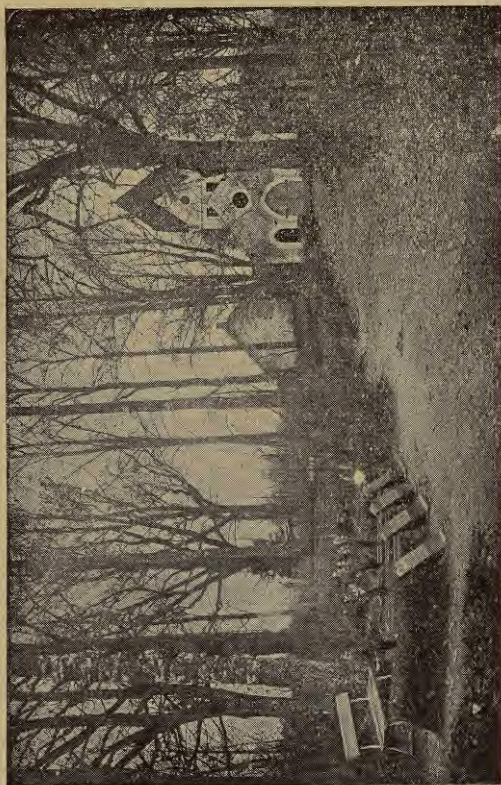
Maskavā pa tam bij notikusi godalgu izspriešana par dabaszinātniskiem rakstiem, uz kuŗu sacensību Veidenbaums jau rudenī iesniedza savus „Apcerējumus iz mekanikas”. Ap 8. maiju brālis Voldemars no Cēsīm viņam paziņo „Austruma” 5. burtnīcā ievietoto komisijas lēmumu, ka apcerējumiem piesprieda 50 rubļu liela premija. Dzejnieks gultā sakustējies, bet nevarēdams vairs piecelties ne pussēdus, skumji pasmaidījis un noteicis, ka gribētu vēl daudzko labāku sarakstīt, tak jūtot, ka nu par vēlu un no visa jāatsakās.

1892. gada 12. maijā, pulksten pus divos naktī māsa Jūla viņam aizvēra acis. „Maskaviešu premiju atdodiet citiem,” bijuši dzejnieka pēdējie vārdi.

Paglabāšana notika 20. maijā Liepas kapsētā. Ziedēja ēnainais Kalaču dārzs, zaļoja kapsēta, kur dzīvs Veidenbaums bieži kavējās viens ar savām

¹ Ed. V. Kopoti raksti I, 1907., 59—60. lp.

pārdomām. Tagad pa šiem ziedoņa segtiem celiņiem lauku klusībā viņu pavadīja piederīgie, studiju biedri, apkārtnes sabiedrība. Dzīli sagrauzta, tak paturot savu ārējo mierīgumu, pie kapa stāvējusi māte.

Veidenbaumu kapi Liepas kapsētā. No kapiļās skaitot: Marietas, Jēkaba, Eduarda un Kārļa kaps.

Studiju biedru vārdā atvadīties ieradās Kasparsons un Krumbergs. Literariski - zinātniskās biedrības saime bij zaudējusi dedzīgāko pašapziņas kareivi, tuvākie komiltoni — mīlu cilvēku un domu biedri. Tādu viņu izjustā un pateicības pilnā runā, kad mācītājs Stāmers beidza apstāvēšanu, rakstu-

roja Krumbergs, nolikdams lauru vainagu ar uzrakstu lentā: „Ed. Veidenbaumam, savam dibinātājam un biedrim Tērbatas lit.-zin. studentu sabiedrība. — Mums ēnu valstī tomēr reiz jānobrauc, kur nāves lejās Kokitus ūdeņi lēni plūst.“ Treumanis, kurš atradās Rīgā un nevarēja bērēs ierasties, atsūtīja draugam sacerētu eļģiju, lai to nolasītu pie kapa. Dzeja, kas nolasīta netikusi, iesākās un beidzās ar pantiņu:

Raudi, tu mazajā latviešu tauta ...
 Censoņu vainagā iris
 Atkal jau viens no viskošākiem ziediem —
 Eduards Veidenbaums miris!

Kasparsons uzrakstīja „Dienas Lapā“ gaŗāku nekrologu un tā bij pirmā vēsts atklātībai par nelaiki kā dzejnieku.

Veidenbaums un viņa laiks

1.

Deviņdesmitos gados kulturelā attīstība latviešiem strauji ievirzās plašā, svaidīgā socialindivīdualā sazarojumā. Pastoralā sadzīves kārtība beidzās, noslēdzās arī viņā dzimušais tautiskais idealisms. Ievērojami vairojusies inteliģences jaunā paaudze šaurajam nacionalismam pretī nostāda Vakareuropā mantotos šķiru cīņas principus, propagandē mākslas realo virzienu, zinātņu un etikas sociālos uzdevumus. Pie vārda nāk uzplaukstošās rūpniecības radītā sīkpilsonība un strādniecība. Pārmaiņas norisinājās asās saimnieciskās pretešībās un uzskatu cīņās, jaundibinātajās progresīvo grupu biedrībās un sīkpilsoņu presē pacelot jautājumus, kas līdz tam maz nodarbināja prātus.

Raksturīgākais šai laikmetu mijai 1893. gads, kad jaunie centieni nostājās atklātības priekšā redzami. Doma, kas līdz tam bij vilņojusi atsevišķus censoņus vispārīzglītojošu mērķu un pašapziņas izkopšanas nozīmē, izlaužas uz āru kā socialdemokrātiska kustība, aizraujot sev līdz lielu sabiedrības daļu. „Dienas Lapā“ parādās raksti, kuŗos, gan vēl maskēti, iztirzātas socialisma programmas, „ceļa somās ievestas“ no Vācijas, tāpat popularizētas tiek citas marksistiskās idejas. Kurzemes brīvlatiņš J. Jansons nolasa asu kritiku par tālaika latviešu rakstniecību, ņemot to salīdzinājumā ar cittautu realisma tendencēm, kas sacēļ veselu literarisku karu. Plaša starp „vecās un jaunās paaudzes piekritējiem“ izvēršas neizlīdzināma, kā senāk ar „Pēterburgas Avižu“ iznākšanu starp vāciešiem un jaunlatviešiem. Jaunstrāvnieki uzreiz iecās ienemt vadošo lomu, nācio-

nalisma lozungu vietā izlikt savus, un nogatavojušos apstākļos tāds gājiens visu ko jaunu padara pievilcīgu, pat ja tā saturam trūkst idejas dziļā brieduma.

Edvards Treumanis.

Šinī pašā laikā klajā parādās Veidenbauma dzejas, sākot ar 1893. gada vasaru iespiestas Dr. P. Zāliša vadītā „Mājas Viesī“, tāpat „Dienas Lapā“ un vēl jaunatnes vidū izplatītas norakstos. Nemiers,

dziļās ilgas, sadzīves kārtības kritika, jaunu atziņu meklēšana un vilšanās, visas skumjās šaubas un revolucionarais protests saskanēja ar topošo sadzīves garu, stiprā mērā to radīja un ātri viņas iegājās dzīvē. Lepnais žests dzejnieku darija tuvu tiklab individualās pilnības kārotājiem, kā socialās taisnības kārotājiem, sevišķi radikālajā jaunatnē. Pulciņu vakaros Veidenbauma dzejas deklamēja no, galvas, citēja, piemēram: „Kā gulbji balti padebeši iet“, „Mosties, mosties reiz, svabadais gars“, „Upes malu liepas ēno“, „Jau ziediem rotātas plavas“. Satirā valdzināja asās bultas, vērstas pret pašpieticiību, klerikalismu, kungiem, sadzīves netaisnībām. Ar pielāgotu romances meldiju tautā drīz populara kļuva „Domāju es domas dziļas“. Sevī apsisis, izbalējušais tautiskais epigonisms visiem bij apnicis, jaunstrāvnīki savukārt noliedza visu tā laika daudzdzināto dzejnieku vērtību, sākot ar Lautenbachu, beidzot ar Puškaiti un meklēja darbu, kas aizpildītu radušos tukšumu. Te Veidenbaums nāca ar mudinājumu, raudzīties plašāk pasaulē, domāt vispārcilvēcisko domu, cīnīties par brīvību, savām tiesībām, apziņu, kas varenī izskanēja gurdenī idiliskā romantisma norietā.

Nedaudz attālāka, tomēr stipri citāda ir vēsturiskā perspektīve, kad Veidenbaums dzīvoja, kurā iekrīt viņa darbs un gaitas. Tie — astoņdesmitie gadi, pārejas posms, kad sabiedriskā diferenciacija vēl tik gatavojās un jaunas idejiskās pārvērtības brieda dzīves apakšstrāvā kā topošās rītdienas gaidas priekšvakara mijkrēsli. Pilns pagātnes noskaņu un nākotnes nojautu, tas vai pats neauglīgākais starplaiks latviešu garīgā tapšanā, īpaši desmita pirmā pusē.

Tautiskai kustībai viņas agrinajā periodā piekrita svarīga loma nacionalās kopības sajūtas izkopšanā, tāpat ekonomiskā stāvokļa uzlabošanā.

Jaunlatvieši meklēja pēc senajām tradīcijām, kopa valodu, sludināja raisīšanos valā no visas aizgādniecības kā saimnieciski, tā garīgi. Nostiprinājās ierosinotā doma, ka latviešiem ir sava pagātne, uz kuras veidot nākotni, ka pelēkais zemnieku bars ir īpatna tauta citu tautu starpā. Skaistos izdomas tēlos un burtniecībā saskatītās tradīcijās ieausta, šī ideja apgaismoja ceļu, pacēla pāri praktiskās īstenības aizām, kas citādi liktos nepārejamas. 70-tos gados uzplaukst skolas, kurās strādā pašaiizliecīgie cimzeanieši, riko dziesmu svētkus, kam liela propagandas nozīme, dibina biedrības. Kamēr veclatviešus apmierināja humano mācītāju gādība par latviešiem garīgi, jaunlatvieši lūkoja nostāties uz s a v ā m kājām, prasīja savu mācības iestāžu, savu tiesu un agraro tiesību. Bet, pāris desmit gados no pirmās spilgtākās pamodas šai virzienā, piepildoties Valdemara sekmētai praktiskai daļai, par skaņu bez iekšēja spēka paliek Jura Allunana tautiskās apziņas ideoloģija. Turībā uzsities pilsonis pīticīgs baudīja panāktā saimniecisko neatkarību, reizē paturot savās rokās vadošo lomu. Viņa prātu bez nozīmes nebija vēl Valdemara padoms „braukt jūrīnā, zeltu krāti pūrīnā“, kurpretīm nacionalisma gars bija jau pazaudējis reālos pamatus. Dzimtenes un seno tikumu slavināšana izstīdzēja bālā romantikā, pārspīlētā idealizācijā, kādu to jau Kaudziši patiesi novērtējuši „Mērnieku laikos“. Gan spēcīgākie dzejnieki un teoretiķi — Auseklis, Pumpurs, Kronvalds, Māters, Vēbers — cīnījās, lai kopā sasaitētu kulturelās un materiālās intereses, lūkoja panākt centienu sociālā un garīgā satura līdzsvaru; bet pūles palika bez jūtama praktiska panākuma, — un tā viņu traģedija. Viņi paliek lieli savā radošajā darbā, kamēr sabiedriskajā avangardē nostājās tautisko realpolitiku virkne, kas, dzenot savtīgas savstarpējās intrigas un švaidoties drīz vācu, drīz krievu

pusē, veltās reformu gaidās „no augšas“, priekšlaicīgi noveda seklī tad jau krietni izplatītu tautisko domu.

Vācieši, redzēdami apdraudētas savas privilēģijas no krievu valdības reformām un savu valdoņību no uzmācīgās rusifikācijas, meklēja sakaru ar latviešu turīgo pilsonību kopīgam pretspēkam un savos smalki vestajos politiskos aprēķinos nebij vīlušies. Liberalā latviešu inteliģence gan karoja, sacentās ar tiesiski un ekonomiski nodrošināto vācu inteliģenci, bet viegli padevās viņas iespaidam, kļuva vienaldzīga pret savas tautas zemākām, maz izglītotām šķirām, aizraujoties ar iegūto stāvokli. Pārejai daļai uz senatnes romantiku dibinātā patstāvības ideja nepalika par dziļākas iekšējas kulturas spēku, par kādu to iedomājās pasācēji: vēlākiem viņas nesējiem priekš tam pietrūka entuziasma, apziņas skaidrības, politiska saprāta. Pat valoda, etnografija, tautas gara mantu vākšana šai laikā nav dabujusi redzamākas vienojošas izteiksmes. Tā no nacionalisma kultureli-sabiedriskā pamudinājuma nesaņēma jaunatni, kas patlaban kā sāka raudzīties pasaulē.

Veidenbaums nav aktīvas dabas cilvēks. Viņa neilgaais mūžs noslēdzās, kad plašākas aprindas vēl nepazina ne viņa darbu, ne paša. Paliekot sāpus plašākai dzīvei, nekur viņš nenostājas lomā, kur skaidri izteiktos viņa sabiedriskā seja. Mums krietni jāpiespiežas, lai viņa idejiskam pārākumam meklētu pieskaras laikmetiskai atmosfērai. Bet taisni šis sabiedriskās domas seklis ar mostošās jaunstrāvniecības asniem, gadudesmitam sveroties otrā pusē, ir mūsu dzejnieka īstenība, tas fons, uz kuŗa izcilāk krustojas viņa personības galvenās līnijas un saprotamākus padara darbus. Taisni šeit slēpjas iemesli jaunatnes indiferentismam, tai savādībai, ka radika-

lākie censoņi, pie kuriem Veidenbaums skaitāms, meklē uz savu roku jaunus ceļus, neatkarīgi no dzīves tiešajām prasībām.

Izglītības gaitās ārpus dzimtenes veidojās viņu ieskatī, nākot sakaros ar cittautu idejiskām strāvām, kas pārējā latviešu sabiedrībā vēl nevarēja iespiesties. Tā izauga mēraukla, nesalīdzināmi plašāka, nekā tiem, kas palika tautā, strādāja, ejot lēnu gaitu pretī „nākamiem labākiem laikiem“, neatrauti no zemniecības tradīcijām un visas sadzīves gurdnības.

Redzamākie šās censoņu garīgās dzīves centri skaitījās trīs: Maskava, Tērbata, Pēterpils. Runajot par Veidenbaumu, mums visu vērību nākās piegriezt Tērbatai. Lai gan viņš te ieradās jau ar krietni nodibinājušos pasaules uztveri, pat ar tādiem socialindivīdualiem ieskatiem, kurus nācās vairs tikai papildināt, ne mainīt, tak Tērbatā tie dabūja izpausties un satiksmē ar studiju biedriem daudz maz atēnojas viņa sabiedriskā doma.

2.

Studentu Veidenbauma laikā Tērbatā jau ir „kā mudž vien, no visiem zemes vējiem kopā saslaucīti latvieši, vācieši, igauņi, krievi, poļi, žīdi un diezin kādi vēl.“¹ Kopš 60-tiem gadiem, pēc poļu dumpja un sakarā ar pašu studentu pakāpenisku organizēšanos, Krievijas augstskolām nāca atkal un atkal jaunas „reformas“, patiesībā visas vērstas pret sīkpilsoniskā un politiski neuzticamā elementa ieplūšanu, lai valstij izglītība neizmaksātu tik dārgi un, otrkārt, lai universitāte paliktu pēc iespējas norobežota no sabiedriskām strāvām. Un jo smalkāks savilkās sijājamais siets Pēterpils, Maskavas, Varša-

¹ Vēstule mājnīkiem 1887. 20. septembrī.

vas universitatēs, jo vairāk jaunatne, kas nāca no ģimnazijām ar vācu mācības valodu, pajumti meklēja Tērbatā. Te pēc politiskās pārliecības nevienam neprasīja. Senāk nedaudzos cittautiešus uzlūkoja par pārvācotiem, tā kā Valdemars, Juris Allunans un citi sešdesmitgadnieki pat jutās spiesti klaji pieteikt savu tautību, tomēr kautkāda tautu naida augstskola nesludināja.¹ Viņas saimē uzņemtais brīvais studio pa vecu vecai parašai te vienlīdzīgi ieguva aizsardzību pret administrāciju, baudīja savvaļu brīvos brīžos, — augstskola prasīja tikai darbu un lai katrs sevī nestu sava pienākuma apziņu.

Lielais vairums vēl arvien bij vāciešu. Ne ar kādām svaigām idejām un strāvām tie neaizrāvās, kas varētu apdraudēt iesakņojušos sadzīves jēdzienus, viņu nākotnes izredzes, morali, raksturu. Psiholoģiskas plaisas neradās ne viņos pašos, ne starp viņiem un dzimtu. Viņi grupējās ap savām korporācijām, kādas pastāvēja septiņas, kopš 1855. gada universitātes noteikumi deva tiesību tām nodibināties, lai studenti „attīstītu savus uzskatus, mācītos kārtīgi uzvesties un godpratīgi izturēties savā starpā”. Vācu kopības gars un tradīcijas te vēl vairāk nostiprinājās, ģimenē veidotais raksturs dabuā vēl lielāku slīpējumu.

Diezin cik plaša idejiskā pasaule visā visumā nebij arī latviešiem. Tērbatā viņus saveda kopā

¹ Vēl 1882. gada atskatā — Die deutsche Universität Dorpat im Lichte der Geschichte und der Gegenwart; Eine historische Studie auf dem Gebiete östlicher Culturkämpfe, Leipzig, — teikts: „An der jetzigen deutschen Universität besteht die überwältigende Mehrheit der bisher Immatrikulirten aus Deutschen nebst germanisirten Letten und Ehsten, da blos die 16 deutschen classischen Gymnasien mit ausschliesslich deutscher Unterrichtssprache ihren Zöglingen das Recht zur Immatrikulation in Dorpat verleichen.“

Veidenbaumam līdzīgi apstākļi un centieni. Pieņemoties zemnieku turībai, mūsu jaunatnei uz augstākām skolām pašķīrās ceļi, un taisnākais, parocīgākais no tiem gāja uz „Mētraini“. Augstskolas izglītība nodrošināja stāvokli dzīvē un darbu visur. Mājās dabūtos pelēkos vadmalas svārkos latvieši jau ārēji atšķīrās no citiem studentiem; tāpat iekšēji — ar savu nopietnību, ciešo apņemšanos strādāt. Nedaudzi ģimnazijā pavadītie gadi maz bij paspējuši pārvērst viņu ieskatus (ne mazums universitatē nonāca kā eksterni, jau labi padzīvojuši), tāpēc taisni studiju laiks līdzinājās pamata likšanai namam, kas ceļams tālākās priekšdienās. Kam šis ceļamais neidentificējās vienkārši ar kailu karjeru, tie cītīgi gremdējās zinātnēs, jūsmoja gan aiz sevis pamestai lauku idilei, gan Vakareiropas kulturai, nemeklējot tomēr plašākas sabiedriskās apkārtnes.

Citu garu ienesa raibais saplūdums, kādu Veidenbaums jau te sastapa. Sabiedriski - aktīvai kustībai tērbatnieki nepieslēdzas, nemeklē sakaru ar palīdzības kasēm, kas citur tad jau audzēja krievu socialdemokratiju, bet laikmeta ideju strāvojumi arī šeit vienā daļā stipri atbalsojās. Sevišķi pie krieviem un poļiem. Tiem pastāvēja pulciņi un biedrības, kur norisinājās nebeidzami strīdi, sīvas vārdu cīņas par sociāliem, politiskiem un ekonomiskiem jautājumiem. Tolaik krievu jaunatni visvairāk nodarbināja marksisms un tautībnieku programma, kas visu baru sašķēla divās naidīgās partijās, gluži tāpat, kā jau dalījās krievu sabiedrība. Tā bija tipiska astondesmito gadu krievu studentu šķira, kā to Al. Dauge raksturo: „netīrām kurtkām, brillēm, gaŗiem matiem, ziliem vai sarkaniem krekliem zem blūzes, daži gaŗos ūdens zābakos un arvien lielām grāmatu vai žurnālu pakām padusē.“ Teoretiskais ideāls viņus nesa, attālinot no dzīves un arī no studijām, šā viņu tiešā uzdevuma Tērbatā. Viņi daudz

lasīja, vairāk sabiedriski-politiska satura izdevumus. Sabiedrisko problemu teoretiski un rakstnieki — Lavrovs, Černiševiskis, vēlāk Michailovskis, Markss — stāvēja pirmā vietā, brošūras ar socialās un politiskās iekārtas kritiku gāja no rokas rokā. Par daiļliteratūru neinteresējās, atskaitot darbus ar „degošām dienas problemām”; brīnējās, kā var lasīt Goetes Faustu. Ekonomikā un politikā veidojās viņu pasaules uzskats tikpat jūsmīgs un skaļš, kā brošūrās un šai virzienā viņi apzinājās kalpotajam cilvēcei, kam nesama laime, brīvība, labklājība. Kamēr vācieši latviešiem stāvēja tālu, — krievu un poļu revolucionārā propaganda, viņu aizraušanās ar jaunlaiku sabiedriskām strāvām, lai gan ļoti kritiski uzņemta, nepalika bez ierosinoša iespaida uz jaunekļu prātiem, kas labākas, taisnīgākas nākotnes, tāpat savas pilnības labā gribēja visu pārvērtēt. Laiks deldēja remdenību un, pāraugot zemniecisko savrupību, no pulka izdalās personības, kas savai centībai un intelektuālai rosmei deva plašāku vaļu. Tā redzamu idejiskas dabas nogrupēšanos latviešiem ienes Veidenbauma studiju otrā gadā nodibinātā Literariski-zinātniskā studentu biedrība. Tā apvieno visai niecīgu skaitu, tomēr te izteicas tā jaunās apziņas pamoda, kas sašaurināta un paseklināta vēlāk stājās dzīvē. Kā savā laikā šeit pat ap Valdemaru sadevās rokas Juris Allunans, Barons, Jurjans, gatavodamies cīņai par tautas pašnoteikšanos, tā arī šoreiz jaunstrāvnieciska gara rosme visdziļāk pirmos ievīlņo Tērbatas censoņus. Tie arī visnotaļ atgādina jaunlatviešus 50-tos gados, kad tautiskā doma sākās nedaudzu lolota, starp kuriem pats redzamākais Juris Allunans.

Ap deviņdesmito gadu vidu Tērbatas literariski-zinātniskā studentu biedrība izvērtās par socialdemokratiskās jaunstrāvniecības organizāciju un kā tādu to 1897. gadā slēdza. Bet Veidenbaumam un

viņa laika biedriem tā bija pašizglītības auditorija šaurā studentu istabiņā, bez šaurām politiskām tendencēm. Tīri individualas tieksmes te raibā barā kopā saveda studiju biedrus ar dažādāko pārliecību un visdažādākām interesēm. Katrs te ienāca kā savu atziņu meklētājs un pa savam priātam centās sagatavoties savam dzīves uzdevumam. Tas bij ciešākais pamats, uz kuŗa auga jaunlaiku dzīves uztvere, tuvojošās sabiedriskās kustības kriterijs. Nākošais mācītājs, jaunstrāvnieciski noskaņotais jurists, radikalā humanisma valdzinātais prātnieks-filologs — visi jutās pārvērtētāji, acīs paturot galvenām kārtām sevi pašu. Viņi ieguva drosmi, ķerties pie lielu problemu atrisināšanas, kādu pārējā jaunatne tikpat kā nepazina, svaidījās visdažādākos atziņu meklējumos, lai tikai tiktu skaidrībā ar sevi, nodibinātu savu neatkarīgu e s. Privatā satiksmē un priekšlasījumu vakaros pārrunā nāca raiba rinda jautājumu: par cilvēku sabiedrisko uzdevumu, dzīves mērķi, zinātņu lomu vēsturē, par filosofiju, ticību, latviešu tradīcijām, patriotismu, Vagnera muziku, darvinismu, skaistumu, zemnieku saimniecisko stāvokli, tā uzlabošanu u. t. t. Vieni aizrāvās ar marksismu, vēsturi, citi gremdējās filosofijā, klasiķos, latviešu un citu valodu pētīšanā.

Par visādiem uzskatiem domu pretinieki varēja strīdēties „vēlām naktīm kā skurbumā, kā dzērumā, līdz dažreiz tā sanāca ragos, kā pat Veidenbaums dikā dūšā nemēdza sastrīdēties“ (kāda daļībnieka vārdi). Neraugoties uz to, visi tomēr jutās kā viena saime, turējās kopā. Katram bij brīvs klaji pateikt savas domas, aizstāvēt savus ieskus. Pretinieki pēc visasākā disputa sniedza atkal viens otram roku. Nopietnākas šķelšanās izlīdzināja klusā zinātnieka prātnieciskais spriedums ar „hegelianiskās absolutās patiesības“ piemēru, vai asprātības, anekdotiski čigānu joki pie glāzes alus. Tādos brī-

žos „konventa dzīvoklis“, kas vairākus semestrus atradās Veidenbauma istabā, pārvēršas par studentu parastās jautības vietu. Tā veidojās prāta vingriba, ieskatī, raksturs kā daždien censoņiem, kas strādā un atkal strādā, neprasot daudz pēc iegūto zināšanu pielietošanas un bez sadzīves konvencionalisma piemaisas.

Vai paši zīmīgākie pulciņā „tīrie zinātnieki“. Tos valdzināja Teichmillera metafizika, specialzinātnes, brīvā gara teorijas, moralstatistika, dzenoties pēc absolūtās patiesības. Viņi neprasa, kādā virzienā pārlabojama pasaule, bet grib, lai viss būtu citādi — ar pašiem iesākot. Paklusām viņi simpātizē „kreisajiem“ (Krumbergs, Kauliņš, Kasparsons), radikāli noskaņoti, taču to viņi uzskatīja par viņu pašu individuālu lietu, par kuru citiem nav daļas. Savus ieskatus no biezajām grāmatām, novērojumos un pārdomās spodrinātus, viņi krāja kā skopulis mantu, neizejot ar tiem dzīves tirgū. Pārlicība neatstāja iespaيدا uz ārējo izturēšanos. „Kas ir paties? — Ideja. Kas ir absoluts? — Ideja,“ raksta kāds no viņiem savās dienas piezīmēs un, protams, nepieķeroties nevienai no tām ar šauru praktisku tendenci. Ja šī ideja bij ateisms, tad tā nebūt neizslēdza domas par reliģiju, ja — socialisms, tad citas vilinošas „absolutās patiesības“ slēpās arī pretējā polā. Tāpēc arī jauniegūtā pārlicība ne ikreiz prasīja vecās, patriarchālajā zemniecības sētā uzsūktās etikas noārdīšanu. Pārvērtējošā, pārradošā loma piekrita izziņai, šaubām, nepieņemot neko uz ticību. — Un šaubas par vecu ir jau kas jauns.

Asākās savstarpējās ieskatu cīņas par diezgan akutiem jautājumiem divos gandrīz pretējos virzienos izcīnīja mēreno teologu grupa ar „sabiedrībniekiem“. Ērmanis, Pavasars, Ūdris un daži mediķi bij kā atšķelta Letonijas daļa (viens, otrs vēlāk tur arī pārgāja), par daudz humanitārā idealisma varā,

lai pilnīgi sakustu ar „pīpkalonijas“ radikalismu. Viņi daudz lasīja par veciem labiem laikiem, transcendentālo morali, izzūdošiem patriarchālisma tikumiem, modernā uztverē tulkotu svētdienas rītu. Viņu skats bieži vien vērsts uz Letonijas literāriskām sestdienām, tā kā pacēlās pat nodoms, apvienot ar tām priekšlasījumu vakarus. Redzot Literāriski-zinātniskās biedrības (kas zin — nākošās korporācijas) dedzīgo darbu, arī leņoni piegriezta lielāku vērību savām sestdienām, padziļinot nacionālisma ideju, pētot senvēsturi, interesējoties par daiļrakstniecību (Plutu Vilis — Olavs, J. Zanders, Fr. Kārkluvāls, Ed. Zeibots, Pārstrautu Jānis). Bet „pīpkaloņu“ sīvākiem progresistiem likās nesaprotami, kā var ar to nodarboties, kad ir citas „reālākas un svarīgākas lietas“ par ko cīnīties, kā saka Dauge.

Piezīmējams, ka pie mazsvarīgām lietām Literāriski-zinātniskā biedrībā skaitījās arī daiļrakstniecība, īpaši latviešu, kurās priekšlasījumu vakaros gandrīz nemaz necilāja. Vienīgi Dauge pats 1889. gada decembrī nolasa kādu savu noveli, bet vairums ar to nemierā, pārmet, ka līdz beletristikai biedrībai nevajadzējis nolaisties. Cittyautu modernākos rakstniekus un klasikus lasīja katrs par sevi, dažreiz pārrunāja, bet nodarboties ar rakstniecību pašiem — bij kā klusa mīlestība ļoti nedaudziem. Zināmu vilšanos tas sagādāja tiem, kas domājās te attīstīt savas dzejnieka spējas. Tērbatā vecs iemītņieks skaitījās Andrejs Pumpurs, kurš tai laikā tā teikt triumfēja slavas augstumos ar tikko iznākušo „Lāčplēsi“; viņš bieži viesojās Letonijā, bet retais no „pīpkaloņiem“ ar viņu pazinās, Veidenbaums, liekas, arī nē. Bet par Lautenbachu, viņa folkloriskiem un dzeju priekšlasījumiem vai visi sprieda negatīvi. Zināmā mērā tā bij reakcija, barga vērtību pārvērtētājas jaunatnes kritika pret to garu, ko po-

pularais dzejnieks bij ienesis, turēdams savās rokās vieglos ģimenes un „atpūtas“ žurnālus, „Rotu“, „Pagalmu“ un nostādamies par aizbildni tautiskās jūsmas epigoņu plejadi, kas ar sentimentalās romantikas vārsnām galīgi noplicināja Pumpura un Ausekļa apgaroto druvu. Lautenbachs skaitījās autoritāte, lasīja lekcijas augstskolā, ņēma dalību biedrībās, komisijās, noteicošais vārds viņam piekrita Letonijas vakarniekos. „Pīpkaloņi“ viņu šad tad uzaiicināja arī savos vakaros; vērtējums tomēr aizvien iznāca tāds, kā to pazīstamajā epigramā, uzrakstītā šais iespaidos, izteicis Veidenbaums:

Mums latviešiem dzejnieku milzīgs bars,
No tiesas tiem dodam šo vārdu,
Jo viņu dzejās mīt burvīgs gars:
Tās miegu mums dāvina gārdu.

Un tautiešam katram ir pienākums,
Dot godu labdariem šādiem,
Pēc darba kas atdusu sagādā mums; —
Ar' Jūsminš ir skaitāms pie tādiem.

Lielāku vērību „pīpkaloņi“ piegriezta J. Velmes „Austrumam“. Te nāca klasiķu tulkojumi un raksti, kuŗos sadzīves un mākslas izprata svērās uz realisma pusi. „Austrums“ pievilka jaunos talantus, tautas dzīves tēlotājus — Apsīšu Jēkabu, Sudrabu Edžu, Puškaiti, Doku Ati, Deglavu, Blauu; J. Krodznieks te ievietoja vēsturiskus pētījumus, Teodors Zeiferts savas kritikas, vērstas pret sentimentāli - tukšo izdomu dzejā. „Austrumam“ vienīgam Veidenbaums ir sūtījis savus atdzejojumus. Realais virziens, kuŗu viņš un citi tērbatieši atzina, drīz vien jau tiktāl bij nācis modē, ka bij jābaidās no nevēlamiem ekstremiem. 1890. gadā laikrakstos („Austrumā“, „Dienas Lapā“ u. c.) nodrukātos 69 stāstos 42 var skaitīt par realistiskiem, protams, ierēķinot arī „ainas no tautas dzīves“ ar jūtamu veco idealizēšanas piegāršu. No jaunākiem rakstniekiem Veidenbaums vai-

rāk sekojis Apsīšu Jēkabam un Sudrabu Edžum. Kritika tomēr, kā viņam, tā citiem, bij nesaudzīgi vienāda attiecībā uz to, pēc kā tiecās prāts, tāpēc šīs intereses samērā niecīgas pret aizraušanos ar cittautiešu darbiem — krievu, vācu, franču beletristiem.

Astondesmito gadu beigās pulciņš jau labi iepazinies ar Tolstoja jaunākiem darbiem, lasa „Annu Kareņinu“, tāpat dažus viņa apcerējumus („Kas mana ticība“, „Tak, ko mums būs darīt“), grib tos tulkot. Viņi interesējas par Ibsenu, Dostojevski, Flobēru, Freitagu, Mopasanu, Zudermani un citiem realisma ievadītājiem. Socialos vai socialzinātņu vēstures jautājumos vairāk cilātās ir grāmatas: Kautska, Marksa, Engelsa („Dzimtas izcelšanās“), Strausa, Karejeva, Harnaka un sevišķi slavīnāta Lilienfeldta „Gedanken über Socialwissenschaft der Zukunft“, kas daudziem pārvērtusi ieskatu. Pazīstama viņiem Grota filosofija, Brandesa literatūrvēsturiskā kritika, Langes „Materialisms“. Veidenbauma intereses gan vairāk gāja dziļumā, ne plašumā, sevišķi humanitārās zinātnēs, kuŗu „jaunajās“ teorijās viņš bieži atrada kādreiz labāk uzstādītas, pārdzīvotas un pašas par sevi saprotamas lietas, bet nepagāja viņam garām neuzķerta biedru saceltā ideju šalka, ko pārējā latviešu inteliģence vēlāk izcēla ar jo lielu troksni, kad jau laikraksti un sabiedrība ieņēma tamlīdzīgus jautājumus savās pārrunās. Dauge, Kulakovskis, Lasmanis, Roziņš lasa kopā „katru dienu vienu stundu“ Marksa „Kapitalū“, citē to, lasa Lissagarè 1871. gada komunas vēsturi, tikko iznākušu vācu valodā, interesējas par Lasalu, Pļechanovu, Kautski. 1889. g. Pipkalējs jau notur referātu par marksismu, un Dauges visvairāk cilātie temati ir par vēsturisko materialismu, tautsaimniecību, nacionalisma izbeigšanos, sieviešu emancipāciju, franču revolūciju.

„Jaunākā gadagājumā no „Neue Zeit“ daži ļoti interesanti gabali,“ raksta 1892. g. 8. martā Dauge Veidenbaumam, kurš, saslimis, Tērbatā vairs nevarēja atgriezties. „Es vienu pārtulkošu priekš las. vakara, proti „Par alkoholu“. Tas ir tāds kurmet legals un tomēr satur daudz labu domu. Sacerētājs ir kāds Kautsky's, un tu vari domāties, ka viņš par alkohola lietošanu, tās iemeslu etc. citādi runā, nekā mūsu „mīlais filistiets“ un sātības apustuls Freibergis. Tad viens interesants raksts no Plechanova ir iekš „N. Z.“: „Die socialpolitischen Verhältnisse Russlands 1890“ un daudz citu. Šodien izlasīju vienu brošūru „Der Zeitgeist“ ar tādu motto, kuru nevaru atstāt tev nerakstījis. Tas skan tā: Die gegenwärtige Ordnung der Dinge auszubeuten bis zur Erschöpfung, heisst — Nationalökonomie. Sie durch alle Mittel, durch List und Gewalt aufrecht zu halten, bis zum Ruin, heisst — Politik; dieses sittlich und heilig zu finden, heisst — Religion. Die Ausbeutung in ein System zu bringen, heisst — Wissenschaft; sie mit Guirlanden und Blumen zu schmücken, heisst — Kunst. Alle die, welche diese Zustände nicht für die besten halten, ins Gefängniss zu werfen oder zu erschiessen, das heisst — Gerechtigkeit.¹ — Ko, vai nav labi teikts?“

„Pūra“ popularzinātnisko rakstu virknē redzamu vietu ieņem evolucionisms un vēsturiskais materialisms. Dauges „Domās par vēsturi“ latviešiem

¹ Acumirkliġo lietu kārtību izmantot līdz noplicināšanai sauc — tautsaimniecību. Viņu ar visiem līdzekļiem, ar viltu un varu uzturēt, līdz pat sabrukumam, sauc — politiku; to visu par tikumisku un svētu atzīt, sauc — reliģiju. Šo izmantošanu ievadīt sistemā, sauc — zinātni; viņu ar vītnēm un puķēm izpuškot, sauc — mākslu. Visus tos, kuŗi šos apstākļus netura par vislabākiem, mest cietumā vai nošaut, to sauc — taisnību.

pirmo reiz apgaismots jautājums no šī viedokļa. Teoretiskā puse skaidra, jaunos principus attiecinot uz etiku, estetiku, „daiļliteratūru“ (vārds likts pēdējās). To pašu Dauge vēlāk atkātojis „Dienas Lapā“ 1893. gadā (236—241. n-ram), kad J. Jansons jau bij publicējis savas „Domas par jaunlaiku literatūru“. Rakstniecības darbu Dauge neiztīrā, bet zin, ka

Dr. philos. P. Zālīte.

katram laikam savas intereses, katrai ļaužu šķirai savi centieni, savi tikumiskie jēdzieni, sava garīgā dzīve, kas izpaužas dzejā. Tikai tādā garā traktētā vēsturiskā attīstība un visa šī pieskaršanās idejiskām, citur jau dzīvē pārejošām strāvām, nemanot „pīpkalonus“ aizvadīja priekšā tām prasībām, kādas vēl valdīja pašu mājās.

Zināmu sabiedrisku atbalstu viņi atrada tais dzimstošās jaunstrāvniecības aprindās, kas gru-

pējās Rīgā ap P. Bisenieka un P. Stučkas pasākumiem, ap „Dienas Lapu“ un Jelgavā ap J. Čakstes vadīto „Tēviju“. Cik vasarās studenti sabrauca uz Zinību komisijas sapulcēm, Rīgas „filistri“ no „Dienas Lapas“ „pīpkaloņus“ silti uzņēma, vadāja pa savām lauku mājām, apdāvināja ar progresīvo literatūru un visādi centās saistīt pie sevis; izdeva „Pūru“, grasiņās pat nodibināt jaunu stipendiju fondu kā pretsvaru Zinību komisijas pabalstiem, kuŗu izdalīšanā redzēja partejību letoņiem par labu. Tomēr diez cik cieša šī „stute tautā“, kāda tā Veidenbaumam iztēlojās, neiznāca. Jaunstrāvnieki cītīgi vervēja savai sīkrūpnieku un amatnieku partijai inteliģenci, uzticamus piekritējus-ideologus, bet taisni politiskiem nolūkiem tērbatieši bij nepateicīgāks elements par maskaviešiem un pēterpiliešiem. Sabiedrības konservatīvākā daļa izturējās vēsi, pat naidīgi. Rakstu krājuma lietā J. Kauliņš griežas pie Letonijas vakarniekiem, pie Selonijas Rīgā, Zinību komisijas, pie maskaviešiem un pēterpiliešiem, aicinot talkā latviešu inteliģenci, bet gandrīz no visām pusēm saņem nelabvēlīgas atbildes vai klusuciešanu. „Pīpkaloņu“ doma nāca par agru, dziļu un radikālu. Patriotiem šķita, ka tā ienes nevēlamu šķelšanos, bet pārējai masai palika nesaprotama. „Pūrs“ nogāja niecīgā eksemplaru skaitā. Sastādītāji to bij centušies sastrādāt pēc iespējas popularu, bet no lasītājiem saņēma pārmetumus, ka raksti par zinātniskiem, gudriem. Vajadzēja jaunstrāvnieciskai kustībai iestāties dzīvē, lai tās pašas idejas, tērtas pašķidrākā skaļumā, kā tā pati Jansona kritika, taptu vispārībai saprotamas.

3.

Socialisma mācībā „pīpkaloņiem“ saistošākais likās teoretiski-etiskais saturs, kuŗu gribēja redzēt iestājamies dzīvē tikpat dziļu un plašu, kādu

to uzņēma paši. „Socialismus — es ist Etik, bei anderen Völkern aber Politik,“ skan kāda aktīva daļībnieka formulējums dienas piezīmēs, un šai virzienā norisinājās pacelto jautājumu apcere. Dzīlī pārliecināti, viņi ticēja topošajām pārvērtībām, zināja nojauzdami tās un sākot ar 1891. gadu jau cits par citu referē: jaunie laiki, jaunie laiki, jaunie laiki. Bet tikpat kā nemaz pārrunā nenāca socialisma programma, dzīvīve ievešanas taktika, praktiskā dogmatika. Arī vēlāk, atskaitot dažus jaunākos, kā Fr. Roziņu, neviens no viņiem tai pilnīgi nav pievērsies, jo cilvēka atsvabināšanās ideju viņi saprata plašākā un dziļākā nozīmē, nekā tā parādās šķiru cīņās. „Vissvarīgākais, visinteresantākais bija — nākotnes cilvēka ideāls, un nevis nākotnes sabiedriskās formas ideāls,“ liecina A. Dauge atskatā par sevi un saviem līdzbiedriem.¹

Veidenbauma pasaules uzskatā socialisma ideja ietilpa ar tādu pat individualismā briedušu etisko kodolu. Šaura politiska ideoloģija tā vēl neierobežo. Skaidrāk par Daudi, Pipkalēju, Lasmani, Roziņu dzejnieks redz pieņemošās šķiru pretešķības, kas vēlāk izlauzās uz āru, radikalāka par citiem viņa pārliecība, ka dzīvīve visam pašos pamatos jātop citādi, tak iecerētā jaunā kārtība nepaliek propagandējama kautkādas partijas vai virziena nozīmē. Veidenbaums vispirms — uzskatu un mācību pārbaudītājs, gara revolucionārs, ne tik daudz nodarbināts ar apstākļu ārējām pārgrozībām, cik pašu cilvēku, tā iekšējām vērtībām. Pārliecinoši izskan viņa naidis pret apspiestību, varmācību, verdzību, klerikalisma tumsu un tās nesējiem, bet reizē tā ir sacelšanās pret katru ļaunumu, kas kavē individa brīvību attīstību, pret vienas sabiedrības daļas izmantošanu no otras un sociālo netaisnību vispār.

¹ Ed. Veidenbauma Kopoti raksti I, 1907. 79. lp.

Jauns gads jau atnācis, bet viss pa vecam
 Iet savu gaitu tālāk, kā jau gājis.
 Zem vergu sloga spaidīts, darba strādnieks
 Nes savu grūto jūgu. Dieva nams
 Stāv pilns ar lūdzējiem, kas mācītājam
 Uz vārda tic, kad pasauls mantu vietā
 Pēc nāves debesis viņš sola. Tiesās
 Sēž bargi kungi, kas pēc bagātības
 Spriež katram taisnību. Kas turīgāks
 Par citiem ticis, tam bezkaunības
 Un varmācības gars aug augumā.

Satirā un dzejās skaudrākās bultas vērstas pret dzīves kungiem, lišķiem, sabiedriskā ļaunuma nesējiem, garīgo sastingumu, cilvēka kroplo maziskumu un citiem laikmeta raksturīgākiem „tiku-
 miem“. Cildinādami tautu, savtīgie vadoņi teic to praktisku, kam brīvība no augšas dota; viņiem pakalpīgā inteliģence tēlo gaišu nākotni vienkāršiem ļautiņiem paklausībā, pieklājībā, dievbijībā. Labdara godā celts „caur paša pūlēm“ turībā uzsties pilsonis, kaut gan sirds tam ir akmens un auksta kā sniegs un ne katrs līdzeklis iegūstot mantu ir bijis tīrs. „Godīgie“ un „prātīgie“ ir valdītāju šķira, „ticīgie muļķi“ valdāmie, un velti „ārprātīgie“, kam šī lētīcības un verdzības bēdu luga ķeras pie sirds, sauc apspiestos pie gaismas un brīvības. Katrs jūtas pats sev tuvākais un eksistences cīņā visā barā katrs domā par savu labu, kā zvēri viens otram no mutes kumosu raudami, kad tik vēders, dievs visaugstākais, pilns, bērni veseli, dzīvoklis silts. — Laikmetam un visiem laikiem tipiska aina, kurā noraugoties dzejnieks nevar palikt vienaldzīgs, negrib būt to skaitā, kas kaļ „muļķīgas dzejas“, ar pārsaldinātu lirismu lūkodami aizplīvu-
 rot apstākļu patiesos cēloņus. Šai sakarā jau agri dots zvērasts, mūžam atminēt „cietējus brāļus, kas verdzības pinekļos smok“ un tālu vēlākā socialajā

kustībā ieskan viņa spēcīgais sauciens, lai taisnības un tiesību svaru kausi izlīdzinātos.

Bet brīvība un tiesības pasaulē nav balva; tās vienmēr iekarojamas — īpatnim, šķirai, tautām. Veidenbaums, labs vēstures pazinējs un stingru loģiku, saprata progresa pamatus. „Viņš ticēja, ka vecā dzīves iekārta, kas tiesības un cilvēcīgās dzīves iespēju dod tikai zināmām laužu šķirām, pārvērtīsies. Viņš arī bij pārliecināts, ka šādas dzīves atjaunošanai visvairāk darīs tā šķira, kas zem pastāvošās kārtības visvairāk cieš — strādnieku šķira.”¹ Uz to virzījās viss 19-tais gadsimts ar uzliesmojošiem demokratisma lozungiem tāpat, kā iepriekšējā realizējās humanisma ideja, atsvabinoties vidusšķirām no augstmaņu un klerikalisma varas. Tak organizētam politiskam gājienam vēl nebij pietiekoši nogatavojušies ekonomiskie apstākļi, lai straujās pārmaiņās iestātos kautkāda augstāka cilvēcība, Platona idealvalsts. Plašās masās guldīta spēcīga, radošā, ražojošā enerģija, kas dod jaunas vērtības; tomēr vajadzīga pakāpeniska augšana, dabīgi nākusi revolūcija, kad nenovēršami atraisās gars, saraujot vecās iekārtas tīklu, uzirdinot sadzīves pamatus.

Netaisnā un nederīgā dzīves kārtība, „pie kuras laužu mazākums var apspiest un izsūkt laužu vairākumu, nevar tikt aizstāvēta un uzturēta, bet ir vajadzīgs viņu izputināt, iznīcināt, izjaukt, izārdīt un izdeldēt“. Bet vai mazākums salasījušos revolucionāru to spēs, ja nolūku nesapratīs atsvabināmie, visi laudis? Tagadējā dzīves kārtība var tikt apgāzta tikai tad, ja laudis pieņem citādus sajēgumus, citādas domas un citādu atzišanu savā savstarpējā satiksmē, nekā tie, pie kuriem tagad turas. Citādi labāk atstāt laudis mierā un aiziet no viņiem. Ne-

¹ A. Dauge: Ed. Veidenbums. „Kulturas ceļi II., 1925., 117. lp.

pieciešami ir „miera ieroči un līdzekļi un iestāstīšana, iepazīstināšana, izskaidrošana, pierādīšana un pārliecināšana“.

Laudis vedami pie atziņas par viņu ļauno stāvokli un pastāvošās iekārtas nederīgumu. Katrā izdevīgā brīdī, katrā vietā jālūko noraut varas kalpu uzņemtais apmātības plīvurs, jāatver acis ļaužu vairākumam, jāmodina griba, tikt ārā no ļaunā verdzības stāvokļa, jāieskaidro, ka strādnieka roka ir ražotāja un tāpēc arī viņam pašam tiesība uz saražotiem līdzekļiem kā savu, ne kungu šķiras īpašumu. Miera ieročiem un no visas sirds jākal šīs mācības gadiem; kas to nedara, tas ienaidnieka kalps un nevēl laba nabaga brālim — strādniekam. Tādā kārtā dibināma jauna, labāka kārtība, „pie kuŗas vairs neviens nevar otru likt apspiest, izsūkt un kalpināt, un pie kuŗas nevar pastāvēt un arī nevar rādīties visādi liekēži, slinķi un varmākas“. Šinī ziņā jau daudz kas darīts. Anglijā 18. gadusimta beigās strādniekiem radās savas aroda savienības, kas deva iespēju, aizstāvēt tiem savas intereses. Vēlāk nodibinājās slepenas, vispārīgāka rakstura organizācijas, kas cīnījās, līdz kamēr tika legalizētas un strādnieku šķiras prasības atzītas. Jakobiniešu ceļš, ar kuŗa ieročiem gāzt kārtību, nav tas pareizais. Jaunlaikos pareizākais ir Vācijas mēģinājums, kad Lasals, saucot palīgā visus izglītos, dibināja „Vispārēju vācu strādnieku biedrību“, kam 1864. gadā pievienojās Marksa Londonā dibinātā starptautiskā strādnieku biedrība ar divus gadus vēlāk Ženevā pieņemtu plašu programmu „darba spēka atsvabināšanai no kapitāla varas“.

Tādu plašu, diezgan skaidru rīcības plānu Veidenbaums uzmetis jau 1886. gada apcerējumā par privatīpašumu, kapitalismu un strādniecību; apmēram tas pats, cik studiju biedri atceras, atkārtoties vēlāk „pīpkalonijā“ noturētā līdzīga nosaukuma

priekšlasījumā. Bet taisni šai nospraustā līnijā velti meklēt pēc dzejnieka paša, jo iziet ar savu domu atklātībā, mācīt, sludināt, uz to viņš nejutās aicināts. Īpaši pirmais raksts ir un paliek drošs teoretisks mēģinājums, vēl neskaidrām šķiru pretešķībām latviešu dzīvē pielikt to mērauklu, kurai realu nozīmi deva tikai 1905. gada socialais vilnis, kad arī drīz pēc tam Veidenbauma apcerējums rokās nāca plašākām masām. Turpretim savā laikā tanī ieskatīties dabuja, daudz, ja pāris tuvākie biedri.¹ Aston-desmitiem gadiem sveroties otrā pusē, vācu un krievu skolu jaunatnē Rīgā jau sāka ieviesties revolucionārās propagandas tieksmes, lai gan nebij vēl pulciņu un darbības šai virzienā. Aktivākas politikas domu vilinošu uzķēra arī viens, otrs no latviešu inteliģences, tak parasti tā saplūda ar vecu veco karu pret vāciešiem. Veidenbaumam aģitācijas literatūra, zem kuŗas iespaيدا minētais apcerējums sarakstīts, rokās varēja nākt, tiekoties ar ģimnazijas biedriem — krieviem un vāciešiem, varbūt pie tā paša Ričera. Tomēr pirmā laikā tālāk par papīru un vēlāk tālāk par „pīpkalonijas“ auditoriju viņa apgarotais atsvabināšanās sauciens neizskanēja.

Pretī iedomātai apziņas modināšanai strādniekos, visam organizētam gājienam cīnā par apspiesto tiesībām, taisni apbrīnojama viņa pasivitāte, iedzimtā vairība, ķerties pie darba, lūkot lauzt arī vispārējo politisko indiferentismu. Asai sabiedriskai kritikai neseķo ne solis ārpus šaurā ikdienas loka. Veidenbaums nav piedalījies nevienā lauku kulturelā pasākumā, kas taču tais mijkrešļa gados būtu censoņa piemērotākais veids, „nest gaismu at-

¹ Pirmo reizi ievietots V. Kopotos rakstos Treumaņa redakc. 1908. g. Nedibināti apgalvo Treumanis un citi, ka Veidenbaums savu rakstu laidis ļaudīs, „nemācīto kalpu un rokpeļņu vidū“ lūkodams dzīt aģitāciju.

svabināmiem". Kad 1891. gada ziemassvētkos Jaunraunas dziedāšanas biedrība viņu aicina, noturēt kādu priekšlasījumu, viņš jau pirms slimības no tam atsakās, aizbildinādamies ar nevali. Pēdējos dzīves gados viņš lielāko vērību piegrieza taisni zinātņu popularizēšanai tautā, bet arī tad biedriem nācās krietni uzmunināt, lai izdabūtu kautko „Pūram“. Vēl spilgtākā kontrastā dzejnieka turēšanās sāpus no sabiedriskām tendencēm redzama attiecībās ar tālaika krievu un poļu studentiem Tērbatā. Pirmais ar tiem tuvākā sakārā nācis Al. Dauge, apmeklējams viņu pulciņu vakarus un priekšlasījumus, bet Veidenbaums no tam atturējies; šad tad gan Daugem līdzī nostaiģājis uz krievu studentu biedrību, bet strīdos līdzdalības nēņēmis. Tas nebija tāds vēsums, tā vēsturiskā socialā plaisa, savā ziņā tēvu-tēvu naidis, kas latviešus krietnā attālumā šķīra no vāciešiem, tak krievu entuziasmu viņš atrada pārāk izstīdējušu. Atzīstama bija krievu jaunatnes labā griba, bet viņu mūžīgā demokratismā paspidēja kautkas neveselīgs, pat ārišķa izlikšanās, pārejoša mode, un visu ko neīstu Veidenbaums nīda tāpat kā aizspriedumus. Sevišķi poļu dedzīgākie politikāņi latviešus lūkoja ievilkēt savās mācībās, uzspiest savus uzskatus kā vienīgo cilvēces taisnības vairogu. Ātri Veidenbaums sanaidojies ar kādu vecāku poļu studentu, kas viņus abus ar Daugi aizgriezis un zvērīnājis aģitācijas darbam. Poļi, kuŗus administracija ciešāki uzraudzīja, saviem Varšavas biedriem parasti uzdevuši latviešu adreses aģitācijas literaturas saņemšanai, kas tad piesūtīta zem apokrifu maskas, bet kā Veidenbaums, tā citi negribējuši uzņemties šās starpniecības. Ne vairāk kā viņa zobgalību izpelnījies kāds krievu ārsts, kas pastāvīgi runājis par slimību socialiem cēloņiem, sludinājis socialo revoluciju kā visu slimību iznīcinātāju, lasījis biezās grāmatas šais jautājumos, tak

sava aroda lietās nejēdzis ne paša elementarā. Poli marksismam piekērās, cerēdami revolūcijā atgūt sešdesmitos gados zaudēto autonomiju. Stipra nacionalisma prizmā lauztu, viņu socialrevolucionāro domu piesavinājās Pēterpilī studējošie latvieši, piem. Rainis, piegriežot galveno vērību vēsturiskai cīņai ar privilēģēto muižniecību. Ciešāka kopdarbība ar poļiem bij leišiem, kā studentu pulcīnam „Lietuva“ (Varšavā) ar V. Kudirku priekšgalā, izdodot Prūsijā nelegalu zinātniski-politisku žurnālu „Varpas“ un pabalstot ar naudu leišu inteliģenci.

Tā socialisma ideja ienes gan kustību Veidenbauma garīgā apvārsnī, dod virzienu viņa neizsīkstošai līdzjūtībai, bet reizē pati pārveidojas, ieplūstot citu vēsturiski-filosofisku atziņu gultnē un neaizraujot paša nesēja sadzīves strāvās. Dedzīgi pateikts vārds ir viņa galvenais ierocis intelektuālā cīņā par labāku iekārtu, saucot atmodu gaŗām, kas apziņas pārkūmā triektu zemē „varmākas, tumsonus, māņu sludinātājus, citu sviedru putinātājus“; briesošāks par kailu aģitāciju tas iekšējais saturs, kādu dzejnieks vēlējās redzēt cilvēkos, kas lauztu sacietējušās formas. Ceļā uz to dzejai, zinātnei un filosofijai likās piemītam vairāk sabiedriski audzinājoša spēka, brīvu apziņu veidojošas varas, nekā sabiedriskai politikai, kurā nekad nav brīva no vienusības naida, pretrunām, konvencionālās šaurības. Marksismā Veidenbaums pat teoretiski nemeklē sabiedrisko jautājumu galīga atrisinājuma, neatzīst ari, ka socialā politika būtu vienīgais cīņas veids launo apstākļu novēršanai. Strīdos un pārrunās viņš studiju biedriem simts piemēriem un loģiskiem argumentiem nēmies pierādīt ekonomiskā materialisma nepilnības, vienusību, kur šī mācība uzstājas ar pretenzijām, izskaidrot ne tik vien vēstures un sadzīves parādības, bet ari noteikt turpmākos attī-

stības virzienus, garīgās kulturas neizslēdzot.¹ Tas būtu tas pats, ka ar tautību iztulkot visu cilvēku. Marksu Veidenbaums skaitīja par ievērojamu, sevi noskaņotu domātāju, kas pārliecinoši „Kapitalā” sistematizējis ekonomiskos dzinējspēkus un to izmantošanu vienas šķiras labā. Tomēr tā ir un paliek tikai daļa dzīves attīstībā, kas nevar sevī slēpt visu aptverošas patiesības. Aiz daudzīnātiem „socialajiem apstākļiem” nedrīkstam piemirst cilvēka, kuŗa jūtu un domu pasaule, rīcība un saistības padotas daudz citiem imanentiem nosacījumiem. Vēl vairāk: vienīgi cilvēka individualībai ir absolūta, mūžīga vērtība, tāpēc tai dodama pilnīga brīvība, lai augtu un attīstītos pēc saviem likumiem.² Redzamu vietu Veidenbauma lektirā ieņem Maksa Štirnera grāmata „Der Einzige und sein Eigentum”, izcelta par vienu no ievērojamākām tāis gados, kad modernās vācu literariskās kustības degpunktā nostājās socialās etikas, individualisma un sadzīves taisnības centieni. Štirners sludina individualo anarhismu, personas neaprobežoto brīvību, ko Nīčše noveda līdz filosofijai par pārcilvēku, sevišķām spējām apdāvinātu individu, kuŗa piepildīšanai „bars, pūlis” ir tikai auglīga zeme. Nīčšes Veidenbaums nav pazinis un uzskats par kādu izlasi, kas stāvētu sabiedrības priekšgalā, pārējo izmantojot savas pilnības labā, viņam liktos nepieņemams. Cilvēcei jāpanāk tādi apstākļi, ka visi varētu būt savā garā un dvēselē lieli. Sabiedrība labosies, ja labosies cilvēki. No sevis jāšāk labot. Katram pašam jātop citādam, pilnīgākam, brīvam, tad arī viss cits pārveidosies, ko citādi nedos ne valsts, ne sadzīves iekārtas ārējā pārveidība. Lai celtos pats, ceļami uz augšu visi, jo cilvēks saistīts sabiedrībā. Tikai

¹ A. Dauge: Ed. Veidenbaums. „Kulturas ceļi” II., 220. lp.

² V. Kopoti raksti I., 1907., 76. lp.

ne uz citu rēķina augoša personība, kā teātra skatos mēmajam korim, statistiem un visai apkārtnē izceļot galveno varoni, bet visas dzīves uz priekšu virzīšana ir viņa individualisms. Par to cīnījušies cilvēces lielākie gari, dzejnieki un domātāji. Viņu saimē sev radniecīgākos Veidenbaums skaitīja Horaciju, Heini, Šilleru, Ibsenu, un Lasalu turēja mīļāku par Marksu. Vairāk nekā mācības nolūkos viņš griežas pie Homera Iliadas, Eschila Prometeja, Sofokla, Cicerona, Fichtes „Bestimmung der Menschen“, Goetes un pat aizraujas ar utopisko Belamiņa „Ein Rückblick aus dem Jahre 2000 auf 1887“, tērbatniekos tolaik ļoti popularo darbu. Taisni filozofija Veidenbauma acīs ir labākā zinība pasaulē, „ja maz kas ir labs pasaulē“, kā piezīmēts lasot Cicerona „De officiis“ trešo grāmatu.¹

Dēvēdamies par materialistu („kautgan ar dzejiskām rantēm“, kā pats jau piemetina²), Veidenbaums ne mazāk „iestiprinās krietnībā“ idealistu mācībās, arvien atzīst, kas likās pareizs pretēju uzskatu darbos. Klasiskā izglītība un vēsturnieka skats ar eksaktās zinātnes asinātu loģiku viņa neizsīkstošo izzinās kāri vada garām visam tam, kas šaurākos nolūkos pārņemts noplicinātu jauno, vēl ne

¹ M. Tulli Ciceronis. De officiis Libri tres, Lipsiae 1866. Te 50—52. lp. «De officiis ad Marcum Filium, liber secundus» sākumā sastopamas sekošas piezīmes tekstam: «Kas dzīvē derīgi, kas nederīgi. — Valstij pastāvot nebij vaļas rakstīt, tagad cita labāka darba nav. — Agrāki aprakstīju savus darbus, tagad filosofēju. — No pašas jaunības jau ar to nodarbojos, bet tikai lasīdams. — Filosofija labākā zinība, ja maz kas ir labs pasaulē. Viņa cilvēku iepriecē un iestiprina krietnībā, to pazīt mācīdama. — Mēs izlasam no agrākajiem filosofiem to, kas mums rādās pieņemams. Un kādēļ gan ar lai es liedzu savu piekrišanu viena rakstnieka domām, ja otras nevaru pieņemt.»

² Vēstulē brālim 18. decembrī 1889.

visai noteikto un drošo idejisko lauku. Caurcaurim objektivs, pozitīvs domas pamatojums viņa popularizātniskos apcerējumos, sarakstītos ar lielu erudīciju un labām zināšanām.

4.

Dzīvē individualais moments Veidenbaumam vai pats svarīgākais. Tanī satek šauro ikdienas gaitu galvenie pavedieni, tai arī apvienojas pardaudz sevi noslēgušās personības psiholoģiskās pretešķības.

Agri nodibinājās Veidenbauma pasaules uzskats (protams, ne kautkādas pieņemtas sistēmas nozīmē), savs spriedums visdažādākos jautājumos, bet palika vēl veidojama apziņas skaidrība tādā attīstības posmā pie viņa paša un apkārtņē, kad atmesto vai atmetamu veco normu vietā jāstājas jaunām, kurām prāts vēl nav nodibinājis „pamata cieta“. Šo pārvērtību Veidenbaums pārdzīvo kā smagu iekšēju procesu. Tas izteikts dzejās un tāpat salasāms dzīves savādībās.

Veidenbaumam vismazāk piemīt tādu īpašību, kas vilktu dzīvē iekšā. Savā gara pārakumā viņš vispirms prasa pēc cilvēka, tā iekšējām vērtībām, ne saistībām un formām. Viņš nemeklē sev domu biedru pulka un nekad nejūtas kā mājās tur, kur jāslēdz kompromisi, jāpieņem, jāpilda ārēji pienākumi. Nepārkāpjama plaša paliek ne tikai starp viņu un korporāciju, bet arī starp literāriski-zinātniskā pulciņa vairākumu. Lieki pieminēt, ka smalkā sabiedrībā, kurā tolaik tik maz vilņoja garīgās intereses, Veidenbaums nemeklēja satiksmes. Pat lauku izrikojumos (kurus viņš labprāt apmeklēja) demonstratīvi turējās nomaļus „sarunās ar bezbiļetniekiem un tos ar alu pacienājot“, kā izsakās Treumanis, atceroties Cēsu lauksaimniecības izstādi un Jaunraunas zaļumsvētkus 1890. gadā.

Sevī un uz āru Veidenbaums nesaudzīgs tiesnesis, dziļi patiesš visā, ko domā, runā, dara. Ar tādu mērauklu mērojot, sanāca ne visai daudz draugu, tuvāko laika biedru. To vidū tad augstā li-
dojumā pacēlās doma un sirsnīgās sarunās varēja mācīties dzejnieku pazīt kā cilvēku. No šās satiksmes neaizmirstams atmiņā palicis dzejnieks dažiem biedriem, „kam bij tā laime, dzīvot viņa pasaules dzidrā atmosferā“.¹ Pašpārliecinātos, subjektīvi noskaņotos viņos brieda īsta kulturas cilvēka apziņa, par visu pāri stādot patiesību, kas pēc būtības visur viena un tā pati, tikai izpaužas dažādos veidos. Dauge saka²:

„Veidenbaums ne reti lielā uzbudinājumā dažus biedrus krietni tirdīja un bruka tiem virsū asiem un dusmu pilniem vārdiem. Bet šie uz viņu par to neļauņojās. Vispār jāsaka, ka Veidenbaums bija kā tuvs radnieks, kā brālis, ar kuŗu varēja krietni izstrīdēties, bet uz kuŗu nebija iespējams ilgi dusmoties. Veidenbauma dūsmās un asajos vārdos bija kaut kas, kas personiski neapvainoja. Itin kā viņš ne pret zināmu personu kuŗoja, bet pret kaut kādu principu ideju. — Asā strīdū ar biedriem vai citiem pazīstamiem Veidenbaums bija neizteicami interesants, asprātīgs, oriģinels. Likās, itin kā „gars pār viņu nāca“. Dažreiz bija lielisks skats, redzēt Veidenbaumu strīdoties. Es atminos, ka es pats tādos gadījumos aizprieka dažreiz nezināju, kur likties. Nekad neaizmirsīšu tādus skatus. Iesākās viss ar zobu griešanu un ar bieziem pīpes mākoņiem, ar kuŗiem viņš pildīja istabu tīri kā lokomotīves skurstenis. Tad viņš sāka rūkt, vārda tiešā nozīmē rūkt. Nu es zināju: tūlīņ sāksies! Acis tam kvēloja, balsī dzirdējās asas un skarbas skaņas. Tad sākās strīdus. Domas kā

¹ A. Dauge, „Kulturas ceļi“ II, 205. lp.

² V. kopoti raksti I. 1907., 69. l. p.

dzirksteles lēkāja, neviena aplama un nevajadzīga vārda, ar katru teicienu taisni „naglai uz galvu“. Varēja domāt, ka viņš visai nikns uz savu pretinieku, bet es it labi jutu un sapratu, ka viņš nikns nevis uz zināmu personu, bet dusmojas par muļķību, par aispriedumiem, frazi, nepatstāvību, tumsonību. — Pēc vētras un zibeņiem tad nāca klusums. Veidenbaums katrreiz rūgti nožēloja savus asos vārdus. Viņš taču neviena nav gribējis apvainot. Tā pagāja daudz dienas, un Veidenbaums nevarēja un nevarēja apmierināties. Otrkārt viņam nebija miera, domājot par to, ka „pasaulē vēl tik daudz muļķību“. — „Es viņa nemaz negribēju apvainot,“ tā viņš man bieži sacīja, „viņš ir labs, ļoti labs cilvēks, bet es nevaru, nevaru, nevaru dzirdēt, kad runā tādas muļķības!“

Līdzcīvēks, kam trūka smalkjūtības ar to rēķināties, pārvērtās par sīvāko ienaidnieku, lai arī tā uzskati pilnīgi saskanētu ar viņējā. Dziļākas iekšējas kulturas viņš prasīja, viengabalības, kāda bieži sastopama vienkāršos ļaudīs. Tanis arī Veidenbaums atrada saskaņu, labu gribu, jūtu, skaidrību, vienkāršajās domās patstāvību. Tērbatā viņš bieži izraužas pie apkārtnes lauciniekiem, pusvāciski, pusīgauniski, puskrīeviski sarunādamies, iedraudzējas ar tiem un viņam nav lielāka prieka, kā šī satiksme. Viņa saimniece, vecā Līze Vīksne ātri kļūst tuvākais domu biedrs praktiskās lietās, kurai viņš atklāj savas bēdas un priekus, nododams sevi pilnīgi viņas padomam, bet arī gādādamas par to no savas puses. Bet tās ir ikdienas atsevišķības. Visā visumā, sevišķi paša dzimtenes apkārtnē, censonim, kas studēja nopietnus rakstus, nodarbojās ar dzeju un prātniecību, nevarēja būt draugi arāji un lauku strādnieki, kā pareizi piezīmē Pekšu Pēteris.¹ Ne-

¹ Mājas Viesa Mēnešraksts 1901.

miers un temperaments dzejnieku ierauj pārmērībās, vai tā būtu iedzeršana vai vārdu kari, izdara „mulķības“, kas viņam sagādā pašpārmērumus, nelāga slavu; bieži vien tīri bez iemesla. Par to viņam sacēlas spīts pret visu aprobežoto, uzpūtīgo, aizbildnīgo lauku aristokratiju“. Pro-

Veidenbaums karikatūrā, A. Dauges zīmējums.

tams, ne tik daudz te vainojami šie laudis, cik viņa paša ātrā daba. Grāmatas viņu bij jau atsvešinājušas no lauku dzīves turpat tanī ieaugušu no mazām dienām, noslēgtība — no visas sabiedrības. Viņam patika zemnieka vienkāršība, dabīgā apziņa, domu un darbu līdzsvars, bet vairāk jau kā novērotājam, līdzjutējam. Neraugoties uz to, ka pats viņš bija pēc

dabas vienkāršs, — dienišķās raizēs šauri norūdītais saimnieks, kalps vai kāds dzīves pabērns viņam sniedz roku ar vaicātāja, ne sapratēja skatu. Viņš, kas vienmēr padots savām domām, pacelts no īstenības savās abstrakcijās, vienam likās par lepnu, otram par gudru, trešam par laisku bezdarbi. Bieži viņš savas simpatijas un patiesu labvēlību, ja tā nedabuja izteiksmes atjautīgā humorā, bij spiests paturēt pie sevis, kas vēl vairāk pastiprināja vientulības sajūtu.

Zeme, kurā veidojās individualisms, auglīga arī pesimismam. Kautgan Veidenbauma drūmais skats dzīvē caurcaurīm prātnieciskas dabas, izpaužas vairāk dzejiskās atziņās, daudz neapēnojot laicīgo gaitu, tomēr sakne tādas nokrāsas uztverei — tāpat pārāk noslēgtas personības, sabiedriskā sastinguma, ideālā un reālā kontrastu lolota.

Veidenbaums uzaug šauros apstākļos, daudz strādā, ejot pretī lieliem nodomiem. Bez rotaļu biedriem pāiet agri attīstītā zēna bērnība, bez sadzīves saistībām un kautcik plašākas satiksmes ar ļaudīm — censonā gadi. Pašmācība aizved garām pagastskolai, arī visa turpmākā izglītība zināmā mērā autodidaktiska, tak pakāpeniska, nopietna, pie paviršībām nepieradinoties. Kalačos, lauku vienmūlībā pie grāmatām palaists četrgadīgs starpbrīdis no aprīņa skolas līdz ģimnazijai, uz kuŗu sola nosēdēts tikai pa gadam katrā, — pats straujākais, ieņēmīgākais garīgo spēku atrotīšanās laiks, kad veidojas pasaules uzskats un prasās izteikties. Ari studiju gados citi, viens, otrs dabuja plašāku izklaidu, aizgāja par mājskolotājiem kautkur kādā muižā, vai, kam līdzekļi atļāva, apceļoja dzimteni, nākdami sakaros ar dzīvi un ļaudīm svešos apvidos un pie reizes nodrošinādamies ar lauku labvēļu materialo atbalstu tālākām studijām, Veidenbaums min tās pašas sen staigātās tekas, redz vienus un tos pašus

cilvēkus. Kalaču klētiņa ir Veidenbauma „studiju salons“, kurā vasaras viņš pavada vārda pilnā nozīmē „kā mūks, nodarbojoties ar sauso jurisprudenci“, un jau braukdams uz mājām brāli brīdina, neizpaust viņa ierašanās, lai draugi neievilktu dzīves izklaidībā, neatrautu darbam. Lielāko baudu viņam sagādā nodošanās matematikai, dabaszinībām, valodām, filosofijai, klasiskai literaturai, tīri intelektuālā rotaļā dažādus uzdevumus atrisinot. Un šai ziņā dzejnieks sasniedz tādu vingrību, ka viņam grūtību nedara vissarežģītākās matematisks formulas, pie kurām velti galvas laužījuši ievērojamie speciālisti. Tērbatā jau otrā semestrī izņemti paši grūtākie priekšmeti, „visa jurisprudences sakne“ un vaļas brīžu studijās viņš ticis skaidrībā par visām tām lietām, kas agrāk bij „galejā tumsībā tītas“.

Daba un apkārtnes parastība laida savvaļīgi raisīties domai, nodoties sarunām ar sevi un tīri intelektuālai rosmei. Pasauli Veidenbaums mācījās „saprast“, kāda tā „patiesībā“, saukdams patlīgā zinības. Ar visu savu garīgo enerģiju viņš mētas pie to „avotiem“, uzķer modernās teorijas, domās pārstata kalnus, mēro tāles, nākotni, bezgalību. Kas sirdsprāta pieņemts, pārvērtēts un pārbaudīts, tas pārvēršas par atziņu, kā dabaszinātniekam mikroskopā šūniņu audos meklējot dzīvības noslēpuma. No vienas puses, tas vairoja dziļdomību, patstāvību, savdabību, bet te arī slēpijas mākoņi, kas visvairāk aizsedza saulainās izredzes, nelāva noskaidroties pašsajūtai. Būtības jautājumiem viņš piegriežas ne kā jūsmotājs, bet uzreiz kā pētnieks, bez atskatīšanās metas grūtāko problēmu izpazīšanā, it kā te vienīgi slēptos dzīves nozīmes noslēpums. Pat jurisprudences Veidenbaumam nav vecu satversmju un tiesību kodekss, viņš to ņem vēsturiski un filosofiski, rada likumus, izlobīdams savu augstāko tais-

nības principu: nedarīt citiem, kas pašam netiek. Dienu no dienas ciešāk ap viņu savelkas noslēgtības loks, kā dārza valnis ap pasakaini vienkāršo klētiņu, kurā viņš „dzīvoja“ noliecies pār grāmatu.

Dzīvākas satiksmes ikdienas plūdums māca cilvēku runāt tāpat, kā ūdens — peldēt dzelmēm pāri, ne vērot domās viņu noslēpumaino dziļumu un pašam pieņemt tā neizpētāmo drūmumu. Tāds mērotājs bij Veidenbaums, ar nepiedzīvojuša lauku zēna skatu, kautrību un savdabību vairīdamies sabiedrības un pavisam bez vajadzīgā sadzīves vai viņas apceres konvencionalisma. Iedzimtā skepse un noslēgšanās sevī nedeva atziņai vai pārdzīvojumam izteikties darbībā, savas apkārtnes īstenībā viņa gars neatrada pieturas, ne atzīta, ne noliegta vērtējuma. „Bagāti no dabas apdāvināts, stingrs loģiķis, ar asu prātu, kā asu trītu nazi, ar atvērtu sirdi un atvērtām jūtām viņš tiecās visu uzņemt sevī, bet tomēr nekur neatrada tās skaidrības, pēc kurās centās,” saka Dauge. Par „dadžiem un ērkšķiem“ Veidenbaums dzied jau tad, kad īstenībā to vēl nebij izbaudījis, vēl agrāk sajūt „velns sazin, kādu smagumu uz sirds uzgulušu“. Zēna gadu piezīmēs, tīri praktiskus jautājumus cīlānot, jau pazib Ļermontoviskie teicieni par pasauli, kas „liekas kā kāda rotallietīņa un katru brīdi gribētos viņu pamest uz visiem laikiem“. Tēva bērēs viņš apskauž mākslu, pasmidināt ar jokiem viesus un no tā laika viņam nav miera: viņš nevar pānest, ka cits vairāk zinātu, cenšas izmācīties visu, kas pagadās zem rokas, bet kad atrod, ka zin pavisam daudz ko, tak pamatīgi neko, zūd visa interese tālākai izziņai un viņš pats sev izliekas prātu zaudējis. Kamēr citi vēl viņa vecumā sapņo un jūsmo, viņš jau skumst par zaudētiem rožainiem laikiem. Kā dedzīgs jauneklis, viņš domās jau „veciski

dzestrs un nopietns prātotājs“, un pēc ideju satura viņu katrs noturētu par otrtik vecu, nekā viņš patiesībā bija, — kā nekrologā viņu raksturo Kasparsons.

Katram dzīves posmam savs saturs, savas tieksmes, pilnīgi to izdzīvojot, cilvēks dabū kā pavadoni atziņu apgaismojumu turpmākā ceļā, izšķir pagājušo un esošo. Veidenbaums šo pārvērtību pamazītējās augšanas nepazina. Viņš nevarēja justies kā jaunatne, ar jaunības laikam īpatno vieglumu, tāpat kā nebija juties specifiski bērnišķs dzīves pirmajos gados. Tāda ir Veidenbauma drūmo atziņu psiholoģiskā sakne. Labāka par aizgūto vēsturisko „pasaules sāpju“ filosofiju, kas zināmā mērā par stila manieri izvērtās pie bairenistiem.

Tomēr, — gaidītā prieka vietā saņemta ciešanas, — šo empirisko pesimismu Veidenbaums pakāpeniski pāraug. Prāta dziņai saduroties ar visuma imanento gribu, rodasniecīguma sajūta, rada cilvēkam ciešanas, kas pieņemamas apziņai vairojoties. Dzejiskās atziņās no šā stāvokļa Veidenbaumu spēji glābt vienīgi hedoniskā apskurba vai reliģiozā sajūta. Bet laicīgajās gaitās pesimisms nemaz nav viņa pastāvīgs pavadonis. Īstenība ar vēlamo labklājību nenostājas nekur tādā kontrastā, lai būtu jāizsaucas: „Mokas gan būtu, ja nebūtu gala,“ kā tas ir noticis apšaubītāja, filosofiskā prāta lielajā izziņas kārē.

Viņš pazina trūkumu, studiju gados nezinādams, kā izsisties cauri, tā kā pat jāpārtrauc pasāktais darbs. Tas sarūgtināja; nāca priekšā dažas neizdevības, arvien mocīja sīkas iztikas raizes. A. Dauge piemin dzejnieka auksto, drūmo studenta istabiņu, kurā viņš pavadīja vientuļus vakarus. Provincialā, neveselīgā Tērbatas dzīve, radija vēlēšanos pamest to, pārceļties kaut kur uz ārzemēm. Šādu smagumu

viņš iztēlojis kādā P. Zālīšam uz Jenu rakstītā vēstulē 1891. gadā, pieminot nelabvēlīgos apstākļus. Attiecības ar sabiedrību bijušas ņemtas tik drūmās krāsās, ka Tērbatā viņš paredzot savu bojā eju, tāpēc gribot pārcelties uz Vāciju un jau apvaicāties par Jenas apstākļiem un visu šo pārmaiņu iespējām.

Šai individualās vientulības traģikai aizvien pretsvaru dod ticīgs skats nākotnē, pat ar tīri praktisku savas dzīves celšanu. Dzejās Veidenbaums daudz runā par „likteņa lento vaļu brīvo“, rīkoties cilvēkam ar sevi pēc patikas; ilgojas nāves kā atsvabinātājas no sāpju smaguma. Bet īstenībā šādiem tīri intelektualiem slēdzieniem pats sekot nekad nav domājis. Rūpju vajātam un sirdī sagraustam, reizes divas (1889. un 1891. gadā) viņam ienāk prātā, ka tādos savīņojumos varētu arī krist par upuri pašnāvībai, bet nenoliedzami stiprāka viņā mājāja griba dzīvot. „Dzīve ir laba, kad mērķis ir labs“ — un mērķis viņam bij. Ģimnazijas biedra Ričera, studiju biedra Stratonova pašnāvības, tāpat duelantu riskēšana ar sevi viņu izbrīno kā neizprotams solis, kā muļķība. Dzīve tikai tad nekur neder, ja pasaulē savu sprausto mērķi nevar sasniegt. Dzīvesprieks, pieaugoša pārliecība par darba nozīmi zūd tikai ārkārtīgi spaidīgu ārējo apstākļu režģim tā savelkoties, ka tas draudēja iznīcināt visu, kas pānākts un kas vēl jāpanāk. Rotaļīgais jautrības patoss tad pārvēršas iznīcinošā smīnā par līdzcilvēku un sevi pašu, rada nežēlīgu vienaldzību, palaušanos likteņa patvaļai.

Gadījās vēl, ka iekšējais sastrēgums lauzās uz āru bezbēdībās, it kā bez atskatīšanās bēgot no smagās vientulības sajūtas, no apkārtnes sastinguma. Jautrība, kaut arī uz brīdi, atņēma vientulības smagumu, biedru bars deva vismaz brīža izklaidu, kad

valširdībā pie glāzes raisījās sirdis. Ne par velti un pat domās viņš pieķeras „dzīvei zaļai“, kā glābiņam no rūpēm pēc seno filosofu un dzejnieku padoma:

Iedzer, brāli! Laiki grūti,
Dzīves ērkšķi nikni dur.
Iedzer, mazāk sāpes jūti,
Jaunu dzīvi alus bur.

Tieksme justies brīvam, šai neveselīgā atmosferā, bij acumirkļa izeja. Parastā „kājas paslidēšana“ viņā sacel pašpārmetumu vētru, no gaišo izjūtu augstumiem viņš krīt atpakaļ tik nobriedušā pesimismā par pasauli, par sevi pašu, ka neredz vairs nekāda mērķa dzīvē (vēstule Treumanim 1890. gada 5. jūlijā). Tomēr visā šai nemierā redzama pakāpeniska virzīšanās pretī iekšējai skaidrībai, kad cilvēks iegūst realāku īstenības mērauklu, pozitīvi cietnējāku moralisko pamatu. Skaidri viņš to pats izteicis vēstulē brālim, kas rakstīta no Tērbatas 1890. gada 2. septembrī, pāris mēnešu pēc tam, kad vasarā uz laukiem viesībās liepēniešu Langos stipri dzēris, it kā kādas iekšējas sāpes noslīcināt gribēdams. Svarīgākā vietā šai vēstulē ieskan kā atdzimušas ticības apliecinājums:

„Es stipri ceru, ka viss vēl ies labi, ka spēšu atrauties no tā vilinošā bezdibena, pie kura malas es patlaban stāvēju, un kurš noved galā vai nu pie pilnīgas moralīgas paklīšanas jeb pie pašnāvības, no kurām, zināms, es būtu pēdējai par upuri kritis. Bet tagad domāju dzīvot. — Es ienīstu, kā agrāk, visu svētulību un neticu tagadējai ticībai, tāpat arī citus savus ieskatus neesmu grozījis, bet savu agrākējo vieglprātības filosofiju esmu atmetis, kuras motto bija: „cilvēks visu var darīt, kas tik iegribas, nekā nevar zināt, kas ir patiess, kas labs, kas slikts, tā tad arī nav nekāda pienākuma ne pret sevi, ne pret citiem.“ Kamēr dzīvo, kamēr grib dzīvot,

tikmēr vajag būt pienākumiem, tādēļ ka dzīve bez viņiem zaudē visu savu patīkamību un nav vairs pānesama. Vai pastāv kāda augstāka vara, kas mūs pārrauga un kas mums pavēl savus pienākumus izpildīt, tas ir veltīgs un nevajadzīgs jautājums, jo arī bez tādas augstākas varas mūsu pašu jūtas, mūsu pašu prāts mūs piespiež darīt savus pienākumus. Un savu pienākumu izpilda tas, kas „tā dara citiem, kā grib, lai citi viņam darītu, kad viņš būtu to vietā“. Tas ir pienākuma ideāls, un jo tuvāk cilvēks šim ideālam savā dzīvē nāk, jo krietnāks un teicamāks viņš saucams.“

Vairākās Veidenbauma dzejās, kā vēlāk redzēsim, jūtams tāds augšup pacelts skats, raisoties vaļā no kremtošās skepses, pretēji vienalgas fatalismam, visa noliegšanai, kāda izpaužas drūmajos motīvos. Dauge, ar kuŗu Veidenbaums 1890. gada pirmo semestri kopā dzīvoja, atceras par to ļoti zīmīgu sava drauga atzišanos. Vienā klusā vakarā, kad abi viņi sēdējuši pie atvērtā loga ilgi sarunādamies, Veidenbaums piepeši cēlies no krēsla, piegājis Daugei jo tuvu un nopietni teicis:

„Teorijas apjomos es svārstos un svaidos ar vienu, tas ir tiesa. Un es nezinu, vai es jebkad tikšu skaidrībā par visu to, kur izšķirējs prāts. Bet ir viens, kur es nekad nesvārstos, kur katrreiz zinu, jūtu un ticu un pilnīgi palaujos: tas ir tad, kad prasu atbildes no savas sirdsapziņas uz jautājumu: kā man jādzīvo, kas jādara, kādam jābūt? Lai mani teoretiski-zinātniskos jautājumos bezgalīgas šaubas mocītu un lai es viņos nekad netiktu skaidrībā, jo „zinātnes aukstajā gaisā tik vairojas šaubību plaša“ — bet te, man tik ir jājautā — un es katrreiz zinu, kas pareizs. Es ticu, ka ir kaut kādi, mūsu prātam nepieietami augstāki likumi pār mums, kuŗus sajūtam savā sirdī, kuŗiem padodamies, kuŗus atzīstam un cienam, pret

kuŗiem jūtam godbijību. Tas ir Dievības gars, kas mūsos dzīvo.“¹

Veidenbaums ir pozitīvs gars. Neraugoties uz kritiku, noliedzošo skepsi un šaubām, viņš cenšas atrast cietu zemi, skaidrību tai apziņai, kas vēlāk sadalās pa vairākām dzīves izjūtas un ieskatu gultnēm. Kā pasācējs, viņš vispirms valā raisās no veco dogmu, aizspriedumu sirmo un sastingušās sadzīves kārtības saista, grib būt brīvs, pārliecināts par jauno ideālu vērtību. Zudusi episkā nosvērtība, zemnieciskais miers, ar kādu agrāko paaudžu inteliģence cīnījās par kopīgu nacionālo domu. Daudzstaraināka ir topošās eras nesēju apziņa, nemierīgāka un krasu pretešķību plosīta „cīņā par vispārcilvēciskajām tiesībām“. Socialindivīdualai pamodai ziedota viņa radošā griba, atrodoties pie laikmeta slieģšņa, kurā pats viņš neiegāja, jo liktenim patikās Veidenbaumu prom aizsaukt jaunu, taisni tāi brīdī, kad no viņa karotājas personības izejošie ierosinājumi sāka vērpties iekšā dzīvē.

¹ Latv. Studentu Gada Grāmata I, 1914., 52. lp.

Dzejiskie darbi

1. Satura raksturs.

Dzeju Veidenbaumam nepilns simts, tulkotās ieskaitot. Skopā raža viegli ietilpināma dažās drukas loksnēs, kāds piem. Londonas izdevums. Un tā pazustu mūsu straujajā garīgā attīstībā, ja sevī neslēptu dziļāka iekšēja spēka. Bet jau Kasparsons, saņēmis nelielo mantojumu rokrakstā pēc dzejnieka nāves, nekrologā piemetina, ka „Veidenbauma dzejas ierindināmas gluži sevišķā, jo ievērojamā lirikas nodaļā”. Tāds novērtējums pilnīgi attaisnoies un joprojam uzturams. Sadzīves strāvās Veidenbauma dzejām piekritusi svarīga loma un pēc būtības tās pieskaitāmas īpatnākajām, ko mūsu rakstniecībā ienesis radošais gars.

Dzīvot Veidenbaumam nozīmēja domāt, meklēt. Meklētāja domu pasaulē ievada arī viņa darbi. Atrazdamies divu laikmetu maiņā un dziļāk par visiem citiem pārdzīvodams etisko normu, sadzīves ieskatu, individualās apziņas pārvērtību, Veidenbaums tiecas garīgās pilnības, lūko atrast prātam pieņemamu ideālu, kas dzīvei piešķirtu augstāku, skaidrāku nozīmi. Kā tāds viņš pilns nemiera, pārbaudītājs, noliedzējs, sludinātājs. Un neatlaidīga intelektuālā trauksme, kas viņu, sevī noslēgušos domātāju, ik uz soļa pavada šaurajās īstenības tekās, nedabuja citas izteiksmes uz āru, kā zinātniskos apcerējumos, tulkotā un oriģinālā dzejā. Dzejošana bij darbs, intensīvs, neatvairāms, pašvērtīgs, ne viegla jūsmošana. Vairāk kā puse temu viņa lirikā pieskaras pašiem dziļākiem būtības jautājumiem, meklējot uz tiem atbildes līdzīgi matematiķim, kas skaitļu rindās dzenas pēc gala iznākuma. Tā iek-

šēji nobriedušais saturs dabuļa veidu, palika par mācību, par pasludināmu patiesību, protams, ne kautkādas filosofiskas sistēmas, bet pārliecinošu dzejisku atziņu nozīmē. Nopietnais prātnieciskais elements pārvēršas estētiski-liriskā sevišķi tais darbos, kuŗos atrisinas dzejnieka iekšējā traģedija. Nemaz neprasot, kad kuŗā no šīm dzejām radusies, citiem vārdiem, nemeklējot pēc tiešā pārdzīvojuma vai parādību uztveres cēloņa katrā atsevišķā gadījumā, tās itkā pašas grupējas ciklos tādā kārtībā, kā autora apziņā pakāpeniski tepat desmit gadu laikā (rēķinot no 1882. līdz 1892.) realizējās cīņa par individualo pilnību, gara primatu, saskaņu, par cilvēcīgām tiesībām un labāku sadzīves kārtību.

Ievadam un tamlīdz psiholoģiskā pavadiena sākumam raksturīgas trīs, četras melancholisku ilgu, vieglas romantikas apdvestas dzejas par rožainiem laikiem, aizgrimušiem vai vēl gaidāmiem, par saulainām lejām, vilinošiem tēliem. Rezignācija par kautko zaudētu mainās ar aicinošo „projām“. Projām no nebrīvības, no nežēlīgās ikdienas raizēm, verdzības, netaisnības līdzī gulbju baltiem padebešiem dzejnieks vēlētos laisties tur, „kur ziemas nepazīst, kur rozes mūžam zied un nenovīst“ (Kā gulbji balti padebeši iet). Atminoties rožainos laikus, kad kā bērns vēl mitis „laimības ielejās košās“, kurp nav vairs atgriešanās, paceļas trīskārtīgais refrēns „Un sirdij tik žēli, tik žēli“ (Es atminos rožainos laikus). Vientuļi sēdot drūma, lietaina vakara krēslā aukstā istabā, kur galds nav klāts, gar acīm aizslīd „sen aizmiguši tēli“; zudušās „gaišās rožu ainas“ par dzimteni, par visu bijušo „gāž skumjās dvēseli“ (Pa ielām dubļainām list lietus). Un tik nenoteikti, nezināmi šo skumju iemesli, tik neapjaušams bezgalīgā žēluma cēlonis, ka dabā, bālas mē-

nesnīcas lāsumā, klausoties. varžu kurkšanā un
strausta čalās, dzejnieks pats nezina:

Vai vainīgs tur vakara vēlums,
Vai likteņa grūtības spiež.

Jūsmotāja jaunatne allaž skumst un ilgojas,
pāri īstenībai dzenoties pēc talismana, kas jauktu
rudu pārvērstu zeltā. Veidenbaums nav sapņotājs.
Viņa skumjām dziļāka sakne. Nemierā ar pastā-
vošo, esošo, pāri sava laika sabiedriskam sastingu-
mam un apkārtnes šaurībai, pagātnes un nākotnes,
nedz eksotisko dienvidu viņš nekāro kā laimes sa-
las, kur ārējā dekoratīvā maiņā viss pārvērstos.
Astoņdesmito gadu pastoralās idiles vietā viņš nevē-
las citas rožainākas, ja ierobežotāja ap to paliktu
vecās dzīves kārtība. Garīgi un tiesiski brīvs cil-
vēks realā, saulaini skaidrā apkārtņē ir viņa sapnis.

*Visam lūgtam pieņemt gālo
Vēli taisīt lielus planus
Vēli strādāt nolikt laurus
Drīzi dāvanu nāvētals.*

1890. gadā rakstīta V. dzeja.

Vienlīdz svarīgs cīņā par to individualais
un socialais moments, tāpēc vienā virzienā pārvēr-
tējošā revolucionārā doma saistās ap gribas apziņu
kā pašnoteikšanās pamatu pie sevis paša un citiem;
otrā — dzejnieka skarbaiss protests vērstis pret visu,
pret „kalpības spaidiem“, apspiestību, „verdzības
važām“, viena cilvēka izmantošanu no otra („Mo-
sties, mosties reiz, svabadais gars“, „Tu atmini cie-
tējus brāļus“, „Kur klusā naktī lakstīgalas dzied“,
„Virs zemes nav taisnības, dūrei tik spēks“). Tīri
individualās tieksmes, raksturīgas visai Veiden-

bauna personībai un ieskatiem, izpaužas vienā no viņa skaistākām dzejām:

Pa rožu ziediem mājās rotājoties,
Pa milestības jaukām ielejām
Man apnīk. Dzīves asins kaujā doties,
Kur uzvara nāk stipram censoņam,
Tur prāts man rauj, trauc ilgo miegu saldu,
Sauc ciniņā, lai nobeidzos vai valdu!

Radniecīga tai, ar pēdējā daļā pastrīpotu sociāla rakstura sacelšanos dzeja:

Kur klusā naktī lakstīgalas dzied,
Tur klausīties man labprāt tīkas iet:
Tur bučoties ar daiļām meitenēm
Un izrauties no dzīves ķibelēm.
Bet vairāk tīk man tur, kur lodes dzied,
Kur asins kaujā brīvie vergi iet,
Kur skaņas dziesmas atskan trokšņainas
Un peklē gāžas lepnie varmākas.

Iedomātajā „dzīves asins kaujā” dodoties, Veidenbaums — optimists, kā visi karotāji par kautko ārpus paša stāvošu. Gausi auga sadzīves pārkārtošanās, bet valdošajiem ļaunumiem, netaisnībām, izkurtējušiem aizspriedumiem un viltīgajiem māņiem pietika asa satiras cirtiena, lai pašķirtu ceļu šai laikmeta tumsā topošajam, gaišākai apziņai. Daudz smagāka ir cīņa par gara valdonību, sacelšanās par iekšējo skaidrību, kas apauž viņa etisko gribu.

Veidenbaums — autodidakts un ar ātraudža atjautību, plašu domas lidojumu visur lūko panākt savu spriedumu. Izejot no prātnieciskā postulata, visam viņš pieliek g r i b ē t ā s pilnības, neaprobežotās brīvības mēru: dzīvei, augstākām varām, atzītām patiesībām. Visam viņš tuvojas kā vaicātājs, meklē sakaru parādību cēloņiem, sintezes pretstatiem — nevis apcerot kā „īsts filsofs”, bet dedzīgi mezdāmieš nesavienojamās galejībās. No

zinātnēm viņš prasa visu, no laimes visu, no saprāta visu, prasa absolutās, asinātai loģikai pieņemamās patiesības, kas lai iestātos kā uz burvja mājienu. Antikajā dzejā risinātās mūžības un iznīcības problēmas nepalika dzejiska aina vien; tās tiecās izveidoties par kritēriju, tāpat kā Vakareiropas sabiedrisko un eksakto zinātņu jaunākās idejas.

Bet cilvēka izziņai ir robežas un taisni tais jautājumos, kas vissvarīgākie, kas nodarbinājuši prātus jau gadu tūkstošiem. Tuvodamies tiem, Dekarts jau iepriekš ļaujas šaubām un Sokrats pie pasaules mīklām zina tikai to, ka nekā nezina. Tiek sme pēc absolutās brīvības, augstākās pilnības sniedzas pāri mirstīgā spēkiem, nerimstošā pētnieciskā kāre atduras uz pretrunām, kas slēpjas jau pašā lietas būtībā. Veidenbaums pie tā nonāk kā pie pārbaušanas rezultata, kad resignēti jāatzīst:

Daudz varam runāt un spriest, kāds uzdevums cilvēka dzīvei,
Tomēr pie gala nekad netiksim, tici man, draugs.

Skaidribu mirstīgam prātam ir slēpusi augstāka vara;

Cerēt un minēt var daudz, saprast un zināt — neko.

Cerību un šaubu svaidītam, mūsu dzejniekam tikai uz brīdi atplaksnās citāda pieeja problēmām, kam pāri tikt iespējams vienīgi ar tēlojošo apceri, vai ļaujoties tradīcijām, senatzītām normām, visai pagātnei kā gudras mātes padomam. Šis drošais, cietais, ļaužu vairuma un klasiskā miera laikā arī domātāja staigātais ceļš pieminēts vaicājumā un atbildē:

Kas zin, vai prātīgāks nava tas vīrs,
Kas ierasto mēru pie lietām tik liek:
Viss dabā ir sajaukts, nekas tur nav tīrs,
Ar paviršu lielumu mērīts viss tiek.

Pie zemes mūs mūžīgais smagums sien klāt,
Un augstāk mēs tiekam tik stutēdamies:
Var tūkstošreiz prātu vēl nogurdināt,
Es šaubos, vai pāri par dabu tas ies.

Mūsu dzejnieka mēraukla nesaskanēja ar to pašnoteiktību, kāda vajadzīga, lai ar sevi mērotu pasauli. Viņš gan pieder paaudzei, kas jau cildina „kā tērauda asmeni trītu cilvēka nopietno gribu“ (Aspazija), vai „priekš citiem darbojoties nerimstošā karā“ attīstītus savus garīgos spēkus (Rainis), tak mērķiem, „ko sasniegt bez mūžības spēj“, to pielietošana bij pāragra. Ja zem kulturas saprotam apziņas attiecību pret visu ārējo un sevi pašu kādā izcilākā stāvoklī, plašākas apredzes kalnā, tad Veidenbaums tanī bij nonācis, tā teikt, tīri intelektuali, neapsvērdams, nevarēdams vēl apsvērt distances starp esošo un vēlamo, gribēto un neiespējamo. Pazaudējot realo atbalstu zem kājām, straujš viņa kritiens atpakaļ, ļaujoties drūmām domām, pasaules sāpēm, skepsei. Gūtās zināšanas nedabuja aktīvas izteiksmes, veltas izrādījās cittautu kulturā novērotās parādības, pāragras, lai tās pārdēstītu latviešu sadzīves lecektī, an kuŗu kuplojās pašpietiecības nezāles. Iekšējās cīņas ar pirmatno, determinativo neatnesa skaidrības, kā pēc krēslas atplaiksnās rīts. Pie zemes saistītas, liktenim padotas būtnes sacelšanās paliek par dominanti Veidenbauma lirikas galvenā ciklā, visa noliegšanai mainoties ar jūtu uzliesmojumu gaišiem stariem nesalīdzināmi straujākā tempo, nekā tas ir pie zilās ilgu puķes romantikiem.

Kāda neatvairāma nojauta par visu topošo un sevi pašu viņu ietin fatalā plīvurā, kas vairs neatraisās; visur viņš nonāk pie robežas, aiz kuŗas cerētās harmonijas vietā iestājas tukšums. Nesasniedzamas izrādās mirstīgajam prātam saulainās tāles, pie zemes saistītam jāmet kapā „cerības drošās“. Lepnais prāts gan aicina, pašiem sev pasaulē celt Olimpu, ja senajā aizliedzis nākt dievu spēks, bet drūmais zvans atgādina to brīdi, kad iestājas iznīcība, pret kuŗu mirstīgam nav „ne spēka, nedz zāļu“. Sevi dzejnieks jūt ieslodzītu drūmajās lejās, kur vie-

nīgi apskurba acumirkli dod aizmirstību, kamēr bērības atmiņas, izlīdzinošās ticības svētlaimē, viss pozitīvais, kas katram mirstīgajam dod dzīves prieku, spēku pārvarēt skumjas, mudina strādāt, ap-lido tikai kā tāla atbalss. Starp viņām un sairušiem ideāliem vientuļš svaids gars, pasaule nostājas priekšā visā niecībā un iznīcībā, strauji atziņu augstumos paceloties, sevī sadeg vīlusies dedzīgā sirds.

Kosmiskajā kustībā ir saskaņa, ir pilnība; cilvēkam tā liegta. Tas padots ciešanām, verdzībai, iznīcībai, liktenim. Viņš drīzāk nejaušība, rotaļa augstāku spēku rokās, kas sevī nevar piepildīt. Vēl vairāk, — tas tikai puteklītis lielajos zvaigžņu baros, pats nesaskaņas sākums, ja grib aptvert šo visumu. Viņš cenšas izteikt savu gribu, savu īpatnību, savu brīves tieksmi, bet tiek iekšēji saskaldīts, padots „divu dvēseļu“ nerimstošam kuņam. Skaidra šī iekšējā procesa pārdomu dziesma ir dzejojums „Pro-jām no laukiem aizsteidzies sniegs“; tanī teikts:

Bet kuņam asajā gaismā spīd,
Prāts kam visapkārt skatīt spiež tāli, —
Zemē no debesīm dievi krit,
Putekļos izirst ideāli.

Kādēļ gan to, ko liktenis lemj
Negrozāmais, par sliktu lai saucam?
Cilvēks visu par joku lai ņem:
Domājot velti galvas sev jaucam.

Viss reiz beidzas, viss iznīcīgs:
Priekiem ja lielāku vērību daļa,
Mazāk sāpes jūt nelaimīgs.
Nelaime būtu, ja nebūtu gala.

Tādēļ, kam dzīvība rožaini spīd,
Pilniem malkiem lai dzīvi smēlas;
Bet kam uz kapenēm gaita jau slīd,
Jokiem lai pāri par skumjību ceļas.

Ticība un cerība, dzīves rūpes no tā paglābj lielo vairumu, darbinieku, kas „domas arumos gremdē“,

vai zelta vidusceļa gājējus, „kam rožaini tēlojas nākotnē skats“. Bērnām arī dota šī „pilnība“, veselīgais gars, atziņu asās gaismas, zinātņu spožuma, pārdzīvojumu nesašķelts, īstenības un prāta kontrastu nesadrupināts. Veidenbaums ilgojas pēc izejas no šī labirinta, kā vēl neviens cilvēks pēc tās nav meklējis. Poruks, kulturelo izjūtu saplosītai dvēselei mieru atrod bērnībā, pagātnē. Veidenbaumam tikai vietām šī rezignācija dod atelpu, kā saules stari, izlaužoties mākoņiem cauri, dod gaismu:

Bet atpakaļ doties jau vēli
Kaut sirdij tik žēli, tik žēli.

Apmierinātību sagādātu arī darāms darbs, atbilde par padarīto. Dzīves pārveidošana uz labākiem pamatiem būtu dziļš mērķis, bet trūka virziena, praktiska formulējuma. Dzejnieks varēja sev ticēt, ka viņā kvēlo dzirksts no dievības gara — slāpes pēc pilnības, cilvēkmīla, labvēlība pret tuvāku, tikai lai to pieņemtu par nemaldīgu, dzīvē vedamu patiesību, trūka vajadzības un izdevības, savas spējas pielietot. Augstie mērķi nelikās iespējami ne tuvā nākotnē, ne izvedami dzīvē, to apliecināja zinātnes un visa sabiedriskā kultura. Ja arī atrastu tādu gudrības akmeni, kādu mekleja senie alķimīķi, kas uz rāvienu visu mainītu, tad atkal izbeigtos zinātnes, jo tās var pastāvēt tikai tad, kad viena atrisināta jautājuma vietā stājas desmit citi vēl neizdibināti, kad atziņa rada jaunas atziņas vajadzību. Ja visur un vienmēr griba gūtu gandarījumu, tad iestātos apmierinātība, trulā, gurdēnā, kādā nogrimst sabiedrība, kad idealisma laimes kārotie materialie labumi sasniegti. Laime un nelaime arī nav nekas konkrēts, bet zināma jūtu maiņa, patīkama vai nepatīkama. Baudas vietā iestājas tukšums. „Kaislību reibonī apstulbots prāts“ tālu neskatās, tik tagadni bauda, bet:

Reibonis pāriet — kaut paliktu tas —
Aukstā gaismā nu pasaule rādās.

Russò no šās saplusošās sajūtas izeju atrada dabā, kur viss rodas tīrs, tik cilvēks, tai pieskārdamies, to samaitā. Tāpat Tolstojs un Reskins, meklējot skaidrāka, etiski cildena pamata dzīvei un bēgot no kultūras pretrunām, norāda uz to. Bairens un Goete — jūtu slavināšanu pretī nostāda cilvēka celtiem saltas etikas mūriem. Veidenbaums mīlēja dabu, bet pētnieka skats arī te redz, ka viņā „viss sajaukts, nekas tur nav tīrs“. Tā nav tiešs apceres priekšmets dzejai, pārdzīvojuma attēlojuma rāmis. Viegli saskatāmas vietas, kur daba minēta, vairāk kā līdzība izjūtu nokrāsai. Dabas idealizācijas, lauku miera tieša apraksta nav nemaz, kādiem nodevās vēlākie realisti ar Treumani sākot. Veidenbaums uz dabu skatās ne panteista, bet empiriķa acīm, nesaplūstot ar to. Stichijiskais nostādīts kā milzīgs pretstats, kaut kas vesels, grandiozs, neatkarīgs pretī cilvēka niecībai, un harmoniskā saskaņā ar to var justies tikai bezrūpīgas baudas brīžos.

Tāpat Veidenbaumam nav mīlas dziesmu vārda parastā nozīmē. Ir motīvi, kuŗos izteicas aizrautība ar šām tieksmēm, bet vairāk kā brīža apskurba, nevaldāmā straujuma piekērusies doma dzejiskam tēlam, ne kaut kam konkrētam. Dzīves ceļā atausušais cēlas sievietes jūtu gaišums neizrauj skepsei un viegli izgaist rotaļīgā prāta apskurbas romantikā:

Nem man klāī daiļākajā,
Skūpstoties mums ausīs rīts;
Zvaigznēm segtā debess mājā
Mīlestības košais brīds.

Totiesu maģiskāks spēks likteņa vārdam. Tanī apvienojas jēdzieni par visiem pretspēkiem, kas gribas brīvību, tieksmes pēc pilnības, pašapziņas, ierobežo kā putna dzīvi būrītī. Liktenis nostājas pretī cilvēka individualajām spējām, ir tā determinatīvā

robeža, kas likta mirstīgā nodomiem cēliem, visai personībai. Dzīves gaitā tas met lozes, nerēķinādamies ar katra vēlēšanos. Viņa sākumā slēpjas gadījums, nejaušība, — no mūsu viedokļa raugoties, bet teoretiski ņemot — loģisks spēks, varenība, kā pašā vārda saknē „likt“. Viņš tas, vienalga zvaigznēs rakstīts vai pilnīgi nezināms, nenojaušams, kas rindo nākotni un notikumus tā, kā viņam patīk. Cīņa ar šo varu Veidenbaumam aizķerta gandrīz lielākā dzeju vairumā, bet nežēlīgi traģiskā uztverē vienaldzības dziesmā: „Vēl desmit, divdesmit gadu — un lugai būs pienācis gals“.

Otra izeja būtu reliģiozajā apziņā. Patiesi, tani Veidenbaums, neraugoties uz ateistiskiem ieskatiem, visvairāk mierinājuma ir atradis skepses krimstai dvēselei. Reliģiozajos motivos viņu aizrauj augšup pāri „iznīcības niekiem“ celtais gars, augstāku varu spēki, nerimstošā nāves un dzīvības maiņa, pazaudētās ticības viengabalība. Un reiz šām izjūtām lāvies, viņš to izteic pārliecinoši:

Kad niknas vētras dzīvei postu draud,
Kad skumjās dvēse baiļojas un raud,
Kad laimes gaišie briži zūd un irst,
Kad cerības kā rudens lapas birst,
Tad, cilvēks, iedomā, cik īsais spridis
Ir laiku mūžībā tavs dzīves brīdis.
Kā zemes plašums zvaigžņu lielos baros
Ir mazais puteklītis saules staros, —
Un, augstāk celts pār iznīcības niekiem,
Tavs gars būs brīvs no dzīves bēdām, priekiem.

Prāts neatzīst kādas vienas augstākas varas, viņam nav droša pierādījuma, ka cilvēku pēc nāves sagaida labāka dzīve, tāpēc pat uz slimības gultas Veidenbaums vēlas skatīt pasauli, plaukstošo dabu. Maz viņš runā par dievu, vairāk par dievībām; pozitīvisms, naturfilosofija, evolucionisms nostādīti pretī reliģijai pārbaudīti. Bet ticības dziļais, etiskais

saturs, tuvs prātniecībai, kā jauks mantojums no bērības, glabājās sirdī, bieži izlaužoties dzejiskās domas līmenī. Jūtas prasīja savu tiesu un spēcīgākais vilnis, kas var atsvabināt no „zemes mūžīgā smaguma“, kas iespid meklētāja neauglīgās skepses un vecā fatalisma drūmajā labirintā, iegula garīgās tieksmēs, saskanēja ar pasaules uztveri.

Dievticība izpaužas dzejās: „Vēl neesmu dubļos tik dziļi es slīcis“, „Gods Dievam augstībā“, „Te pasaulē mokas un vaimanas valda“, ar visiem izteiksmes iespaidiem, saņemtiem no garīgām dziesmām, tāpat kā Porukam. Cilvēku likteņa maiņās valda dievības gars, debesu vara, kas pasaulē dara gan slavenus, gan neslavā grūž. Katra pienākums tāpēc nest grūtības, ko jau mūžos nolīcis Dieva prāts, jo bez viņa ziņas nekrīt ne mats no mūsu galvas. Pasaules ciešanām pretī nostājas „debesu līgsmības“ harmoniskā aina:

Te pasaule mokas un vaimanas valda,
Līdz nāve slēdz acis, tad rūpēm ir gals.
Tur tumšajā kapā ir atdusa salda,
Tur dusi, līdz sauks tevi eņģeļu balss,
Uz jaukāku dzīvi kad mirušie celsies
Un debesu valstībā līgsmību smelsies.

Vairākās citās dzejās visā spožumā paceļas Pestītāja tēls, taisnības simbols apspiestajiem, nicinātiem, atdzimšanas cerība.

Veidenbaums ir pesimisma dzejnieks. Pasaules sāpes etiskās gribas pārvērtībā viņam tieši raksturīgas, tā teikt, sakņojas visā viņa garīgā būtībā. Cerībās un šaubās viņš pieķeras domai par iznīcību, zin savu bojā eju. Meklētāja dziņa viņu noved pie galejības, kur vairs pat radošā fantazija nespēj dzīvības viest, pie tukšuma, kur draudošs paceļas fatālās skepses, noliegšanas un vienaldzības tēls. Kad atskatoties, apsverot sava gājiena grūtības, viņam

pašam viss viens, vai bēdas, vai prieks — „krūtis pret laimi, pret nelaimi cietas“ un šķiet „lauta vaļa brīvā“, rīkoties ar sevi pēc savas patikas („viena lode — dzīve irst“). Cik dzejnieks pieskaras nāves temai, viņš raksta sev epitafiju, priecājas, ka jaunu viņu „prom aizsauc nāves balss no „saltās pasaules, ar patiku elpo puķu smaršu uz sava kapa, apdzied pēdējo gājumu („Uz galu mana dzīve iet“, „Kā sapņi no pasaules dzimumi zūd“, „Te pasaulē mokas un vaimanas valda“, Lazareva „Ikdienas vairāk spēki beidzas“, Kuročkina „Es redzu ka nāve jau mani skauj“). Neizbēgamais, nenovēršamais ir brīžam vienīgā neapšaubāmā patiesība, kas pašā ziedu plaukumā neiziet no prāta:

Ko palīdz mums mūžs tik nīcīgs un skarbs,
Kur nāvigām zālēm maisīts ir prieks?
Ko palīdz mums cenšanās, nopietnais darbs?
Nāk nāve un māca, ka viss tik ir nieks.
Darbs dod tik, ka nebeidzas šausmīgais stāsts:
Dod bērņus, kam uzkrāuts tiek dzīvības lāsts.

Šis atziņu pesimisms tomēr nav nokaujošs, glēvs izmisuma sauciens. Kā dzejnieka personībā pašā, tā viņa darbos radošā dziņa paliek neiznīcināta. Nav arī svaidīgo pretrunu, bet prātnieciski-psichiskas pretstatības, pašapziņas vai pārdzīvojuma gradācijas neapmierinātībā ar esošo. Savos meklējumos Veidenbaums nonāk kā labirintā, neatrazdams no tā izejas, tak sniegšanās dziļāko atziņu drūzmā ir gara varoņa, kas vienmēr pacilā. „Kā vecie ēģiptieši pie jautra dzīru galda turējuši arī miroņu galvas kausu, kas atgādinātu dzīves nopietnību, tā Veidenbauma pesimisms aizrāda tikai uz viņa pārāk augsto ideālu neiespējamību. Šāda ideālas sirds un pesimistiska prāta cīņa atspoguļojas daudzos viņa dzejoļos. Sirds vēlētos padebešiem līdzī skriet, bet aukstais prāts uzsauc mest cerības tumšajā kapā. Sirds aicina lig-

smoties, bet prāts piebilst, ka arī „Nāve sauc uz tumšām mājām“ (P. Šmits). Dzejnieka sirds mīl pasauli, neraugoties uz niecību, visu ļaunu un netaisnību, grib baudīt dzīvi caur visām drūmā kapa zvana skaņām. Satriecošā rezignācija „Viss ir nieks, par visu smējies“ nav obskuranta sauciens. Tur līdzas nostājas pretējs uzskats („Kas mīlē cilvēku, ir necilvēks“), ciešā apņemšanās, labot neauglīgās negācijas pēdas:

Nost reiz skumību metīšu tumšo,
Beigšu pēc nāves reiz ilgoties,
Iesākšu ticēt, ka mērķis ir dzīvei,
Gan tad nāks spēks, gan labāki ies.
Tumšajā zilumā spīguļo zvaigznes,
Mūžīgā kārtībā kustas to bars;
Cilvēka likteņa drūmajos viļņos
Valda bez rimšanas dievības gars.

Īss gan izrādās dzīvības spriedis,
Tuvu ir kopā — šūpulis, kops;
Tomēr no svara ir katris brīdis,
Dzīve ir laba, kad mērķis ir labs.

Tādēļ projām skumību, bēdas!
Strādāšu, centīšos, vēl man ir laiks;
Labošu pagātnes riebīgās pēdas,
Lai nāks atpakaļ, priecīgs būs vaigs.

Tādā pašā garā rakstītas dzejas: „Vai senatnē vien tikai vīri bija“, „Kad niknas vētras dzīvei postu draud“, „Par velti ir nožēlot agrākos grēkus“, „Vēl neesmu dubļos tik dziļi es slicis“. Viņas ilustrē dzejnieka atdzimstošo ticību pasaules gaišajiem spēkiem, dzīvi attaisnojošiem mērķiem, gara varenībai. Rāstīties valā no prāta šaubām, ļaujoties jūtām, noliedzot skepti pārskan sirds, kurai pat pār dabu ir vara, ja krūtīs cilvēkam piemājo dievības spožums.

Veidenbaums gan nenoturas šai līdzenumā, kad pār galvu klājas zvaigžņotās debesis un priekšā nostājas gaidama saulainā rītdiena. Tomēr arī nojautā skatīts kā īstenībā uzburts sapnis tas ir ievērojams

moments, jauns posms, kas attaisno, saprotamu padara nemieru, skarbo kritiku, noliegšanu, hedonismu, vienalgas saucienu atziņu un savas garīgās pilnības slāpēs. Dzejnieks paceļas līdz absolūtās brīvības un socialās taisnības slavināšanai, par ko cīnoties pats gāja bojā. Pārvērtēšana un pārdzīvojums mums paliek tas radošais, pacilājošais, konkrētais saturs, ko Veidenbaums sniedzis. Ar šo cīņu pirmo reizi spēks un drosme ienāk mūsu lirikā.

2. Veidenbaums, Horacijs un citi.

Klasiskās dzejas apskaidrotajā pagātnē Veidenbaumu ievadīja veco valodu studijas. Patstāvīgi iedzīlīnādamies, viņš piegriežas galvenām kārtām vienam autoram, proti Horacijam, kuŗa dziesmas un satiras pa divi lāgi lasa, pārdomā, tulko. Romas literatūras zelta laikmeta dzejnieks likās tuvāks, garā radniecīgāks par dabas un mitoloģijas epīķi Vergiliju, par izsmalcināto tieksmju tulku Ovidiju, nerunājot jau par Atenām un modernās rakstniecības tēlojošo impresionismu.

Lauriger Horatius
Quam dixisti verum —

(lauriem vainagotais Horacij, ko tu esi teicis, tas taisnība) — lasam kādā Veidenbauma latinisku motīvu uzmetumā. Horacija nobriedušajā prātniecībā, viņa realajā dzīves uztverē un sabiedrisko ļaunumu kritikā viņš atrada auglīgu pamatu savai veidojamai gara pasaulei.

No Horacija Veidenbaums pārtulkojis sekošas dziesmas: „Nevainība“ (Carmina Lb. I, Epod. 22), „Dzīves padoms“ (Lb. II, 3), „Vidus ceļš vislabākais“ (Lb. II, 10), „Nerūpējies par daudz“ (Lb. II, 11), „Nolādētais koks“ (Lb. II, 13), „Iznīcība“ (Lb. II, 14), „Īstais miers“ (Lb. II, 16). Viss vairums tā tad ņemts no otrās grāmatas, kuŗā ietilpst Horacija filo-

sofiskākie darbi. Tāpat izraudzīto paraugu virknē labi iederas populārā „Nevainība“ (Integer vitae), kā vienīgā, ņemta no odu pirmās grāmatas. No satīrām pārtulkotas divas, abas ar dziļu sabiedriski-etisku sižetu (Qui fit, Maecenas, Satir. Lb. I, 1 un Hoc quoque, Tiresia, Satir. Lb. II, 5). Cik zināms, atdzejojumi izdarīti ap 1889. gadu, kad Veidenbaums, bēgdams no dzīves likstām un savas apkārtnes neskaidrās gurdienības, pa otram lāgam pievērsās senatnei. Pirmā aizrautībā, apm. līdz 1886. gadam radušos atdzejojumus un Horacija garā sarakstītās savas dzejas viņš iznīcinājis, saskatīdams tanīs pardaudz kailu pārņemtu elementu, nepilnības, neapzinīgāku uztveri. Spriežot pēc noticēm lietotajā latīņu izdevumā, vērojams, ka arī šie agrīnie mēģinājumi pa lielākai daļai būs ņemti pieskanīgi augšminētajiem.

Tulkojumu izlase un daudzas Venuzijas dzejnieka apdvestās vietas Veidenbauma paša oriģinālos norāda uz pieeju un saņemto iespaidu raksturu. Horacija vispusīgajā bagātībā viņu pievelk prātnieciskais saturs, pievelk odu II grāmata, ar viņas pasmago, skumju pārdomu didaktiku, ne mākslinieciskais atveids, dzejiskā izjūta.

Paši smalkākie dzejojumi, kuŗos izteicas apvaldīts pārdzīvojums, intīmas skumjas Sapfo, Alkeja, Simonida garā, palikuši netulkoti, piemēram visa dziesmu III grāmata. Tāpat odu I grāmata, kur anakreontiskais vieglums un epikurieša mērenais prieks liriskāk pārskan prāta refleksu. No satīrām garām palaistas lielīškā 3-šā par draudzību un spilgti dramatiskā 9-tā, jo te ārējais slīpējums itkā aizplivuro domu, izdzēš sajūtu. Aizguvumus tāpēc nākas mērot vairāk ar motīvu līdzību. To radniecība liela, sevišķi tāīs vietās, kur runa iet par dzīves nozīmi, sirdsprāta etiku, likteņiem un iznīcību. Piemēram, pārtulkotajā Horacijā vien ar oriģināliem sasaucas sekoši teicieni:

Horacijs

Cik ātri, ātri aizlido, Postumus,
Mums dzīves gadi. Uzkavēt
nevar tos

Neviens, lai dievbijīgs cik
būdam:

Katram draud vecums un nāve
priekšā (II, 14).

Mums ēnu valsti tomēr reiz
jānobrauc,

Kur nāves lejās Kokitus lēni
plūst (II, 14).

Viens ceļš mums visiem jā-
staigā, liktenis

Mums dzīves lozes krata bez
rimšanas;

Lai loze agrāk krit vai vēlāk,
Charona laivā ikviens reiz
sēžas (II, 3).

Orkus nevienu nav taupījis
bargais (II,3).

— aizvienu

Negaidot nāve rauj ļaudis kapā
(II, 13).

Veidenbaums

— Ātrām kājām

Mūža dienas projam skrien,

Nāve sauc uz tumšām mājām.

Laiks ātrāki steidzas kā vagona
rats.

Kā spārnos skrien stundas,
skrien skaudīgais laiks,

Un drīzi pienāks tas brīdis,

Kad redzēs mūs Koķitus ūde-
nis staigs,

Un beidzies būs dzīvības sprī-
dis.

Viss reiz beidzas, viss iznīcīgs.

Lai apdomā cilvēks, mums mūža
laiks iss.

Tad cilvēks iedomā, cik iss
gan sprīdis

Ir laiku mūžībā tavs dzīves
brīdis.

Un tuvāk nāk kapenes gadu
no gada,

Ikvienam reiz norit tās drausmīgi
draud.

— skrien nāve starp dzīvajiem
ķīlu tev nav,

Ka nemirsi šodien vai rīt.

Kā sapņi no pasaules dzimumi
zūd,

Laiks balina vaigus drīz sārtos

Drīz aizlido dzīvība, velti sev gūt,
Te kāroto laimi un prieku.

Horacijs

Ko līdz isā mūžā mums pū-
lēties

Tik varen daudz (II, 16).

Draugs Kvintus, beidz reiz
gudrot. Kamdēļ

Pūlēties tik daudz mums isā
mūžā (II, 11).

— kam tu vājo garu
Mūžīgām gudrībām velti moki
(II, 11).

Reiz jāatstāj tev māja un pa-
kalni —

Tevis jāiet prom un bagātību
Saraustās kaudzes grābs man-
nieki (II, 3).

No drangiem, mājām, tēvijas
jāšķiras

Un viss, ko krājis dzīvojot,
paliek te,

Tik sēru cipreses virs kapa
Nāvē vēl apēno savu kungu
(II, 14).

Driz viegliem spārniem jaunība
aizlido

Un sirmums nelūgts pievirzās
knaši vien,

Prom triekdams jautrās mīle
stības

Skaistajus sapņus un saldo
miegu (II, 11).

Veidenbaums

Ko palīdz mums mūžs tik ni-
cīgs un skarbs.

Un izrādās galā, ka viss bijis
nieks,

Ko cerību pilns tu reiz krājis,
Ka darbs, ko te strādājis —
mulķīgs un lieks,

Viss beidzies un postā tak
gājis.

Velti ir strādāt,

Veltīgs ir darbs,

Ko palīdz mums cenšanās, no-
pietnais darbs?

Pēc goda, pēc varas, pēc man-
tas

Bez atpūtas ļautiņi skrien,
Tie dzenas, tie cīnas, tie pūlas,
Ar rūpēm tie kapenēs lien.

Bet lauri un gods un slava
Līdz iznikst, ka beidzies tu pats.

Dažs visu mūžu nomocās
Sev mantas kaudzēm raust.

To mūžīgi kalpina rūpes un
darbs

Un galā tak kapenēs grauž
viņu tārps.

Tad, kamēr vēl jaunība dzīslās
mums rit,

Lai jautrībai neļaujām beigties.

Lai glābjam dienas skaistās,
Kā sniegs tās ātri kūst.

Horacijs

Veidenbaums

Priecīgs gars par tagadnes
 brīdi, raizes
 Lai sviež nost un likteņa
 rūgtā puses
 Viegliem smaidiem saldina:
 pilna laime
 Nespīd nevienam (II, 16).

Ak, uz visas pasaul's platās
 Nav neviens, kam laime zied.

Horacija skaistās odas „Diffugere nives, rede-
 unt iam gramina campis“ (Carm. Lb. IV, 7) atcerēs
 radušās dzejas: „Sniegs no laukiem projam stei-
 dzas“ (sākums), „Pa laukiem jau ziedonis dvašo“,
 „Jau ziedoņa vēsmas no dienvidiem plūst“. Tāpat
 kā Horacijam, dabas atmodu pat radniecīgā ritmiskā
 plūdumā viņās iezvana no ziemas segas atbrīvotā
 zeme, pirmais krūmu zaļums un upes ūdeņi, tikai zie-
 doņa prieku romiešu dzejniekam vada nimfu koris,
 kamēr Veidenbaums dod mūsu dzīvei tuvāku ligsmes
 attēlu. Prātnieciskajos motivos par ātri aizritošiem
 dzīves mirklīem un neizbēgamo kapu abi dzejnieki
 tuvu sastopas (Horacija 4. un 5. pantiņš un Veiden-
 bauma 5-tais dzejā „Pa laukiem jau ziedonis dvašo“
 un 2-rais dzejā „Jau ziedoņa vēsmas no dienvidiem
 plūst“).

Horacijs saka:

Quis scit an adiciant ho diernae crastina summae
 Tempora di superi?
 Cuncta manus avidas fugient heredis, amico
 Quae dederis animo.
 Nos ubi decidimus,
 Quo pater Aeneas, quo dives Tullus et Ancus,
 Pulvis et umbra sumus.

Veidenbaums:

Tad kamēr vēl jaunība dzīslās mums rit,
 Lai jautrībai nelaujam beigties,

Kad miršanas tumšajā stunda reiz sit,
Uz mieru lai varam tad steigties.

Priekš bēdām vēl laiks ir, jo ātrāk kā koks,
Kas zaļo, mums nobalēs kauli.

Tāpat tādām parunu pantiņam, kā: „Par velti ir nožēlot agrākos grēkus, Kas izlietu ūdeni sasmelt vairs spēj“, zināma tuvība ar motīviem dzejā: „Vēl sole puro; non tamen inritum“ (Carm. Lb. III, 29), kur Horacijs dzied, ka pagājušais vairs nenāks atpakaļ, kas noticis, ko nesis un aiznesis pārejas acumirkļis, tā vairs nenovērst, ne grozīt cilvēka rokai.

Motivu radniecība vien tomēr vēl nenožīmē atdarināšanas. Kautkur pamatos Veidenbauma domai sakne kopeja ar Horaciju, bet izteiksme un psiholoģiskā kustība katram to novada gluži citā virzienā. Ne Veidenbaums paliek Horacija uzskatu riņķī, ne arī viņa slēdzieniem pesimisma nokrāsa nāk no tā paša avota.

„Pilna laime nespīd nevienam,“ saka Horacijs (Carm. II, 2), nesatricināmā mierā paceldamies pāri sāpēm un likteņa piemeklējumiem. Viņš noskaņots sevis un dzīves vērotājs, Romas lojals pilsonis un patriots, rūpīgs savas muzas kalps. Līdzīgi citiem tā laika lielākiem dzejniekiem, viņš turpina latīņu zemē pārnestās grieķu literāriskās tradīcijas, Atēnu Akadēmijas dārzos mantotās patiesības sakausēdams ar Augustā gadusimta ieskatiem. Viņa dzejskie darbi sarakstīti pāri pusmūža gados, lauku bezrūpībā, Mecenata dāvātajā villā Sabinijas kalnos, kad pēc pazaudētām cīņām republikāņu pulkos bij atgriezies dzimtenē, samierināties ar neiespējamo sapni, „kā putns apcīrptiem spārniem“ (Carm. II, 2). Nobriedusē Romas kultura, tās politiskais un etiskais konvencionalisms pieradināja dzīvi nemt tādu, kāda tā ir un vēlēties tikai iespējamo. Viņš nosoda pārmērības, skumst, ka apdoma neredz ne

launumos, nedz baudās, nedz ciešanās, nedz laimē. Lauku idilē arvien viņš atrod pievilcību un atpūtu pēc samaitātās pilsētas nemiera, idealizē, jūsmo, spēdams tā tad ticēt.

Dzīves tīkamo prieku mērenā baudā viņš atvaira rūpes un raizes, kā stoīķis sludina mieru, pānesību, atteikšanos no nemitīgās izziņas par laikiem, kas vēl priekšā stāv, par mūžības problemām, ko mirstīgajam pētīt liedz dievi. Augstākos kokus liec vēji, zemē gāžas slaikie torņi, kalnu virsotnēs biežāk spēr zibeņi. Laimīgs, kas staigā zelta vidus ceļu, stūrēdams ne par dziļu jūrās, ne par tuvu klinšainajiem krastiem; kurš mierīgs par sevi var sacīt: dzīvi zinu, bet rātdienu dievi lai satin mākoņos starp zemes poliem vai saules gaismā, jo ne atgriezt, ne mainīt kāds spēj vairs to, ko aiznesušas ritošās stundas. Horacija dzeju daudzpusīgo saturu vieno harmoniska noskaņa, pat ja tas pieskaņas dziļi saviļņojošām kaislibām. Atturīgajos antīkos pantmēros ieaužas mācība, ka cilvēka augstākā, virszemes sasniedzamā labklājība, baudīt dzīvi acīmredzamo pacilātā prātā, neuztraucoties par nenovēršamo un arī pārāk neaizraujoties priekos:

Grūtos laikos dūšību nezaudē, nedz
Vira spēku; bet atkal gudrā prātā
Ievēc, ceļa vēji kad pārāk labi,
Uzpūstās buras. (II, 10.)

Veidenbaums, salīdzinot ar viņu, īsts jaunlaiku romantiķis. „Ak, uz visas pasaules platās, Nav neviens, kam laime spīd!“ — iesaucas viņš nervozs, maz pieredzējis, bet izbaudīdams smagas iekšējas nesaskaņas, nesasniedzamu ideālu kārē, kas prāta „asajās gaismas“ saplosītu „gāž skumjās dvēseli“. Rotaļējoties ar apskurbas motīviem, viņš pārspīlē, iet par tālu, aizraujas galējībās. Tā paša „Lauri-

ger Horatius“ parafrāzējumā dzīves baudas doma iesniedzas dziļā hedonismā:

«Ak, kur ir kausi,
Saldāki par medu,
Kildas, miers un
Sarkstošas meitenes skūpstī.»

Panesību un mērenos mērķus pāris vietās pie-
min arī Veidenbaums, bet tad, nīcīgās pasaules
tumsā skats ceļas uz augšu; baireniski-nīcšaniskā
nemierā viņš paļaujas uz augstākām varām. Kad
niknas vētras dzīvei draud postu, kad dvēsele raud
skumja par drupās sabīrušiem ideāliem, cerībām,
zudušiem laimes gaišajiem brīžiem, tad iznīcības
sajūtā atliek ļauties tiem spēkiem, kas garu pacel
„laiku mūžībā“ pāri dzīves bēdām un priekiem. Jeb
skumstošā sirds sapņos ilgojas pēc turienes, „kur
nāves miegu dārgiem draugiem mieru vairs ne-
traucē līgas skaņas“. Idealisma un īstenības pret-
metos Veidenbaums meklē izlīdzinošās pasaules uz-
tveres, pretrunīgajās „patiesībās“ grib atrast dziļāko
patiesību, bet nonāk tumsā, miglā, aukstumā („Tumsa
un migla pasauli sedz“, „Es domāju, ka pasaulē nav
prātīgs itnekas“, „Te pasaulē mokas un vaimanas
valda“, „Daudz varam runāt un spriest, kāds uzde-
vums cilvēka dzīvei“ etc.) Pārtulkodams tādas Ho-
racija dzejas, kā „Nevainība“, „Dzīves padoms“,
„Vidus ceļš vislabākais“, viņš pieķeras Horacija
apstarotajam tēlam; un ja taisnība, kā Treumanim
reiz viņš izteicies, ka gribētu visiem spēkiem tikt
vaļā no tā iespaida, tad gan drīzāk no nāves ap-
dvestiem paša slēdzieniem, pie kādiem horacijiskais
motīvs viņu katrreiz novada.¹ Cik vilinoša likās
Horacija epikuriskā vai stoīķa individualība, to lie-
cina dzeja:

¹ V. Kopoti raksti I, 1907., 23. lp.

Vai senatnē vien tikai vīri bija,
 Kam liktens rūpes nedarija,
 Kam mierīgs kā Sokratam palika vaigs,
 Lai trakoja vētras, lai skaists bija laiks?
 Vēl tagad ikkatram pār dabu ir vara,
 Kam sirdī ir spožums no dievības gara.

Likteņa nepastāvība un nāves nenovēršamība Horacijam nedod iemesla atteikties no līgsmes, ne arī bēgt tanī pašam no sevis, kamēr Veidenbaums no kremtošām rūpēm glābiņu redz kapā un apskurbas virpulī metas kā strauss ar galvu smiltīs, lai neredzētu lugas draudošo beigu. Kā Ovidija Ikars tēva padomam, viņš nespēj sekot Horacija devizei un uzlaizdamies par augstu, „asajās gaismas” sašķelts, krīt. Horacija mērenība neatturēja no tā „šaušalīgā mūža” bezdibēņa, pie kura savā dzejiskās domas risinājumā jau ap 1885. gadu stāvēja Veidenbaums.¹

¹ Stoicismam jūsmodams, Veidenbaums citē piezīmēs Horacija šīni ziņā spēcīgo vietu (Carm. Lb. III, 3):

Justum et tenacem propositi virum
 Non civium ardor prava iubentium,
 Non voltus instantis tyranni
 Mente quatit solida, neque Auster,
 Dux inquieti turbidus Hadriae,
 Nec fulminantis magna manus Jovis;
 Si fractus inlabatur orbis,
 Impavidum ferient ruinae.

(Taisnīgo un nodomos neatlaidīgo vīru nesatricināmā prātā nebiedē nedz pilsoņu uztraukums, nedz pavēlnieku greizie uzskati, nedz draudošā tirana seja, nedz dienvidvējš, šis nemierīgais Hadrijas vētrainais vadonis, nedz zibšņojošā Jupitera varenā roka: ja satriekta ietu bojā pasaule, viņu nedrebošu apraks drupas).

Bet ievadam, itkā par sevi Veidenbaums līcis parafrāzējumu;

Spernere mundum,
 Spernere neminem,
 Spernere se ipsum,
 Spernere se sperni.

(Nicināt pasauli, nēcināt nevienu, nicināt pašam sevi nicināt kā tevi nicina).

Straubergs saka: „Veidenbaumam raksturīgas ir divas izejas, divi slēdzieni, no kuriem viens ved galīgā pesimismā, noliedzošā pesimismā, un otrs tikpat pretējā hedonismā, jo viņš meklē aizmiršanas žūpošanā. Pēdējais viņu tuvina tam literariskam žanram, kurš pazīstams zem anakreontisko dziesmu nosaukuma.“¹ Anakreonta, grieķu dzejnieka, Veidenbaums nav tulkojis, bet tā motīvi valda viņa „dzīru“ un biedru bara dziesmās, gan ar tiešu pirmavota, gan horacijiskās uztveres nokrāsu. Pie pirmām skaitāmas: „Par spīti grūtiem laikiem“, „Īsts filozofs nav pesimists“, „Kādēļ par niekiem vaimanas celt“ u. c. ar tamlīdzīgiem motīviem, kā:

Lai iedzeram, sen jau mums slāpes.
Kam patik, tas var raizes ciest,
Es labāk guļu puķes.

Citam nav nekāda daļa,
Kad man patik dzīve zaļa.

Iebrūkē alu,	Iežūpo šodien,
Nebēdā galu,	Iežūpo ritu,
Nedomā daudz	Un ja nav naudas
	Dos tev uz kritu.

Es dzīvoju kā vieglais plauks
Un blandos pasaulē,
Ikkatris klenderis man draugs,
Kas alu nesmādē.

Bezrūpībā Veidenbaums atelpo no skarbās ikdienas kā panteists dabā no rupjā materialisma. Visas atzītās vērtības pārvēršas „zinību niekos“, mūžības problēmas aizlido pār galvu; jautrais ziedo-tājs Gambrinam, laudams vaļu sirdij, izmocītai aukstajos aprēķinos un „likteņa mašīnas ratos“, zin vienīgo patiesību, senu kā pasaule: in vino veritas. Šinī atziņā, ja to tā drikstētu saukt, Veidenbaums

¹ Antikā pasaule, 1924., 215. lp.

Horacijam tuvāks, nekā iznīcības filosofijā, tuvāks arī visai pagātnei, tāpat vēlākiem klasikiem un studentu dziesmām. Piemēri salīdzinājumiem nav tālu jāmeklē. Horacija „Vai labāki nav mums, pakrēslī gulošiem“ (II, 11) un Veidenbauma „Upes malu liepas ēno“ saista viena izjūta un prātnieciskais skats. Dažos kopojumos šī dziesma arī nes nosaukumu „Horacija garā“. Vēl radniecīgāka dziesmiņa „Vai kašs būs ar vāciešiem krieviem“ Anakreonta dzejai par bezrūpīgo ziedotāju Liejam:

Veidenbaums.

Vai kašs būs ar vāciešiem
krieviem,
To atļauju citiem es spriest,
Un ziedoju jautības dieviem;
Nav bēdas, kas spētu man'
spiest.

No rīta līdz vakaram vēlam,
Kad nogrimis saules rats,
Es kalpoju Gambrīnam cēlam,
Un dievībai līdzinos pats.

Anakreonts.

Man nav nekāda daļa,
Kā Giges valda Sardos,
Nav mantkārības manī,
Un tīrāni lai dzīvo.
Man tik ar jaukām mīrēm
Un smaršām bārdū svaidīt,
Man tik ar rožu vijām
Likt apvīt sevīm galvu:
Tik šodienā man patīk,
Jo rītdienu kas zina?
Mums stundas priekam dotas:
Nāc, kaulus met, un iedzer
Un Liejam dod ziedu, etc.¹

¹ Anthol. lyrica graeca ed. Hiller. — Tulkojums K. Strauberga. Sal. K. Strauberga Antikā pasaule, 215. lp.

Temas kopejas Anakreontam, Horacijam, Veidenbaumam: Nav vērts domāt par likteni, lūkot atri-
sināt dzīves nozīmi, censties. Labāk koku paēnā,
rožu vītnēm vainagotam tukšot pilnos kausus, neaiz-
mirstot skanīgo kokli un „dailās nāras valējiem
matiem“, kamēr nepiestājas sirmums un liktens nav
griezis dzīvības vājo diegu (Carm. II, 3). Bet kamēr
Horacijs vēl izklaidu atrada jūsmošanā muzām,
lauku idilē, saticīgs, ligsms patīkamu cilvēku sabie-
dribā, bez skaluma, neteikdams, lai dzīve iet savu
ceļu; kamēr Anakreonts ziedo rūpju remdētājam
Liejam par to, ka nav raižu par rītdienu, mantas,
apspiestības (un nevis lai tās nebūtu), jo dzīves
stundas priekam dotas un visa daba dzer kosmiskās
slāpēs, — Veidenbauma slēdzieni mainās visdažādā-
kās variacijās un rezolutīvāk par visiem slavenajiem
pesimisma un jautrības dzejniekiem.

Klasiskā dzeja vēlāko laikmetu tā apaugļojusi,
ka nevarētu apgalvot, vai Horacija un Anakreonta
iespaids vienmēr nāk no pirmavota. Pareizi aizrāda
doc. E. Dīls, ka Veidenbauma anakreontiskais pan-
tiņš „Iežūpot, pasiro, Anakreons prot“, ne tik-
daudz atgādina senajos dzejniekus, cik dziesmiņu:

Trinke, singt Anakreon,
trinke, singt Horaz ;
darum trinkt, o, Musensohn,
denn die Vorwelt tat's.¹

Jautrības un buršu dziesmas Veidenbaums labi pa-
zina, tālaika jaunatnē izplatītas slavējot „alu un
tēviju“.

Tāpat dzeja „Vai karš būs ar vāciešiem, krie-
viem“, pēdējā daļā ļoti tuvu daudzzinātai „Confessio
archipoetae“ dziesmai; līdzīgu motīvu netrūkst arī

¹ „Latvju Grāmata“ 1925., V 369. lp.

ungaru dzejniekam Petöfijam. Šilleram un citiem vācu klasiķiem savukārt daudz tādu pat pārdomu par laimi, likteni, kādām pieķeras Veidenbaums. Piezīmēs Veidenbaums daudz citējis vietas no Šillera „Das Glück“ un sevišķi viņa dzejas „Hoffnung“ pazīstamo teikumu:

Es reden und träumen die Menschen viel
Von bessern künftigen tagen.

Beigu rindās šinī dzejā tāpat ieskanas veidenbaumiskais: „Un nākotne nepievils to, kas tagadni bauda.“ Šillera dziņas un ciņas saskanēja ar tieksmēm pēc individualās brīvības, ar ieskatiem par apspiesto cilvēcīgajām tiesībām, tāpat Heines un Lermontova skeptiskā patvaļa.

Vēl tālāka Horacijam un visai senatnei Veidenbauma sadzīves kritika, kā tā izteicas satirās, prātulās, vietumis arī lirikā. Didaktika ātri pāriet individualista ironijā, sevisziedošanā Dionisam, lai ar to apliecinātu pasaules nepilnības. Satirā Veidenbaums griezīgi ass („Virs zemes nav taisnības, dūrei tik spēks“, „Ej un dzenies tik pēc maizes“), sadzīves ļaunumu tiesātājs, labotājs. Nosodīdams, viņš savai apkārtnei nepieiet tā, kā dzīves līdzdzīvotāji romieši (Katulls, Lukilijs, Horacijs). Horacijs saka:

Visām lietām ir mērs, ir zināmas robežas, kuņģam
Pāri kāpjot uz šo vai uz to pusi, taisnība beidzās.

(Satir. I, 1).

Veidenbauma mēraukla konsekventa līdz galam. Horacija nosvērtības, kā tanīs pašās divās pārtulkotajās satirās, viņš nepanāk, pieliekot visam pārāk ciešu „mēru“. Abās viņās izteicas tā pati mērenības apziņa, kas Horacija lirikā. Pirmajā, veltītā Mecenatam, Horacijs ironizē, ka cilvēks nekad nav mierā ar savu stāvokli, apskauzdamš citus, godkārigs, mantrausīgs, daudzreiz ļauns. Taisns, godīgs ir Mecenats, zin mēru, nedzenas pēc goda un karjeras, lai gan kā

Oktaviana pirmajam padomdevējam, viņam tas būtu iespējams. Otrajā tā pati pamatdoma par „mēra ieturēšanu pie visa“. Šī satīra bagāta sadzīves tipiem un piemēriem par tolaik izplatīto „mantojumu mēdīšanu“. Satīras ir Horacija agrīnākie darbi, domātas nelielam draugu pulciņam, izteiksmē tuvas sarunu valodai, kāpēc arī nosauktas par „sarunām“ (Sermones). Viņas vērstas pret laikmeta netikumiem, pret pārmērīgu mantkārību, baudkāri, iedomību, greznumu, meliem, vārdu sakot, pret Romas spožuma īpašībām, bet pieejot ar domu, ka neviens mirstīgais nav piedzimis bez netikumiem, un labākais ir tas, kam to vismazāk (Sat. I, 3). Atjaunojot un paceļot lielā augstumā šo piemirsto dzejas žanru, Horacijs neseko grieķu komedijām un „žultainajam“ Lukilijam ne jambos, ne heksametros, labi slipētos un satīrā bagātos, atturas no asa sprieduma, nav subjektīvs, kā nevarētu teikt par Veidenbaumu. Patiesībā satīriskā izteiksme pilnīgākā nozīmē nav Veidenbauma stiprā puse un „Horacija garā“ šai nozarē viņš nav mēģinājis. Kamēr Horacijs gan stilā, gan temās izvairās no cīnītāja kaisles (piem. tanī pat V), Veidenbaums cenšas trāpīt jaunumu ar taisni mestu šķēpu, bez dzejiskiem aplinkiem. Nepārkausētās vietas viņa darbos, viss polemikas skaudrums drīzāk liek atcerēties Māteru, viņa saprotamo, realo stilu karā ar savtīgajiem tautiskās domas nesējiem. Mātera vārds Kalačos, dzejniekam augot, ir vai visvairāk minētais no latviešu sabiedriskiem darbiniekiem. Ed. Veidenbaums viņa avižnieciskos rakstus lasīja. Daudz vajātā un nīstā zemniecības aizstāvja loma, kādā tas kritizēja apatiskā miermīlībā nogrimušo pilsonību, viņu aizrāva tāpat kā vecāko brāli, un dzejnieks no tā ir saņēmis lielu iesaisti. Māteram arī veltīts vienīgais viņa dīti-rambs, kurā nešaubīgi apliecina, ka Mātera vārds celsies un dzīvos mūžīgi.

Visumā attiecībā par Veidenbauma saņemtajiem svešiem iespaidiem sakāms, ka tie caurcaurim pārveidoti viņa mākslinieciskajā īpatnībā un nevienam mūsu dzejnieks neseko tik cieši, kā Ronsars, Goete, Šillers vai Puškina sekojuši antikajiem dzejniekiem. Puškina „Pamjatņik“, piem., vietām ir burtisks Horacija „Exegi monumentum“ atdzejojums un ja to uzskata par krievu dzejnieka oriģinālu, tad Veidenbauma dziesmas „Horacija garā“ saucas pilnīgi patstāvīga veidojuma darbi.

3. Poetika.

Latviešu dzejai nav tik ciešu, pakāpeniski veidošos formas tradīciju, kādām apaugusi vecāko kultūras tautu rakstniecība. Viņa neizaug ne noteikti klasiskā pantmēra likumu saistos, ne uz daiņu izteiksmes pamata, kas savā īpatnībā jau nacionālās apziņas cīņu dzejniekiem izrādījās par šauru, citam saturam nepiemērotu. Pašos izcilākos mūsu lirikas darbos dzejiskais tēls, vienā, ar izdomas vai tautas idejisko centienu saturu, iegulst diezgan vaļīgi darinātos vārda mākslas audos un gribētā doma bieži pavisam apēno poetikas principus literariskas skolas nozīmē.

Dzejas uzbūves jautājums pats par sevi arī Veidenbauma nenodarbina. Klasiskā skola viņam tuva. Dzīlāk kā jebkurš cits no mūsu dzejniekiem viņš nogremdējies antikās pasaules literatūrā, labi saprot pārbaudītos, izkristalizējušos klasiskās dzejas paņēmienus, bet formu neatdarina. Pāris pantiņu hekzametā un kāda dzeja sešrindu pantos ar mainošos atskaņu kārtību rakstītas bez pretenzijām uz noapaļotu veidu. Horacijam viņš neseko tā, kā šis latīņu dzejnieks turējās pie grieķu izteiksmes, principiem, pārnesot tos latīņu zemē, ārējā apstrā-

dājuma ziņā „salasot savas dziesmas ar pūlēm, kā bite medu“. Senmeistaru paraugos Veidenbauma nesaista paši par sevi pacilājošie ritmu periodi. Tulkojumu izvēli noteic prātnieciski etiskais saturs, ne mākslinieciskās vērtības. Tāpat 19-tā gadusimta rakstniecībā Veidenbaums apstājas vispirms pie tiem darbiem, kuŗos izceļas viņam radniecīgas skaņas (Šillers, Heine) un no krievu literatūras paņēmis pat dažu maz pazīstamu „Nivas“ dzejnieku pantus.

Pardaudz Veidenbaums pētnieks, metas atziņu apvāršņos, lūkodams noteikt jaunā gara iekšējās apziņas stāvokli pret ārpasauli un visām neizdibināmām varām. Par trauksmīgu viņa radošā griba, lai roka mierīgi kavētos pie attēla — tas pilnīgi padots intuīcijai, valodas izjūtai, temperamentam. Ari rakstīja viņš un vispār intensīvāk strādāja dziļāka nemiera un sastrēgušu apstākļu brīžos. Dzejiskā doma risinas un rauj lasītāju pāātrinātā garīgā darbībā, nevis gādā par patīkamu slīpējumu izteiksmes ziņā. Viņš ar patiku citē Vilanda „Mahnen“, kuŗas trešajā pantā tik pieņemami izteikts, ka ne aukstā forma, bet gan jaunatnīgi plaukstošā dzīvība ir dievišķa. „Skaistums bez jēdziena,“ kā saka Kants, nav viņa dzejas nolūks.

Dzejnieks viņa acīs kultūras nesējs, problēmu apgaismotājs, sabiedriskās domas paudējs. Teoriju, kas prasa, lai māksla kalpotu vienīgi skaistumam, gādātu tikai par „estetisko baudu“, neitrāla sadzīves jautājumos, Veidenbaums ieskata par nepareizu, nepieņemamu. Tādai abstrakcijai pieķeras mākslinieki, bēgdami no pārākas iestīgšanas dzīves kalpībā. Tālu no īstenības aizgājušam tautiskajam epigonismam, kas sīks uztverē, pasīvs, bālasinīgs, izteiksmē samākslots, veltīta epigrama „Mums, latviešiem, dzejnieku milzīgs bars.“ Viņu dzejām piemīt īpašība, ka tās „miegu mums dāvina gardu“. A. Dauge pa atmiņai pieved sekošu Veiden-

denbauma spriedumu par dzejas uzdevumiem: „Dzejas uzdevums ir rādīt dzīvi, patieso dzīvi, modināt intīmu dzīves saprašanu: caur to cilvēki vieni otriem tiek tuvināti un savstarpēja sirsnīga saprašanās dara iespējamu uzstādīt sasniedzamus cilvēces mērķus un dara sekmīgāku darbību priekš šo mērķu sasniegšanas.“¹ Patiess dzejnieks tas, kas apgaismo sava laika dziņas, nevairīdamies arī no politiskiem dienas notikumiem. Stāvēdams vienā laukā ar sadzīves darbiniekiem, viņš var būt politiķis, var sludināt, var mācīt, tiesāt savu apkārtni, tikai ar citādu pieeju, atrazdamies citādākā sakarā ar parādībām, nekā sadzīves praktiskie sekmētāji. Māksla vispirms ir cilvēka dvēseles tulkošana, tilts no cilvēka uz cilvēku, sociālo simpatiju visspēcīgākā radītāja. Viņa paliek tīra nevis atsaucoties no dzīves, bēgot no sabiedrības, bet apgaismojot to, virzot pretī labākai nākotnei un runājot par visu patiesi un sirsnīgi.

Pieeja tā tad caurcaurīm idejiska. Deviņdesmitos gados šādi pie mums pirmo reiz pacelti ieskati rakstniecību aizvada: vienā virzienā dziļāk iekšā sadzīves reālo apstākļu attēlojumos, otrā — dziļu izjūtu un pārdzīvojumu labirintā, tā sauktajā jaunromantikā. Poruks dzejnieka būtību redz dvēseles šaubās un asarās, Veidenbaums prasa pārliecības. Kā vienā, tā otrā gadījumā sāpus paliek jautājums par pašu dzejisko tēlu, kā tas izvedams.

Nav tad brīnums, ka Veidenbauma dzejās aprāvs cikls, kurās topošā laikmeta nojautas, prātnieciskās problēmas vai tā sadzīves trūkumu kritika laužas izteikties tieši, itkā dzejnieks pašlaik atrastos ciņas karstumā. Gleznaini noskaņotas izteiksmes trūkst vairākām dzejām ar fatalās vienaldzības temu, piem.: „Iedzer, brāli! Ātrām kājām

¹ Veidenbauma Kopoti raksti I, 1907., 84. lp.

Mūža dienas projam skrien“, „Viss apriebies, apnicis ir“, „Es domāju, ka pasaulē Nav prātīgs it nekas“. Bet it īpaši satīras izdalās ar naturalistīgi skarbo toni un „dzīves asins kaujas“ raksturu; tāpat epigramiskās prātulas; prozaiskais elements šur tur izkaisīts arī pa visu liriku („Draugs, uz visas zemes lodes“, „Projam no laukiem aizsteidzies sniegs“, „Viss ir nieks, par visu smeijies“). Politisku satīru Veidenbaums, tāpat kā Horacijs, nav rakstījis, un arī socialo vārda tiešā nozīmē samērā maz („Daudz godīgu cilvēku pasaulē dzīvo“, „Virs zemes nav taisnības, dūrei tik spēks“, „Vienkāršie ļautiņi“, „Ikkatris tev godu dod, centīgais vīrs“, „Tauta, tauta, gaišā latvju tauta“). Pārējās — epigramu garā („Nopietnu ģīmi kas jautrībā taisa“, „Ja tev pasaulē jūtīga sirds“, „Mums latviešiem dzejnieku milzīgs bars“, „Kam velti dārgo laiku tērē“, „Es domāju, ka pasaulē“, „Ja gribi tikt pie labas vietas“ u. c.); tepat pieslēdzas īpatnās humoreskas, kā: „Dažs visu mūžu nomocas“ un „Man ļaunvēlīgais liktenis“. Viss svārs viņās likts uz saturu, pielietojot „sabiedrisko tikumu“ uzskaitīšanas papēmienu, lai graizāmā aina iznāktu pēc iespējas taustāma. Kamēr ironiskajās ieturēta atjautīga pamācība glaimot, list, skatīties tikai uz savu labu, lai tiktu uz priekšu („Ja gribi tikt pie labas vietas“, „Ej un dzenies tik pēc naudas“, „Kam velti dārgo laiku tērē“ u. c.), tad tieši nosodošajās Veidenbaums nevar vien atrast pietiekoši stipra apzīmējuma, tāpat kā ģimnazijas laikā uzrakstītā apcerējumā kalpinātājam šķirai („Par tiesnešiem cienīti blēži sēž Un godīgi ādu nost citiem plēš; Un cienīgtēvs, zaglis, teic sprediķus“, „Virs zemes nav laimes, tik zvēru pulks blauj, Viens otram iz mutē tie kumosu rauj“; „Vēl liekēži slinkos un godīgi krāps“; „Par kaujamiem lopiem vēl cilvēkus dzīs“; „Tāds rokas laiza, kad sistis tiek un badīts“.

Tā pa laikrakstiem un ballēm klaigā,
 Resni blēži tautai laimes sauc.
 Tauki baznīkungi, lišķu vaigā,
 Manās līdz un vēl jo vairāk kauc.

Tie ir vārdi ar tik ikdienišķu pieskaņu, kādu līdz tam latviešu dzejā nelietoja. Bez šaubām, te parādās Veidenbauma raksturam piemītošā skaudrā dedzība, kāda tik zīmīgi nevienādos izteicienos redzama jau garākajā tendences dzejojumā „Projām no laukiem jau aizsteidzies sniegs“. Spēcīgās vietas mainās ar prozaiski abstraktām, sižets mākslīgi zīmēts, smags, paliek tumšs ar nevajadzīgām alegorijām, kaila izceļas didaktika.

Tak saturs un viss idejiskums, ar ko Veidenbauma dzejas ir ieņēmušas un ieņems vēl lomu sadzīves strāvās un centienos, jau ar pirmo laikmetu būtu nogrimis mūsu kulturvēstures arhīvā, ja tās sevi neslēptu lielāku māksliniecisko vērtību. Satura primats kritikai devis iemeslu tām pāri raudzīties, bet uzskats šinī ziņā būtu revidējams. Nav jāaizmirst, ka Veidenbaums ir vai vienīgais no tā laika dzejniekiem, kuŗa darbi aizrauj, slēpj savā vienkāršībā tādas īpašības, kas abstrakto domu padara konkrētu, modernam prātam pieņemamu. Lirikā Veidenbaums patiešām īsts dzejnieks, kādu to citā vietā raksturo A. Dauge, kas visu individualizēja, uzķēra ar savu bagātīgo intuīciju un rakstot vairak pasargāts no nejaušībām, kā dažs labs „formas“ meistars seno konstrukciju un stila papēmienu atdarināšanā. Parastajā četrīndī pa lielākai daļai iegulst viss viņa gara lidojums, iegulst dabīgi. Bagātīgā, asā uztvere, izjūta un attēla viengabalība padara nemānu plašu tēlojošo līdzekļu un ātrīgā slīpējuma trūkumu. Tā ir visu klasiskās skolas romantiķu (ja tā varētu teikt) dzejas pazīme. Rakstot Veidenbaumam nav blakus nolūku. Vieglas jūsmas lirikai viņš nostāda pretī gara aktivitāti, bet doma

un izteiksme viņam nav divas puses, kas viena otru izslēgtu, kamehr utilitarais uzskats par mākslu izzobots dzejā „Kam velti dārgo laiku tērē“. Un tieši uz savu darbu pašvērtību lasītājiem dzejnieks norādījis četrīnīd „Kas staigājot pa košām puķu lejām“, ko par motto likuši vai visi viņa dzeju sakopotāji.

Antikā pasaule taisni tanī ziņā bij ideāls, ka te saskaņots derīgais ar daiļo, konkrētais saturs ar māksliniecisko, kā tam pašam Horacijam. 90-to gadu apziņas pamoda Veidenbaumā liek ietricēties stiprai sabiedriskai stīgai, sacel plašu tautas sila atbalsi uz viņa saucienu, bet visiem laikiem viņš dzīvo ar sava radošā gara mūžam īpatno dabu. Tā atspoguļojas viņa izteiksmē, t. i. tai stila daļā, ko saucam par dzejisku valodu un dzīviem ritmiem.

Juris Allunans atdarināmos klasiskos dzejas pantmēros tiecās rādīt latviešu valodas vijību, skaitstumu, atēnu bagātību. Veidenbaums to pašu sasniedz koncentrētā vienkāršībā, ar ko saskan viņa domāšanas veids. Tuvs ikdienišķas sarunas (sermone propiore) formai viņa teiciens, kurā dziļākās izjūtas un sadzīves ieskati dabū iemiesojumu kā tautas ticējumi un novērojumi parunās:

Viss reiz beidzas, viss iznīcīgs:
Priekiem ja lielāku vēribu dala,
Mazāk sāpes jūt nelaimīgs.
Nelaime būtu, ja nebūtu gala.

Pateicoties tam, vecu vecās prātnieciskās patiesības Veidenbaumam skan citādāk, nekā Horacijam, Šilleram, Heinem un ir pieņemamas mūslaiku apziņai. Vairāki izteicieni no viņa dzejām palika par revolucionārās jaunatnes lozungiem un daudzas vietas iegājušās dzīvē kā sakāmvārdi. Piemēram: „Kuļos es kā plīks pa nātrām“; „Dumjš, kas sievām palaujas“; „Zinību nieki muļķos tik

baro"; „Īsts filosofis nav pesimists"; „Veciem ļaudīm kumēļa prāts"; „Laiks ātrāki steidzas, kā vagona rats"; „Kāda gan tur citam daļa, kad man patīk dzīve zaļa"; „Viss ir joks, par visu smeļies"; „Cukurs vien tik garšu maitā, dažs mīl labāk sinepes"; „Iedzer, brāli, laiki grūti"; „Viss reiz beidzas, viss iznīcīgs"; „Es domāju, ka pasaulē nav prātīgs it nekas"; „Cienību dod liela bārda, glaimošana katram gārda“.

Valodas vienkāršība labi sevi uzņem prozaismus („citam nav nekāda daļa“, „mulķis tikai domas krātu“, „nav prātīgs it nekas“), archaismus („bet galā dumjš ir viss“, „vairs bēdas man nebie-dēs“, „tiem līdz iekš debess dzied un smeļ“), visu to, kas gludas ārējas formas dzejā durtos acīs kā kaili zari apcirptā alejā.

Savā vienkāršībā vārds Veidenbaumam patura savu emocionālo dabu, kamdēļ dzeja viegli iespiežas atmiņā. Šinī ziņā anakreontiskos iespaidus papildinājušas vēl 70-tos un 80-tos gados tautā izplatīto „ziņģu“ skaņas. Ziņģe vislielākā mērā apvieno tos elementus, vieglu ritmiku, tēla kustību, jūtekliskumu, kas ievilpo tieši. Veidenbaums auga taisni šo ziņģu ziedu laikā. Ar tām piebārstītas piezīmju burtnīcas. Un lai gan viņam citi temati, nekā zilās acis, sarkanās lūpiņas, lakstīgalas dziesmas, trūkst arī vieglā sentimentalisma, tomēr jūsmas pavedienā risinātais „notikums“, bez šaubām, audzis ziņģu pavēnī. „Domāju es domas dziļas“ ir vecu vecā romance, ar darbības planu, domas risinājumu līdzībās, dramatismu. Muzikalā forma pati primitīvākā, bet emocionāla, ar vajadzīgo emfatisko intonāciju. Šīs dzejas nav iespējams lasīt, nepadodoties viņu melodiskai uzbūvei, tāpēc tauta tai drīz vien pielāgoja vienmuļi-vienkāršu meldiju. Dramatiskās vietas savilpo lirisko temu:

Te it nejauši reiz, — klausies —

Baznīcā jau uzsauc tos.

Eju iekšā, vienu glāzi,

Iesviežu, vēl vienu, vēl...

Viņiem jāmirst, steigšus gāju,

Te man uzsauc: draugs, kur nu?

Dzeju satura raksturojumā jau redzējām, kā krasākās pretstatības svaida Veidenbauma prātus, traucoties parādību sistemā, kurai ar mierīgu apceri pieiet „īsts filosofs“. Lai visplašākās abstrakcijās noķertu patiesību, Veidenbaums met atziņu pret atziņu, kas ar īstenību saistās ļoti vispārīgā veidā. Viņam taču nācās uzvest ainu veselai laikmetu maiņai, runājot gan par „tumsas un miglas“ segto pasauli, gan „saulainām tālēm“, gan par „mirstīgo ielejām“, kurās cilvēku līcis nežēlīgais dabas lāsts, gan par „rožainiem tēliem“ un dievībām. Dualismā nācās zīlēt vadošo ideju, dzīves mērķi, kam klasiķi viegli pārmet tiltu ar plašo apceri mitoloģiskās līdzības. Veidenbaums robežu lūko pārlekt ar loģiku. Divējādās būtībā viņš dzīvo uz reizi, „te“ un „tur“, pastāvošais un gaidāmais, „asaru dūksnājs slapjais“ un „laimes lejas“, ciešanas un cerības, „šūpulis un kaps“ pazib acumirkli. Skaidritas izteicas viņa dzeju tematikā un visos tēlojošos līdzekļos, metaforās un epitetos, ritma maiņās. Pavisam dažādas parādības dabū sakaru gan atsevišķos izteicienos, gan atrisinātos periodos. Labs paraugs šinī ziņā dzejas: „Kā gulbji balti padebeši iet“, „Te pasaulē mokas un vaimanas valda“, „Kā sapņi no pasaules dzimumi zūd“, „Kad niknas vētras dzīvei postu draud“, „Nost reiz skumību metīšu tumšo“. Pēdējai sekošas metatezes vidējos pantipos:

Tumšajā zilumā spīguļo zvaigznes,

Mūžīgā kārtībā kustas to bars;

Cilvēka likteņa drūmajos vilnos

Valda bez rimšanas dievības gars.

Īss gan izrādās dzīvības sprīdis,
Tuvu ir kopā — šūpulis, kaps;
Tomēr no svara ir katris bridis,
Dzīve ir laba, kad mērķis ir labs.

Priekšstatus Veidenbaums apzīmē ne pēc iespaida, kādu tie atstāj katrā acumirkļī, bet pēc būtības. Kā jau intelektualistam, ar lietām to īstenībā tie saistās ļoti vispārējā veidā. Te viena viņa atšķirība no impresionistiem vai dzīves novērotājiem. Kautkur dzīvē mantotais skatījums bij un palika tikai vienreizīgs „piedzīvojums“, uzglabājams atmiņā par sevi neapcerēts, bet pievienojas attiecīgu pārdzīvojumu virknei. Kalačos, Glāzniekos un citur bij daba ar „skaistām lejām“, to dzejnieks mīlēja, bet dzejā nav neviena īpaša to apraksta: ir tikai „puķēm raibotās lejas“ un tamlīdzīgi. Ja no tuvējā Bērzu kroga atskanēja vēlina mājās gājēja dziesma, klaigas, jautrība, tas bij tik saprotami, tāda dzīvei neatņemama parastība, no kuŗas dzejiskai gleznai nemamas tikai dažas krāsas, vispārināts priekšstats, prātam pārvaldot jūtas. Veidenbaums uzmet īstenībai tuvu šemu tiem neaptvertiem notikumiem, nezināmam, dzejiski prātnieciskam tēlam, kas viņu vilņoja kā daždien gaišreģi, nojau-dēju, pasludinātāju.

Nojaustā, pasludināmā nākotnē ar vispārcilvēcīgo ideju, socialās taisnības principiēm lielo humanistu garā, viss pārvērtējošais nemiers, nevarēja radīt gleznas, kuŗā ietilptu kāda atsevišķa priekšmeta konturas. Gaismas un tumsas, laimes un ciešanu, kungu un kalpināto, nāves un mūžības jēdzieni apzīmē tēlu galeriju ar ļoti vispārīgiem atribūtiem. Velti minēt — „kāds mērķis cilvēka dzīvei“. Kāda cilvēka, augsta vai zema, laba vai ļauna? Tāpat: „Dzīve ir laba, kad mērķis ir labs.“ Sabiedriskais moments izteicas tādos apzīmējumos kā kalpības lāsts, raizes, tumsība un aukstums. Arena visa pa-

saule, kurā nav neviena, kam pilna laime zied. Līdzcietība pret apspiesto brāli, kalpināto līdzcilvēku, vienkāršiem ļautiņiem, kas apmāti smok verdzībā — bez tuvāka apzīmējuma laikā, telpā, darbībā. Vispārīgi, skaidri pateikts slēdziens, ka formula, attiecināma uz visiem laikiem, visiem cilvēkiem. Šādus piemērus varētu citēt no katras dzejas, arī no satīrām, kur tāpat neiespējami izlobīt apspiestā, kalpinātā cietēja brāļa socialo piederību. Ārkārtīga pastāvība tikai dzejiskās gleznās.

Gaišo ainu apzīmētājas Veidenbaumam r o z e s. Tās: mūžam ziedošas, nenovīstošas, sārtas. Aizgrimušie laiki rožaini, rožaini tēlojas nākotnē skats, rožaini spīd dzīvība, rožaini krāšņa šķiet dzīve.

L e j a s: saulainas, puķēm raibotas, košas, jaukas, gaišā zaļumā un košās puķēs grimstošas mīlestībai, laimībai. Priekšstats saistās ar latviski īpatno kalna un ielejas peisažu.

M e i t e n e s: līgsma vaigā, daiļas, daiļām sejām, daiļas nāras, kas mīlestību prot, dejojošas.

T ē l i: aizmiguši, pagātni, dzimteni atgādinoši, zuduši, bāli, drūmi.

S i r d s: aizgrābta vasaras naktī, līgsmi pukstoša, brīvi pukstoša, mīlestībā raisošās, pildīta ar spožumu un dievības garu, dievības gaišumu, debešķīgu prieku, jūtīga, līgsmības sauli smeļoša; velti laimību kārojoša, kvēlojoša zem sniega, nāvēgām asiņu sāpēm pildīta, skumju apspiesta krūtīs, ciešanas, sāpes tik jūtoša, sapņos tikojoša pēc nāves miega, bez ticības un mīlestības, neizprotamās ilgās.

D v ē s e l e: skumjās gāsta, bezgalīgā žēlumā, kas viņas dziļumos griež, skumjās bailojošās un rau-doša; jaunības liesmās starojoša, bez bailēm briesmās ejoša un pret tumsību karājoša, augstākās iegribas jūtoša, debesu laimībā starojoša.

Cerības: mestas tumšajā kapā, zudušas kā dūmi, kā rudens lapas birstošas, kādreiz zaļojošā jaunībā plaukušas, bērnībā laimi nesošas, drošas.

Prieks: kapā grimis, nāvīgām zālēm maisīts, niecīgs un mulķīgs, kas nevar laimes dot, iz krūtīm zudis, (sal.: laimības sapņi blēņas un nieks, nava virs zemes atrodams prieks), debešķīgs un spožs, veltīgs un velti kārots, virs zemes nesagaidāms; pasaules prieki gaišāki staro (laimīgs, kas tagad spēj mīlēt; prieks spīd uz visiem vaigiem).

Pasaulē: nav neviens, kam laime zied, redz un dzird tik ļaunu, mūžīgs sals, atrast nevar brīvības, laudis grumbotām sejām, cilvēku bars ar rūpēm vien kaujas; zemes tumsā mokas un vainas valda, nav prātīgs it nekas; ātri aizgrimstoši ir brīži, kad prieks valda pa pasauli plašo, kad tā liekas tik krāšņa, tik jauka, kad Līga laimību lej un ziedoņa vēsmas dāvo.

Gaisma: auksta, asa, šaubības plaismu radoša, zinību gaisma tāpat spoža, sašķeļoša.

Rūpes un raizes nav dabājušas īpaša apzīmējuma, bet šī ir viena no dzejnieka neatlaidīgākām temām. Raizes moca nakti un dienu, cilvēks ar viņām kaujas, nikni karo kā ar mūžīgu rējēju un tikai kops atsvabina no tām. Tuva rada viņām liktenis, ļaunvēlīgs, untumains, kas uzlicis dzīves grūtības, sējis pie zemes, dzīves drūmajos vilņos valdošais un brīva griba cilvēkam lemta, ar vienu lodi atsvabināties no viņa mašīnu zobiem.

Originaldzeju 979 rindās kapa, nāves un iznīcības tema atkārtojas kādas 60 reizes; migla, tumsa, tumsība — 14, sals, aukstums — 12, vergs, verdzība, kalps, kalpības spaidi, cietējs brālis — 26. Rūpes, raizes un bēdas — 25; liktenis, negrozāmais lēmējs — 14.

Drūmajām temām pretī stāv gaišas ainas. Viņu skaits mazāks un šī statistika vien jau norāda

uz drūmi noskaņotu dzejnieku. Rozes, rožaini laiki, puķes, lauri, Veidenbauma parastais apzīmējums līgsmes replikai, atkārtojas 22 reizes; ziedi — 8; brīvība — 8; laime, laimība, laimes laiks — 5. Laime, prieks, laimes laiks, apšaubīts un dzejnieka skepses apdvests kādos 27 motivos.

Tādā kārtā pie zemes mūžīgā smaguma saistītais cilvēks paliek mūžam iznīcības varā, pie drupās sairušiem ideāliem, zudušiem tēliem un tikai tālēs tiecošās doma vai acumirkļa apskurba izrauj grūtībām. Pateicoties šai apbrīnojamai motīvu neatlaidībai un ar viņiem saistīto epitetu pastāvībai, iespējams, arī nenovirzoties blakus apstākļos, sekot pesimista domas lidojumam.

Pēc pantmēra 73 oriģinaldzejas ar 982 rindām (ieskaitot satiriskās un prātulas) sadalās:

J a m b ā:				D a k t i l i:			
3-pēdu	2 dzejas	12 rindas		2-pēdu	4 dzejas	58 rindas	
4 "	9 "	137 "		4 "	5 "	108 "	
5 "	8 "	51 "		6 "	1 "	4 "	
6 "	1 "	8 "					
20 dzejas 208 rindas				10 dzejas 170 rindas			
T r o c h a j ā:				A m f i b r a c h i j ā:			
4-pēdu	14 dzejas	206 rindas		2-pēdu	1 dzeja	8 rindas	
5 "	1 "	24 "		3 "	11 "	132 "	
				4 "	14 "	206 "	
				5 "	2 "	28 "	
15 dzejas 230 rindas				28 dzejas 374 rindas			

Izvēle raksturīga. Krītošajos ietilpst dzejnieka nemiers, trochajā rotalīgs, daktili aicinoši spēcīgs, mudinošs uz cīņu, bet kāpjošajos — skumjās pārdomas, gribētais un pilnīgi nekur nesasniegtais prieks. Lielais dzeju vairums Veidenbaumam četrpēdu rindās, pie kam gandrīz puse krīt uz trochaju un amfibrachiju.

Četrpēdu trochajā rakstīta gan romance „Do-

māju es domas dziļas“, gan satiriskā „Ej un dzēnies tik pēc maizes“; tas ņemts vienalgas liktena temām un bezbēdīgai jautrībai, kā dzejās: „Upes malu liepas ēno“, „Viss ir joks, par visu smeijies“, „Iedzer, brāli!“, „Sniegs no laukiem projām steigjas“ etc. Viņa pacilātībā Veidenbaums sniedzas pretī dzīves līgsmei, kautkādam romantiski-realām saulainām tālēm, iecerētai nākotnei, priekam, bez apskurbas, bet arī rezignēti pazobojas par mantraušību. Starpība tomēr iznāk rītmā, kas pirmā gadījumā vieglāks, aizraujošāks. Elegiskais šupojošais amfibrachijs pielietots gan garākās dzejās, gan satīrās, gan anakreontiski-horacijiskos pantos („Lai nedomā cilvēks, ka otrs ir slikts“, „Laiks ātrāki steigjas kā vagona rats“, „Daudz godīgu cilvēku pasaulē dzīvo“, „Pēc goda, pēc varas, pēc mantas“, „Vai karš būs ar vāciešiem krieviem“ etc.) Divpēdu amfibrachijs dzejai „Pie neskaidrās Mētras“ un kā pretstats tai svinīgā piecpēdu „Ar šīs zemes vāreniem kopā tu varēji būt“. Kas attiecas uz jambu, tad tas zīmīgs abstraktai, pasmagai domai, vīrišķā spēka pamodai. Daudzu dzejnieku iemīlotajā četrpēdu jambā, kurā izturēts Heines „Belzars“ viscaur ar vīriešu atskaņām, Veidenbaumam samērā maz dzeju un pie tam ar ļoti dažādu saturu, bieži pārmaiņus ar 3-pēdīgo vai citiem pantmēriem („Es domāju, ka pasaulē“, „Dažs visu mūžu nomocās“, „Man jaunvēlīgais liktenis“). Turpretī jāatzīmē lielais dzeju skaits 5-pēdu jambā, veselas 8 ar 51 rindu („Pa rožu ziediem mājās rotājoties“, „Kad niknas vētras dzīvei postu draud“, „Jauns gads jau atnācis“ u. c.) Šo virkni noskaņas ziņā papildina daktils, kurā 2-pēdu pantmērā (kas maz sastopams latviešu lirikā) likta drūmākā dzīves vērtības noliegšana („Grāmatu kaudzes Velti tu šķirsti“, „Vaidi un gaidi“, „Tumsa un migla Pasauli

sedz"). Anapestā Veidenbaums nav uzrakstījis ne rindas.

Ritms Veidenbaumam viscaur pārsvarā par metru. Parastais četririndis sevī slēpj sasprindzinātu iekšēju kustību. Jau pantmēra maiņa vienā un tai pašā dzejā liecina par iejūtas apzinīgu kāpinājumu, piem., dzejā „Kā gulbji balti padebeši iet”: ievads — 4-pēdu jambā ar mainošos ritmisko plūdumu katrā rindā un vīriešu atskaņām; tad seko pasmagi vilņojošais 4-pēdu amfibrachijs; tāpat dzejās: „Nākt Olimpā mums aizliedz dievu spēks”; 3-pēdu jamps ar 4-pēdu amfibrachiju saskaņots dzejā „Gods Dievam augstībā”; 4-pēdu un 3-pēdu jamps ar 4-pēdu amfibrachiju satiriskajā „Dažs visu mūžu nomocās”, bet daktils ar jambu gluži jaukti dzejā „Jau vēsās smiltīs dārgajie draugi dus”. Jāņu vakara atcerei izmēģināts kāds pantmērs, kuŗa nestopam atkārtojoties. Tas konstruktīvi tuvs Alkeja vai asklepiadiskajam pēc dažu Horacija dzeju parauga. Ritma dažādošanos Veidenbaums panāk visvairāk ar cezurām trīsziļbju pantmēros, kas gan ne sevišķi izturētas, tad ar atskaņām un sevišķi ar pauzēm, resp. apcirstu pēdu. Cezura un atskaņas ritmu maina 5-pēdu jambā „Kā gulbji balti padebeši iet”, „Pa rožu ziediem mājās rotājoties”. Caurcaurīm ieturētas vīriešu atskaņas trauksmīgu plūdumu piešķir 4-pēdu amfibrachijam „Lai nedomā cilvēks, ka otrs ir slikts”, kurpretīm skumjā rezignacijā šūpo 3-pēdīgais „Es atminos rožainos laikus”,ņemts sieviešu atskaņās. Pateicoties ritma dažādībai, viena pantmēra dzejās „Uz galu mana dzīve iet” un „Īsts filosofs nav pesimists”, iespaids no katras savādāks.

Pēdas apcirtums atgādina spondeju, tomēr pauzei ritma funkcija lielāka. Viņa papildina cezuru (ja nenāk pēdējās vietā). Apcirstā pēdā nostādītais

vārds iegūst sevišķu nozīmi un palēnina ritmisko gaitu. Piem., dzejā:

Mosties, mosties reiz, svabadais gars,
— (—) — (—) — (—) —

Celies un salauzi kalpības spaidus,
Atpestī cietējus klusīni vaidus —
Mosties reiz, brīvības cēlajais gars!

Tumšos varmākus zemē triec,
— (—) — (—) — (—) — (—) —

Svētos liekuļus, garīdzniekus,
Kuņi melš krāpdami debesu niekus.
Ticības māņus pie malas liec.

Zemē kungus, kas lepnībā sēž,
Šķērdībā putina miljonu sviedrus!
Zemē kundzības draugus un biedrus,
Kas savus brāļus spaida un plēš!

Abi pēdējie „zemē“ ar trešās zilbes neaizpildīšanu (pauzi) pēdā iegūst daudz savā spraigumā un skan pavēloši kā lozungi.

Pauzes un cezuras redzami daļa zilbes, pie kam pēdas papēdis sakrīt ar uzsvaru vārda saknē, jeb arī maina šīs cezuras. Pauzēto vietu Veidenbaumam tāds daudzums, ka pietiek norādīt tikai uz dažām raksturīgākām rindām:

4-pēdu daktili:

Nost reiz ♪ skumību metīšu tumšo.
Īss gan ♪ izrādās dzīvības spridis.
Tuvu ir kopā ♪ šūpulis, kaps.
Tomēr no svara ir katris ♪ brīdis.

3-pēdu amfibrachijā:

Vēl desmit, ♪ divdesmit gadu.
Un tomēr te dzīvē ♪ sapņots
Par mūžīgām lietām ♪ tiek.
Ar rūpēs ♪ grumbotām sejām.
Pie skaidrā ♪ ziluma mirdz (un nevis skaidrajā,
kā citādi V. milēja šo adverbā formu).

Tev droši 7 pēc nebūs žēl.
 Bet tiksi zem kājām 7 mīdīti.
 Nav labs itnekas, kam 7 nīkt.

4-pēdu amfibrachijā:

Kad atskanēs tornī 7 drūmīgais zvans.
 Un tukšā 7 paliekot zinību slāpēm.
 Bet apakšā miroņiem ilgāks 7 mūžs.
 Vai senātnē vien tikai vīri 7 bija,
 Kam liktens rūpes 7 nedarija.

Veidenbaums nelieto saikļu, kas aizpildītu zilbju skaitu. Kā vienīgo vietu ar ielāpvārdu varētu minēt vietu (4-pēdu amfibrachijā):

Kas ierasto mēru pie lietām tik liek.

Un ļoti var būt, ka tas pats svešas rokas iesprausts nogludināšanas labā. Sillabiski viņš uztver vārdus, kas krīt palēninājumū, apcīrstās pēdas vietā: Piem. 4-pēdu daktili:

Beigšu pēc nāves reiz ilgoties (— 7 —).
 Visur tik mokas un vaimanas.
 Tā saka filosofis-pesimists.
 Kādēļ, gan to, ko liktenis lemj
 Negrozāmais, par sliktu lai saucam.
 Visi ja varētu priecāties.
 Pašvaldība mums dota ir.
 Neprātību neviens nevar saukt.

3-pēdu amfibrachijā:

Kaut būtu tu valdinieks.

4-pēdu amfibrachijā:

Tā Dieva prāts, mūs radot, spriedis.
 Lai asarās pārlietu skumdināts.
 Kad ziedēs pēc nāves vēl pavasars.
 Un neizprotamā ilgošanās
 Krūts ceļas un viņo pēc mīļākās.

Skaņu bagātība Veidenbauma dzejā nav liela. Ja atņem ritmiski-melodisko plūdumu, tad citas tēlojošās muzikas nepaliek. Vārdu izvēlē priekš-

roka dota vajadzīgākam pēc nozīmes, ne skaniski izdevīgākam jēdzienam. Ar tādu pašu nokrāsu refreni dzejās: „Es atminos rožainos laikus“, „Ej un dzenies tik pēc naudas“, „Man jaunvēlīgais liktenis“; un paralelismi:

ležūpo šodien,
ležūpo ritu.
Vaidi un gaidi,
Strādā un gādā.

Tāpat dzejās: „Daudz godīgu cilvēku pasaulē dzīvo“ un „Vienkāršie ļautiņi“. Meklējot pēc apslēptām aliterācijām, uzduramies uz skaņu sablīvējumiem. Gluži dabīgi, ka tad arī atskaņai nav piegriezta vajadzīgā vērība. Katalektikā, — pielietojot tiklab vienzilbīgās, kā daudzsilbīgās atskaņas, no vietas un pamīšām, — daudz nejaušību, jo tās Veidenbaumam rindā noslēdz domu vai ritmisko grupu. Un tā kā izteicienā vārdu kārtība ieturēta pēc iespējas gramatikalā, tad galotnēs sastopas vārdi ar dažādu fonetisko nokrāsu. Pat četrpēdu pantmēros gadās tādas nepareizas vai nabadzīgas atskaņas, kā vienzilbnieki: mūžs — grūž — pūš; krūts — grūts; sedz — mēdz; prieks — sniegs, subst.; spriest — spiest; rats — acs; īss — drīz; gūt — trūd; darbs — tārps; draugs — kauks; sirds — pirc; sprediķus — būs; kals — sals, v. fut. Div- un vairāksilbnieki: kapā — slapjā; laikus — vaigus; skuķes — puķes; gadā — prātā; glāzi — lāsi; spriedis — cietis; garu — garu; daiļākajā, adv. kompar. — mājā. Nāk tomēr priekšā arī oriģinālas galotnes: zvans — Kants; skataties, rau — ķilu tev nav; svēts — sēts; Mētras — vētras; ēno, v. — lēno; maitā, v. pres. — gaitā; rokas laizi — kad nāk tik maize (ko daži redaktori centušies izlabot uz „kad rod tik maizi“). Bagātīgi kombinējumi 5-pēdu jāmā ar galveno un vēl palīgcezurū pirms atskaņotā vārda: „mājās rotā-

joties — kaujā doties. Bez atskaņām rakstīta aleksandrīniskā „Jauns gads jau atnācis“. Raksturīgākā galotņu ziņā Veidenbauma dzeja: „Kad niknas vētras dzīvei postu draud“ un caurmērā labas atskaņas tulkojumos. Vietām nāk asonances: atriebējs — Ceiss; košs — spožums; brālīgi — dzīvokli; klājas — varenajos etc. Šūpojošam 3-pēdu amfibrachija plūdumam „Es atminos rožainos laikus“, tāpat divpēdu trochajam (ari daktilim): „Pie neskaidrās Mētras“, labi pieskaņotas un ar izteismīgiem vārdiem viscaur izturētas sieviešu galotnes.

Tādi ir mākslinieciskie meti, kuos ieaužas Veidenbauma sirdsdomas — ieaužas dabīgi, kautkādu svešu formas principu nesaraustītas. Sen pārbaudītie ritmiskie paņēmieni pielietošanu atraduši tikai saskaņā ar dzejnieka individuālo sajūtu, bagātīgās intuīcijas diktēti valodas vienkāršajā plūdumā. Pēc būtības tā ir tā pati nedalamā vienība, kas slēpj sevi klasiskās un katras patiesas dzejas skaistumu.

Nedrošu, mazvērtīgu iesācēja darbu Veidenbaums nav atstājis. Mums zināmais īpatnais dzejišķums neļaujas grupēties attīstības posmos. „Kā gulbji balti padebeši iet“, „Mosties, mosties reiz, svabadais gars“, „Kam velti dārgo laiku tērē“, kuas ir iemesls uzskatīt par agrinākām, priekšstatos un izteismē neatšķiras no citām, starp kuām kā viena no pēdējām uzrakstīta „Velti taisīt lielus plānus“. Ļaudamies sava briesošā gara dzīvībai, Veidenbaums, šķiet, uzreiz iegūst tādu plašumu, gatavību, ka nenākas neko paplašināt, tikai, varbūt, padziļināt, ja pieņemam mierīgāka plūduma dzejojumus par vēlākiem, kaut vai tanī pat amfibrachijā rakstītos. Tak attīstība bija un ja netrūktu chronoloģijas, varētu tanīs vērot smalko stila izveidību līdz tai pilnībai, kāda sasniegta. Kautgan Veidenbaums maz tieši aizguvis klasiskās dzejas veidus,

bet skolu viņš te dabuja labu savas īpatnības atrotīšanai. Un svarīgākie šai ziņā ir gadi no 1883 — 1885. Līdz tam viņš vēl pilnīgi sava laika bērns, impulsīvs jūsmotājs, aprakstoši priecādamies par lakstīgalas dziesmām, pavasara vēsmu, strauta burbuliem, raibajām puķēm, kādi tēlojumi nesaistītā valodā sastopami vingrinājumu burtniecās, kamēr vecākais brālis tad pat šādas ainas mēģināja likt pantos — neveikli, sentimentali, tautiskās lirikas garā. Salīdzinot tādas gleznas ar vēlāko skaidro, skanīgo plūdumu vai oriģināla ritmā ieturētiem tulkojumiem, piemēram Šillera „Jātnieku dziesmā“, „Uzvaras svētkos“, Heines „Belzacarā“, redzams apbrīnojams solis bez nejaušībām. Pateicoties nopietnībai, ar kādu Veidenbaums iedziļinājās visos jautājumos, viņa talants veidojās organiski, kaut gan darbu straujā izskaņā, pavirši ņemot, atgādina neapzinātu uzliesmojumu, pēkšņas iejūsmas izplūdumu. Ka Veidenbaums labi izpratis klasiskus, liecina tulkojumi. No Horacija ņemtajās dziesmās pat teicienu kārtība lūkota iegrozīt pieskanīgi domas risinājumam oriģinālā. Iekšējais tuvums un labā izprata tos pacel pāri Allunana Horacija latviskojumiem, kurš nevar tam pieiet tik tuvu kā vācu dzejniekiem. Allunans pie tam vēl tiecas lokalizēt, mitoloģisko vai romiešu tēlu vietā liekot latvisku personāžu. Piramidu vietā figūrē kalni, kas sniedz debesis, bronzas vietā kā patstāvības izteicējs likts tērauds. Tā pazīstamā laikmetiskā maniere, ieviesusies jau no Stendera laikiem, pielāgošanās pašu šaurās sētas realiem apstākļiem uzplaukst tautiskajā utilitarismā. Salīdzinot satiru (I, 1), ko tulkojuši Allunans un Veidenbaums, „mēs varam atzīmēt daudzus ieguvumus pie Veidenbauma. Ne tādēļ, ka viņa valoda mums ir tuvāka, mazāk vecmodīga, jo ne valoda vienīgais ir noteicošs faktors dzejā — bet īsā ritma meistaram Allunanam pārāk smags ir heksamets,

6-pēdu daktils. Savienot vārda akcentu ar rituma smagumu viņš vēl nevar".¹ Veidenbaums ievērojis galvenās ritmiskās prasības, loģiskais un ritmiskais akcents viņam sakrīt. Tikai izturēta nav cezura, kas Allunanam tomēr figurē. Retumis sastopama arī atkpāšanās no oriģināla domas ziņā, kā piem. „Īstā mierā (Carm. II, 16), kurā bez tam atlaisti 3 pēdējie pantiņi. Horaciju vēl tulkojis L. Bērziņš, brīvi atdzejojot, un jaunākā laikā daudz ar to nodarbojies K. Straubergs, jau pilnīgi turēdamies pie oriģināla pantmēra, ritma un izteiksmes savādībām.

Tik latviešu literatūrā Veidenbauma dzejām negaidīti nākušas un strauji aprūkušas ieskaņas raksturs. Veidenbaums nepaceļas mūsu Olimpā pa parasto attīstības teku un nav viņam sekotāju. Pieķeroties senklasikai, šiem neizsīkstošajiem „mūžības avotiem“, tilts no Jura Allunana pārņemts tieši uz viņu pāri Auseklim, nerunājot jau par tautiskās jūsmas epigoniem, kuri savās aizgūtās abstrakcijās palika sastinguši neaugstā lidojumā. Individualais nemiers, pārbaudītāja šaubas un sāpju traģika atgādina to psiholoģiju, kādu plašākā, raibākā rakstā tālāk auduši Poruks, Rainis, Aspazija, Plūdons. Neviens tomēr nav tā pacēlies atziņu augstumos, paliekot reizē uz mūsu zemes, kā Veidenbaums. Topošā realisma strāvā tieši iekšā viņš nestāvēja. Viņa „realisms“ stilistiski un psiholoģiski ļoti atšķiras no tā, kas sekoja deviņdesmitos gados. Aiz viņa paliek mierīgie vērotāji, sadzīves plastiki, veselīgā etisma nesēji Blaumanis, Apsīšu Jēkabs un vēl agrīnākie „Mērnieku laiku“ tēlotāji Kaudziši, meklēdami īstenībā atrisinājuma savām psiholoģiskām atziņām, kamēr Veidenbaums no at-

¹ Sal. K. Strauberga „Horacijs un viņa latviešu draugi“, Antikā pasaule, 221. lp.

ziņu augstumiem grib satvert dzīves būtību. Līdzdzīvojot un saņemot ierosinājumus no savas apkārtnes, radusies radniecīgā laika biedra Ed. Treumaņa drūmā kritika, protests, viņa līdzjūtības pārdomas par apspiestajiem dzīves pabērņiem, pieķeroties atsevišķībām, kas pie Veidenbauma ietilpst apvienoši uzmetā slēdzienā, cilvēka garīgās pilnības likumā. Viņu radniecība vairāk ārēja (piem., Treumaņa dzeja „Mosties, mosties, mana tauta“, rakstīta pajautrā četrpēdu trochajā, atgādina Veidenbauma „Mosties, mosties reiz, svabadais gars“), turpretīm mākslinieciskā psiholoģija katram savādāka. Ar aplamu mērauklu mērojusi kritika Treumaņa dzeju „Prātīgais“, ¹ uztiepjot to par pārāk veidenbaumisku, tā kā autors to pat izmetis no savu darbu kopojuumiem. Šī dzeja gluži treumaniska; viņa nav ne vienojošās traģiskās izjūtas, ne valodas stiprā emocionālā elementa, ne anakreontiskās viengabalības, ne slēptu asumu un koncentrētās izteiksmes.

Par acumirkļa „jautribas grēku“ īslaicīgā mūžā, baudām, dzīves bezmērķību, tumsību zinātņu spožumā raugoties, likiem un asarām, kur vien skats krīt un tamlīdzīgām tieši no Veidenbauma aizgūtām temām dziedājuši daži vēlākie dzejnieki, bet arī tikai nejauši. Pārdzīvojums bij tas, kas Veidenbauma abstrakcijas pārvērš „realībā“, stila viengabalībā un ar šo viņš atšķiras no intelektualista-apcerētāja, kādi, piem., senās aleksandriniešu vai franču modernās „zinātniskās“ skolas dzejnieki. Elementi tie paši, kausējums tomēr cits. Citāds šis kausējums arī Porukam, kas pārradošo momentu izteic vaicājumā: „Vai tev ir tikdaudz asaru, kā vari dzejnieks būt?“ (Draugam), savas dvēseles tieksmes, vēl vairāk kulturā sašķeltas, piepildot „Silizana sirdsdedzes“ izjūtu romantikā. Vien-

¹ Sāpēs un smaídos I, 72, lp.

tuļa, spēcīga, nopietna, emocionāli kustīga starp visiem viņiem izskan Veidenbauma aizraujošā atziņu dziesma, īsa un viengabalīga kā sakāmvārds — trauksmē pēc individualās pilnības.

Veidenbaums mira jauns, atstādams tikai liriskas un satiriskas dzejas. Agrais kops varbūt paņēma pašu labāko, monumentalāko, kas rastos mūža nosvērtībā. Bet arī tagadējais mantojums nav fragmentars ievads, nav nelaikā aprauta ieskaņa kaut kādai sekojošai galvenai daļai. Satura vienība ar vairākām izjūtu gradacijām, tāpat stils liecina, ka dzejniekam zināms darbības posms noslēdzies. Ne par velti viņš pārstāja dzejot jau dažus gadus priekš nāves, un ir vairāk kā iemesls šaubīties, vai turpinājums nāktu iesāktā garā, ja liktenis būtu lēmis vēl atgriezties pie rakstniecības.

Saturs.

Eduards Veidenbaums dzīvē:

	Lpp.
1. Bērnība	5
2. Skolas gadi	27
3. Kalačos	40
4. Vienu gadu ģimnazijā	53
5. Tērbatā	63
6. Dzīves ciniņš.	84
7. Pēdējā gaitā	97

Veidenbauma laiks un personība	105
---	------------

Dzejiiskie darbi:

1. Satura raksturs	143
2. Veidenbaums, Horacijs un citi.	156
3. Poetika	170

LATVIJAS NACIONĀLĀ BIBLIOTĒKA

0310036304

Mūsu rakstnieki

O. Jēpes izdevniecībā Cēsis.

I.	Krišjānis Barons savā dzīvē un darbā.
Līgotņu Jēkaba biogrāfisks raksturojums	1.50
II.	Pēteris Ērmaņa Edvards Treumanis un
viņa dzeja	1.—
III.	Fricis Bārda. Dzīve un dzejnieka per-
sona. Edgara Sūnas apcerējums. Re-
diģējis K. Egle	2.50
IV.	Rudolfa Egles Kārlis Veidenbaums.
Biogrāfija	—75
V.	Jānis Asars dzīvē un darbā. K. Dziļ-
lejas biogrāfiski-kritisks apcerējums .	—75
VI.	Rudolfs Egle. Eduards Veidenbaums
dzīvē un darbos	3.50

